LÄNSSTYRELSEN KALMAR LÄN
INFORMERAR

ODLINGSLANDSKAPET I KALMAR LÄN

- Bevarandeprogram



BORGHOLMS KOMMUN

Länsstyrelsen i Kalmar län
391 86 Kalmar
0480-820 00

Meddelande 1995:25
ISSN 0348-8748
ISRN LST-H-M--95/25-SE

Utgiven av: Länsstyrelsen i Kalmar län, december 1995

Kulturmiljöenheten
Lantbruksenheten
Miljövårdsenheten

Författare: Lars Ljungström, Miljövårdsenheten
Ann Forslund ”
Siv Runborg ”
Lennart Nilsson ”
Birger Jonsson ”
Ann Moreau, Kulturmiljöenheten
För de kulturhistoriska miljöbeskrivningarna svarar Kalmar läns museum.

Omslagsbild: Flygfoto över Greby, Räpplinge socken.
Foto: Leif Gustavsson, Länsstyrelsen

Illustrationer: Om ej annat anges: Nils Forshed från böckerna "Om hävden upphör" av Urban Ekstam och Nils Forshed samt "Ängar" av Urban Ekstam, Mårten Aronsson och Nils Forshed.
Bild s 5: Bengt Andersson, Länsstyrelsen

Foto: Om ej annat anges: Länsstyrelsen

Karttillstånd: Lantmäteriet medgivande 95.0477

Tryckt hos: Länsstyrelsens tryckeri 1995
Upplaga: 400 ex

Meddelande 1995:25
1995-12-02

Innehållsförteckning

Allmänt om bevarandeprogrammet 5
Odlingslandskapet i kalmar län 13
Borgholms kommun 29
Naturen 29
Jordbruket 29
Sammanställning 29
Bevarandeområden i Borgholms kommun 30

Bevarandeområden i Borgholms kommun

BÖDA SOCKEN 33
1. Torp - Mellby 33
2. Sjöstorp 33
3. Enerum 34
4. Fagerum 34
5. Böda Kronopark 34
6. Kyrketorp 36
7. Böda 36
8. Mellböda - Strandtorp 36
9. Alvara 36
10. Bocketorp 37
HÖGBY SOCKEN 39
11. Glabo 39
12. Dödevi -Munketorp 39
13. Sandby 40
14. Högby 40
15. Hagaby 40
16. Bläsinge 41
17. Binnerbäck 41
18. Vedby 43
19. Horn 43
20. Alvedsjö 44
21. Gudesjö 44
KÄLLA SOCKEN 45
22. Eskilslund 45
Klass 3 45
23. Hagelstad 45
24. Kvarnstad 45
25. Nyby 47
26. Vi - Källa 48
27. Östra & Västra Honungstorp 48
28. Högenäs 49
PERSNÄS SOCKEN 51
29. Gillberga 51
30. Gunnarstorp 51
31. Hörlösa 52
32. Frönäs 52
33. Trosnäs 52
34. Lilla Horn 53
35. Persnäs 54
36. Stenninge 54
37. Lundeby 55
38. Hallnäs 55
39. Legenäs 56
40. Knisa 56
FÖRA SOCKEN 59
41. Hjälmstad - Gel 59
42. Lofta 59
43. Marsjö 60
44. Östra Vässby 60
45. Husvalla 61
46. Östra Greda 61
47. Föra 61
48. Södra Greda 62
49. Djurstad 63
50. Grönslunda 63
51. Emmetorp 63
52. Uggletorp 64
53. Folberga 64
54. Ingelstad 65
ALBÖKE SOCKEN 67
55. Korntorp 67
56. Askelunda 67
57. Äleklinta 67
58. Ormöga 68
59. Alböke 69
60. Knäppinge 69
61. Haglunda 70
62. Stora Stacketorp 70
63. Gillsby Mosse 70
64. Gillsby 71
65. Karse 71
66. Stora Istad 72
LÖTS SOCKEN 74
67. Petegärde 74
68. Arbelunda 74
69. Löt 75
70. Valsnäs 75
71. Hjärpestad 76
72. Mörby 76
KÖPINGS SOCKEN 79
73. Övra Vannborga 79
74. Nedra Vannborga 79
75. Sammelstorp 79
76. Törneby 80
77. Hässleby 80
78. Källingemöre 80
79. Kalleguta-Öj 80
80. Hörninge 81
81. Solberga 81
EGBY SOCKEN 83
82. Laxeby 83
83. Ytterby 83
84. Sandby 83
85. Egby 84
BREDSÄTRA SOCKEN ... 85
86. Melösa 85
87. Långöre 85
88. Haglerum 86
89. Gåtebo 86
90. Kläppinge 86
91. Skedstad 87
92. Bredsättra 87
93. Övra Sandby 88
RÄPPLINGE SOCKEN 89
94. Borgholm 89
95. Tryggestad 91
96. Svarteberga - Kärr 91
97. Räpplinge 92
98. Äpplerum 92
99. Tomteby 93
100. Greby 93
101. Åketorp 94
HÖGSRUMS SOCKEN 95
102. Karum 95
103. Högsrum 97
104. Nyttorp 97
105. Vedby 97
106. Rönnerum 98
GÄRDSLÖSA SOCKEN .. 99
107. Tjusby 99
108. Störlinge 99
109. Norra Gärdslösa 101
110. Södra Gärdslösa 101
111. Övra Bägby 102
112. Nedra Bägby 102
113. Runsberga 102
114. Jämjö - Sättra 103
LÅNGLÖTS SOCKEN 105
115. Långlöt 105
116. Folkeslunda 105
117. Amundsmosse 106
118. Kvistorp 106
119. Åstad 107
120. Ismantorp 107
121. Himmelsberga 108
122. Björkerum 108
RUNSTENS SOCKEN 109
123. Lerkaka 109
124. Dyestad 109
125. Bjärby 110
126. Norra Runsten 110
127. Södra Runsten 111
128. Lopperstad 111
129. Åkerby 112
130. Norra Bäck 112
131. Södra Bäck 114



Bjälebo i Bråbygden, Oskarshamns kommun. Foto länsstyrelsen.

ALLMÄNT OM BEVARANDEPROGRAMMET

Bakgrund

Det öppna landskapet, jordbrukslandskapet är ett resultat av många generationer jordbrukares hårda arbete för att kunna försörja sig och sina familjer. I landskapet omkring oss finns mängder av spår som berättar om deras möda för att bryta och odla marken. Stensträngar och odlingsrösen som visar var de hade sina åkrar. Trägärdesgårdar och stenmurar som talar om var förfäderna hade sina djur.

Bondens landskap kom att bli ett rum för biologisk mångfald. Öppenheten gav ett ökat utrymme för gamla arter och skapade också utrymme för nya arter av såväl växter som djur. Åkerholmar, diken och stenmurar är exempel på livsmiljöer som är direkt knutna till odlingslandskapet.

Det kulturella rummet, odlingslandskapet är förutsättningen för det naturliga rummet, naturlandskapet. Samtidigt gäller förstås det omvända, naturen är en förutsättning för det kulturella värdet. Dessa båda går hand i hand, det är omöjligt att skilja natur- och kulturvärden ifrån varandra.

I och med nya arbetsmetoder inom jordbruket kan man i dag se hur det gamla öppna odlingslandskapet blir mer och mer sällsynt. Mekaniseringen har medfört att åkrar och slåtterytor lagts ihop till större enheter, lador försvinner, diken läggs igen, åkerholmar rensas bort och odlas upp. Mångfalden i landskapet går förlorad, istället får vi ett rationellt och lättskött landskap. Följden blir att det växt- och djurliv som är gynnat eller beroende av hävden får mindre utrymme i landskapet och riskerar att helt försvinna. Många av de arter som är hotade i Sverige idag är knutna till odlingslandskapet.

För att motverka de negativa konsekvenserna av förändringen i jordbruket har riksdagen fastställt ett miljömål (SFS 1989/90:146). Utgångspunkten för detta är att ett rikt och varierat odlingslandskap skall finnas i hela landet. De delar av odlingslandskapet som

innehåller höga natur- och kulturvärden skall bevaras så intakta som möjligt. Detta skall göras genom en rad olika åtgärder. Grunden är att alla som brukar mark, skall ta hänsyn till de värden som finns i området. Detta uttrycks bland annat i Skötsellagens hänsynsparagrafer. Ett annat instrument är den särskilda ersättning för landskapsvård som kan ges till brukare som får extra kostnader för hänsyn till särskilda värden. Denna ersättning kan utgå till områden med höga natur- och kulturvärden.

Till sist är det ändå så att den viktigaste landskapsvårdaren är den intresserade och miljömedvetna jordbrukaren som, genom sin kunskap och sitt arbete bedriver ett modernt jordbruk på ett sådant sätt att natur- och kulturvärden bevaras. Landskapet är inte bara en vacker bakgrund, utan en arbetsplats för många människor, och förutsättningen för många fler människors dagliga bröd.

Programbeskrivning

Detta bevarandeprogram är det första mer heltäckande försök att skildra de natur- och kulturvärden som finns i Kalmar län. Programmet är länsstyrelsens långsiktiga program för bevarande av dessa värden och kommer att revideras när så bedöms erforderligt.

Bevarandeprogrammet har upprättats av länsstyrelsen. Länsstyrelsen skall verka för ett brett engagemang, och medverkan, i bevarandearbetet från andra regionala myndigheter, organisationer och kommuner. Medverkan skall syfta till att inblandade parter blir delaktiga och känner ansvar för programmets genomförande.

Inom länsstyrelsen har en arbetsgrupp, med representanter från bl a miljövårdsenheten, kulturmiljöenheten och lantbruksenheten deltagit. För varje kommun har utsetts en kontaktperson som har medverkat såväl med lokala kunskaper om odlingslandskapet som med kommunala intentioner som bl a tagit sig uttryck i kommunens översiktsplanering.

En samverkan mellan stat och kommun är helt nödvändig, både i planering och genomförande av bevarandeåtgärder i odlingslandskapet. Detta för att nå ett optimalt resultat av insatta medel från samhällets sida. Arbetet har följts av en referensgrupp med representanter från skogsvårdsstyrelsen, länsmuséet, länets kommuner, kommunförbundets länsavdelning. Lantbrukarnas Riksförbund, Sveriges Jordägareförbund, Hushållningssällskapet, ideella naturvårdsrörelsen och hembygdsrörelsen.

Bevarandeprogrammet har varit ute på remiss i länet samt till Jordbruksverket, Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket. Detta för att så långt möjligt nå en samsyn i frågor som rör bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden.

Programmets status

Bevarandeprogrammet har förankrats i länsstyrelsen på sådant sätt att det utgör beslutsunderlag vid vägning mellan bevarandeintressen och andra intressen angående nyttjande av jordbruksmark (nedläggning, omläggning, exploateringsföretag etc). Bevarandeprogrammet kommer att antagas av länsstyrelsens styrelse.

Mål

Miljömålet i den nya livsmedelspolitiken är att slå vakt om ett rikt och varierat odlingslandskap och att minimera jordbrukets miljöbelastning på grund av växtnäringsläckage och användning av bekämpningsmedel. Det är viktigt att odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden bevaras. Ett rikt och varierat odlingslandskap är av central betydelse för att säkra den genetiska mångfalden hos växter och djur. Jordbruket skall således beakta behovet av en god miljö och en långsiktig hushållning med naturresurserna.

Jordbruk skall även i framtiden bedrivas i samtliga kulturlandskapsregioner. Värdefulla bebyggelsehistoriska lämningar och strukturer från olika tiders och regioners odlingssystem skall bibehållas. Olika bygder, med sina skilda typer av markutnyttjande, skall finnas representerade i hela landet. Kontakten med och förståelsen för det historiska arvet får inte gå förlorade.

I *Naturvårdsplan för Sverige*, som är naturvårdsverkets strategi för säkerställandearbetet



Landskap från Häggemåla, Mönsterås kommun. Foto länsstyrelsen.

(skydd med stöd av naturvårdslagen), anges följande som mål för säkerställandearbetet:

Att säkerställa de värdefullaste delarna av odlingslandskapet, med sina skilda typer av naturliga slåtter- och betesmarker och därmed förhindra att omistliga delar av vårt kulturarv går förlorade. Detta är en angelägen uppgift och ett nödvändigt led i arbetet med att förhindra fortsatt utarmning av landskap, biotoper, flora och fauna.

För kulturmiljövårdens del kan konstateras att fornlämningar i odlingslandskapet är säkerställda genom lagen om kulturminnen mm. För kulturmiljövården är det en angelägen uppgift att också säkerställa odlingslandskapets andra kulturhistoriska värden.

Målet är således att säkerställa ett, med hänsyn till de naturgeografiska och kulturhistoriska regionindelningarna, representativt urval av olika typer av värdefulla odlingslandskap.

I naturvårdsverkets långsiktiga handlingsprogram för hotade arter anges följande beträffande målet för artskyddet:

"Inom ramen för det övergripande målet att bevara den biologiska mångfalden, syftar arbetet med att skydda hotade arter till att alla i landet naturligt förekommande arter skall kunna fortleva i livskraftiga bestånd. Vad gäller prioriteringen inom artskyddsarbetet påpekas härvid bland annat att Sverige har ett särskilt ansvar för globalt hotade arter, i synnerhet de arter för vilka svenska bestånd utgör en betydelsefull del av världspopulationen. Med livskraftiga bestånd avses att bestånden skall vara tillräckligt stora för att hålla risken för utdöende till följd av genetisk, demografisk eller miljömässig osäkerhet på en låg nivå. Med en hotad art avses en art vars långsiktiga överlevnad i livskraftiga bestånd inte är säkrad.

I artskyddsarbetet ingår att så långt möjligt bevara den genetiska variation som en art representerar. Således måste även bevarandet av geografiska underarter och åtskilda populationer beaktas."

De kulturpolitiska målen anger att kulturmiljövården skall vårda minnen av hela samhällets historia. Arvet från bondesamhället

skall liksom arvet från andra samhällsformer föras vidare och bevarandet inriktas på samlade miljöer som inkluderar såväl landskapet som monument och objektvård. Kulturmiljövården skall alltså tillvarata de miljöer i odlingslandskapet som alltifrån äldsta tid och framåt visar historiska förlopp.

De övergripande målen skall uppnås genom att
- motverka passiva hot
- motverka aktiva hot
- utbyta information och erfarenheter

Motverka passiva hot
Passiva hot såsom nedläggning etc kan motverkas genom att:

- skapa förutsättningar för en levande landsbygd där jordbruk med djurhållning kan bedrivas
- jordbruket inklusive husdjursskötseln bedrivs på ett sådant sätt att odlingslandskapets stora natur- och/eller kulturmiljövärden bevaras så långt möjligt bevara uppfattbara och sammanhängande miljöer och landskapsrum med värdefulla lämningar och strukturer som tydligt representerar olika kolonisationsskeden
- så långt möjligt bevara brukningsenheter med naturliga fodermarker (slåtter- och betesmarker) för att förhindra fortsatt utarmning av odlingslandskapets hävdformade biotoper med dess hävdgynnade eller hävdberoende flora och fauna
- genomföra de insatser och åtgärder i artbevarandearbetet som preciseras i nämnda handlingsprogram för hotade arter
- betala ersättning till jordbrukare som bedriver jordbruk i områden med höga bevarandevärden på sådant sätt att natur- och kulturmiljövärdena bevaras
- genomföra säkerställande, skydd och vård (enligt naturvårdslagen) av de värdefullaste delarna av odlingslandskapet.

Motverka aktiva hot
- hindra energiskogsodling, skogsplantering, borttagande av odlingshinder och dikning i odlingslandskap med höga bevarandevärden om åtgärden motverkar natur- och kulturmiljövärdena
- hindra exploateringsföretag av olika slag (täktverksamhet, vägbyggen kraftledningsbyggen, nybebyggelse etc) i områden med höga natur- och kulturmiljövärden som kan ta påtaglig skada,
- hindra spridning av handelsgödsel och kemiska bekämpningsmedel på naturliga slåtter- och betesmarker, åkerrenar, åkerholmar och dikesrenar.

Informera, diskutera, byta erfarenhet
- informera lantbrukare och allmänhet om odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden,
- diskutera och byta erfarenhet med lantbrukare i bevarandefrågor.

Mål för bevarandet av natur- och kulturmiljöer

- Alla förekommande naturtyper ska finnas kvar i en sådan utsträckning att de kan bibehållas i ekologisk balans.
- En rik och varierad fauna och flora ska bibehållas. De naturligt förekommande växt- och djurarterna ska bevaras i livskraftiga och reproducerande populationer.
- Jordbruket ska fortleva i alla bygder, inte bara koncentreras till de bygder som tidigt togs i anspråk, utan också finnas kvar i de senare koloniserade bygderna
- De markslag (åkrar, ängar och hagar) som skapats av ett brukningssätt som använts från järnåldern och fram till nutid ska finnas kvar.
- Anläggningar (hägnader, odlingsrösen, åkerholmar, märgelgravar osv) som är lämningar av äldre brukningssätt (starkt knutna till de lokala naturförutsättningarna) och återspeglar en äldre teknik, ska bevaras
- Regionala skillnader ska bevaras. Det gäller i hög grad byggnadstraditionen men även i mark- och materialanvändning
- Byggnader som representerar skilda tidsepoker eller skilda sociala förhållanden, vare sig de är unika eller typiska ska bevaras.
- Fasta fornlämningar i kulturlandskapet ska vårdas, bevaras och levandegöras.

Syfte

Syftet med bevarandeprogrammet är att utgöra underlag för följande åtgärder:

- Tillämpning av naturresurslagens (NRL) bestämmelser om:

- ekologisk särskilt känsliga områden (2 kap 3 § NRL)
- områden av betydelse från allmän synpunkt på grund av dess naturvärden och kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet (2 kap 6 § 1 st NRL)
- områden av riksintresse för naturvården, kulturminnesvården och friluftslivet (2 kap 6 § 2 st NRL)
- områden som med hänsyn till de samlade natur- och kulturvärdena i sin helhet är av riksintresse (3 kap NRL).

Dessa bestämmelser anger att områdena skall eller skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan skada eller påtagligt skada natur- och kulturmiljön. Bestämmelserna skall tillämpas vid planläggning och tillståndsprövning enligt en rad andra lagar.

Bevarandeprogrammen kommer att utgöra ett av underlagen för framtida översyn av områden av riksintresse för naturvården, kulturmiljövården och friluftslivet vad gäller odlingslandskapet (se nedan).

- Fysisk planering på olika nivåer. Programmet bör samspela med den översiktliga fysiska planeringen i kommunerna. Det kan utgöra underlag för överväganden i den kommunala översiktsplaneringen. I översiktsplanen kan kommunen redovisa sin viljeinriktning beträffande bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden och ange vilka hänsyn som skall tas till dessa intressen vid prövning av exploateringsföretag. Programmet kan på motsvarande sätt utgöra underlag för upprättande/revidering av regionala och kommunala naturvårdsplaner/-program och kulturmiljöprogram.

- Översyn och eventuell revidering av naturvårdsverkets och riksantikvarieämbetets beslut angående områden av riksintresse för naturvård, kulturmiljövård och friluftsliv, där odlingslandskapet motiverar riksintresset.

- Samordning och styrning av samhällets olika former av ekonomiska ersättningar och stödresurser till de (för natur- och kulturmiljövården) värdefullaste områdena och där bevarandenyttan av insatserna bedöms bli störst. Exempel på sådana resurser är bl a EU's miljöstöd, ersättningen för landskapsvård i odlingslandskapet, anslagen för Naturvårdsåtgärder i odlingslandskapet, anslagen för Vård mm av kulturlandskap och fornlämningar, statliga medel för vård av naturreservat mm, kommunala medel etc. Samordning av olika former av bidrag och ersättningar, såväl statliga som kommunala, måste ske för att få en effektiv, optimal och framsynt användning av insatta medel.

- Tillämpning av bestämmelserna i skötsellagen om anmälningsplikt för nedläggning av jordbruksmark inklusive beslut om "12-månadersområden" (4 § SkL). Programmet utgör underlag för bedömning av konsekvenserna, från natur- och kulturmiljösynpunkt, av nedläggning av jordbruksmark.

- Beslut om statligt stöd för omställningsåtgärder i jordbruket. Principen bör vara att medel ur detta anslag inte skall utgå om omställningsåtgärden motverkar preciserade natur- och kulturmiljövärden av hög dignitet. Länsstyrelsen bör istället förhandla med berörd lantbrukare om ersättning för fortsatt hävd av området.

- Säkerställande med stöd av NVL av de för natur- och kulturmiljövården värdefullaste delarna av odlingslandskapet. Programmet möjliggör en långsiktig och planmässig hantering av säkerställandearbetet. Det gäller bl a planering för nyttjande av statliga medel för markförvärv, intrångsersättning och vård men utgör också ett viktigt underlag för de kommuner som vill engagera sig i säkerställandearbetet.

- Tillämpning av hänsynsreglerna i skötsellagen, skogsvårdslagen och naturvårdslagen liksom tillämpning av 19 och 20 §§ naturvårdslagen.

- Samordning mellan bevarandeintressena i odlingslandskapet och skogsplantering på nedlagd jordbruksmark. I samband med Översiktlig skogsinventering (ÖSI) och annan

skoglig inventering och planläggning avgränsas många marker, där jordbruksdriften nyligen upphört eller där driften är så extensiv eller temporär till sin karaktär, att de, trots viss hävd, kan betraktas som skogsmark av skogsvårdsstyrelsen. Många av dessa igenväxande betes- eller slåttermarker bildar ofta ramen runt den idag välhävdade odlingsmarken. Ett bevarande av enbart idag hävdad mark där igenväxningsmarkerna går förlorade genom en olycklig hantering skulle minska värdet av de bevarandeinsatser som utförs. I skogsvårdslagen finns ett reproduktionskrav på äldre nedlagd jordbruksmark och statligt stöd utgår till viss skogsplantering. En samordning av denna verksamhet med bevarandeprogrammet är därför viktig.

- Information till markägare och allmänhet om odlingslandskapets bevarandevärden.

Metod

Följande arbetsmetodik har använts vid upprättande av bevarandeprogrammet:

- Genomgång och sammanställning av uppgifter från olika inventeringar, naturvårdsverkets och riksantikvarieämbetets beslut om områden av riksintresse, naturvårdsplaner, kulturmiljöprogram, kommunernas översiktsplaner etc. På grund av behovet och nödvändigheten av att snarast få fram bevarandeprogrammet har det inte funnits tid för någon ny omfattande inventering.

- Precisering av bevarandevärdena i det agrara vardagslandskapet samt vad tillämpning av (hänsyn enligt) 6 a § SkL innebär för länet.

- Bedömning av bevarandevärdet inom särskilt utvalda områden med länet som referensområde. Detta moment innebär värdering och klassificering av bevarandevärdet enligt särskilda kriterier.



Stenmurar vid Barnebo, Högsby kommun. Foto länsstyrelsen.

Kulturmiljövårdens urvalskriterier

De områden som valts ut på grund av sina värden för kulturmiljövården är sådana som särskilt väl

- visar hur marken utnyttjats i ekonomiskt avseende under flera århundraden, alltifrån de betesområden där de första jordbrukarna gav upphov till stenålderskulturen ända till den sena fasen under 1800- och 1900-talen.

- representerar traditionell markanvändning med ängsslåtter och betesdrift på skogsbeten och hagmarker då åkern vandrade i ängen och där åkerbruk och boskapsskötsel var en sammanhängande funktion. Marken har varit organiserad i inägor och utmarker, där inägan med bebyggelsen utgjort kärnan i driften. Åkerformer, hägnader, gärdesgränser, fägator, odlingsrösen osv berättar om olika tiders markorganisation och jordbruksteknik.

- utgör odlingssystem som är karaktäristiska i Kalmar län. De har utvecklats efter naturförutsättningarna i länet, men visar också länets kulturella särdrag. Dagens jordbruksföretag avspeglar i driftsinriktningen på det hela taget historiska förhållanden och har behållit sina karaktäristiska bebyggelselägen.

Naturvårdens urvalskriterier

De områden som valts ut på grund av sina värden för naturvården är sådana som har kvar biologiska värden som är knutna till den markanvändning som kännetecknar regionen eller bygden. Det är då fråga om områden som uppvisar en traditionsbunden kontinuitet i markanvändningen och därför hyser biologiska värden vilka är resultat av en genom tiden relativt oförändrad hävd.

Helhetssyn

Urvalet av områden bygger på en helhetssyn. Det finns starka samband mellan bevarandet av den hävdgynnade floran och faunan och de kulturhistoriska värdena i landskapet. Alla dessa aspekter har vägts in vid bedömningen. Största totala värde har oftast sådana områden som har en kombination av natur- och kulturmiljövärden av nationell klass. Urvalet har därför koncentrerats till bygder med ett mångformigt odlingslandskap. Till exempel där åker omväxlar med riklig förekomst av naturliga betesmarker kombinerat med många äldre odlingsspår och byggnader.

Urvalet innebär en prioritering av större sammanhängande miljöer som gårdar, byar eller hela bygder. Sådana kriterier som att området besöks av många människor, att området ger skönhetsupplevelser eller möjlighet till olika studier kan också vägas in vid urval av områden men de bör ses som stödkriterier och kan inte tillmätas samma betydelse som de rena natur- och kulturmiljövärdena.

Klassificeringen har skett enligt följande:

Klass 1 - högsta bevarandevärde
Klass 2 - mycket högt bevarandevärde
Klass 3 - högt bevarandevärde

Områdena redovisas på den topografiska kartan i skala 1:50 000.

Områdena beskrivs. Bl a redovisas hur värdefulla de är och i vilka avseenden de är värdefulla. Resultatet sammanställs.

Redovisning av grundläggande principer för prioritering av områden som bör tas upp i åtgärdsprogrammet och som således bör komma i fråga för aktiva bevarandeåtgärder från samhällets sida under den första treårsperioden.

Underlag

Bland annat följande inventeringar ligger till grund för upprättande av bevarandeprogrammet:

- Områden av riksintresse för naturvård, kulturmiljövård och/eller friluftsliv där odlingslandskapet motiverar riksintresset. Beslut av naturvårdsverket och riksantikvarieämbetet under åren 1987-1989.
- Områden i naturvårdsplaner eller kulturmiljöprogram med odlingslandskap som har uttalat värde.
- Bebyggelseinventeringar. Länsstyrelsens, länsmuseernas med fleras inventeringar av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och bebyggelsemiljöer i odlingslandskapet.

- Fornlämningsregistret. Riksantikvarieämbetets inventeringar av landets samtliga kända fornlämningsmiljöer, i detta fall fornlämningar knutna till odlingsbygder i form av gravanläggningar och andra monument samt agrara lämningar som stensträngar, husgrunder, fossil åkermark etc
- Regionala fornvårdsprogram upprättade av länsstyrelserna och riksantikvarieämbetet.
- Resultat från ängs- och hagmarksinventeringen. Naturvårdsverket och länsstyrelserna genomför en riksomfattande inventering av naturliga slåtter- och betesmarker.

I inventeringen sker urvalet av objekt och bedömningen av naturvärdet enligt särskilt angivna kriterier, som framgår av naturvårdsverkets handbok. Objekten klassificeras med hänsyn till bevarandevärdet i följande tre klasser:

Klass 1 - högsta värde
Klass 2 - mycket högt värde
Klass 3 - högt värde

En systematisk inventering och bedömning efter enhetliga principer av odlingslandskapet i sin helhet har dock inte gjorts. Tiden har inte medgivit det.

- Floristiska inventeringar, t ex avslutade och pågående landskapsfloraprojekt.
- Information från naturvårdsverkets och lantbruksuniversitets (SLU) databank för hotade arter.
- Äldre kartmaterial i lantmäteriets arkiv. Äldre lantmäterikartor är de viktigaste källorna till kunskapen om odlingsmarkens användning under olika perioder, också beträffande vegetation och fysiska lämningar. Genom jämförelse mellan exempelvis häradskartor, storskiftes- och lagaskifteskartor kan dagens markslag och bebyggelsegrupperingar dateras. En metod för tillämpning av historiska kartöverlägg finns utarbetad av Kulturgeografiska institutionen vid Stockholms universitet och publicerades av riksantikvarieämbetet under 1991.
- För Kalmar län finns för en del kommuner en via flygfoto och studier av äldre kartmaterial relativt heltäckande bild av hur och om landskapet har förändrats från 1700-talets mitt och fram till idag.
- IR-flygbilder.
- Förändringsstatistik. Kartredovisning och statistik som redovisar relativ andel åker respektive skog per socken för åren 1885, 1932 och 1981. Framtaget av riksantikvarieämbetet genom bearbetning av lantbruksregister, 1990.
- Information från LRF-kretsar, hembygdsföreningar, skogsvårdsstyrelsen, lantbruksenheten, kommuner, naturskyddsföreningar m fl.

ODLINGSLANDSKAPET I KALMAR LÄN

Odlingslandskapets karaktär

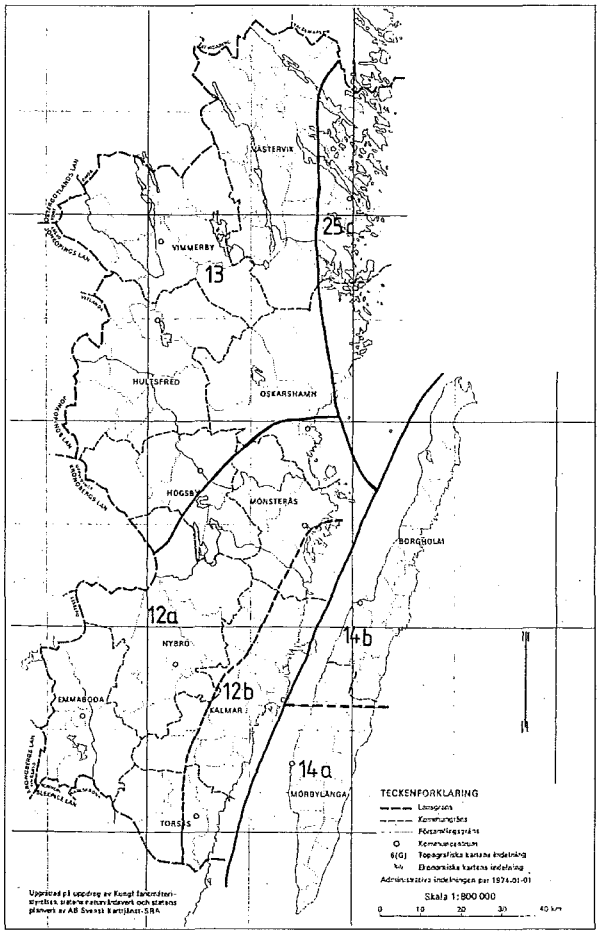

Naturgeografiska regioner.

Regionernas numrering i texten anknyter till kartan.

Enligt Nordiska Ministerrådets klassificering omfattas Kalmar län av fyra olika naturgeografiska regioner:

- Sydöstra Sveriges skogs- och sjörika slättområde
- Sydsvenska höglandets centrala och östra delar
- Sörmlands och norra Götalands skärgårdar
- Öland.

Sydöstra Sveriges skogs- och sjörika slättområde (region 12 a) omfattar södra halvan av länets fastlandsdel upp till en linje Alsterbro – Allgunnen – Finsjö – Oskarshamn. Det omfattar mynningsdelen av Emåns, nedre halvan av Alsteråns samt Snärjebäckens till och med Nättrabyåns huvudflodområden i södra länsdelen.

Terrängen är flack men ger ändå inget bestämt intryck av slätt, beroende på att större delen av området är skogsbevuxet. Moränhöjder och åsar får en framträdande roll i det flacka landskapet.

Berggrunden domineras av urberg (graniter och porfyrer).

Området, som till hälften ligger över högsta kustlinjen, är till större delen av morän med liten frekvens av kalt berg och föga finsedimentinslag. Isälvsmaterial spelar stor roll och välutbildade åsar förekommer, lokalt med drag av åsnät. Markens podsolering är svag.

Normaltemperaturen under januari varierar mellan -1°C vid kusten och -3°C i inlandet. Under juli är normaltemperaturen omkring 17°C i hela området. Nederbörden är förhållandevis låg (600-700 mm/år; värden korrigerade för avdunstningsförluster i insamlingskärl) liksom avrinningen (150-250 mm/år). Såväl nederbörd som avrinning är lägst närmast kusten och högst i de inre delarna av området.

Barrblandskog dominerar, men i kulturbygderna finns starka inslag av lövskog. Blåbärsgranskog blandas speciellt på isälvsmaterial med lavtallskogar. De fåtaliga myrarna är huvudsakligen av tallmossetyp.

Området närmast Kalmarsundskusten bildar en egen underregion *(12 b),* kännetecknad av bland annat kambrosilurberggrund (sandsten), uppodlat landskap med ekblandskogar, långsmala strandängar med vassvikar samt kraftigt vattenunderskott under vegetationsperioden.

Sydsvenska höglandets centrala och östra delar (region 13) omfattar den norra halvan av länets fastlandsdel utom kustzonen från Figeholm och norrut. Området berörs av Motala ström- Stångåns, Vindåns, Storåns, Bo-

torpsströmmens, Marströmmens, Viråns samt större delen av Emåns avrinningsområde.

Regionen hyser två olika landskapstyper, sprickdalslandskap i de östra delarna och kullig terräng i de västra. Sprickdalslandskapet kännetecknas av att höjdryggar med ett tunt eller rentav inget jordtäcke omväxlar med långsmala, ler- eller vattenfyllda dalgångar. Den kulliga terrängen väster därom är en mer direkt utlöpare av det småländska höglandet, med ett mer kuperat landskap och större höjdskillnader än i Tjustbygden.

Berggrunden domineras av urberg (graniter och porfyrer/hälleflintor). Specifikt för regionen är de skuror eller isälvkanjondalar som bildats i fast berg, exempelvis More kastell. Mest karakteristiskt för sprickdalslandskapet är att mer än hälften av landytan upptas av kalt berg. Jordlagren, i huvudsak finsediment på dalbottnarna, innehåller i många fall kalkhaltigt material som av inlandsisen transporterats ned från kalkområdena i Östergötland. Bergkullterrängen västerut kännetecknas av morän och grus. Isälvsmaterialet uppträder som åsar, som ett flertal större deltan t ex vid Hultsfred, samt som stora sandfält till exempel vid Mörlunda.

Den kulliga terrängen återfinns i huvudsak över högsta kustlinjen, medan sprickdalslandskapet ligger under. Jordmånstypen varierar mellan podsol, brunjord och blandformer.

Normaltemperaturen är under januari omkring -3°C och under juli omkring 17°C i hela området. Såväl nederbörd (650-700 mm/år; korrigerade värden) som avrinning (200 mm/år) ligger på en jämförelsevis låg och jämn nivå inom regionen.

Regionen hör till barrskogsbygden även om ett betydande inslag av ek förekommer, framför allt i sprickdalslandskapet. Tallskogar av hällmarkstyp överväger i öster; längre västerut blir inslaget av tallhed på sandunderlag större. I övrigt dominerar blåbärsgranskog. Myrarna är i allmänhet små men talrika och av tallmossetyp.

Sörmlands och norra Götalands skärgårdar (region 25c) är en underregion inom Östersjökustens skärgårdsområde. I den underre-



En välbetad hällmarkstorräng. Foto länsstyrelsen.

gion som förekommer i länet saknas skärgårdsbjörkskog, samtidigt som årsmedeltemperatur och vattenunderskott under vegetationsperioden är högre än i huvudtypen. Området, som omfattar den nordöstra delen av Kalmar län från Figeholm och norrut, ligger i sin helhet under högsta kustlinjen. Det berör de kustnära delarna av de mindre avrinningsområdena från Viråns mynning och norrut till länsgränsen.

Landskapet har sprickdalskaraktär som i havsbandet övergår i skärgård med fjärdar, öar och skär.

Området vilar på urbergsgrund, där bland annat de äldsta geologiska bildningarna i länet – Västervikskvartsit och Loftahammarsgranit – ingår.

Kännetecknande för området är vidare de tunna jordlagren, som påverkats av vågor och bränningar i samband med landhöjningen. Berg i dagen förekommer med hög frekvens. Finsedimenten i dalgångarna är i allmänhet kalkpåverkade. Enstaka små åsstråk förekommer.

Klimatet utmärks av milda vintrar samt torra och varma somrar. Årsnederbörden är låg (650-700 mm/år; korrigerade värden) liksom avrinningen (200 mm/år).

Hällmarkstallskog förekommer på klippor längs kusten. Innanför finns barrskog som i närheten av bebyggelse övergår i ädellövskog, främst med ek. Kalskärgård finns utbildad i yttre kustbandet, där särskilt fågelskären har en artrik vegetation av spillningsgynnade växtarter. Skogsgränsen mot kalskärgården utgörs av tall.

Havsstränderna är övervägande steniga med ett glest växttäcke. I skyddade lägen, främst i anslutning till större vikar finns strandängar på finkorniga sediment.

Slätt är den förhärskande terrängformen på *Öland (region 14)*. Huvuddragen i landskapet, som i sin helhet legat under högsta kustlinjen, bestäms av mot ost- sydost svagt stupande lagerserier av kambrosiluriska sedimentbergarter. Berggrunden består i huvudsak av ortoceratitkalksten med underliggande alunskiffer. Den senare går i dagen här och var utmed den västra landborgsbranten.

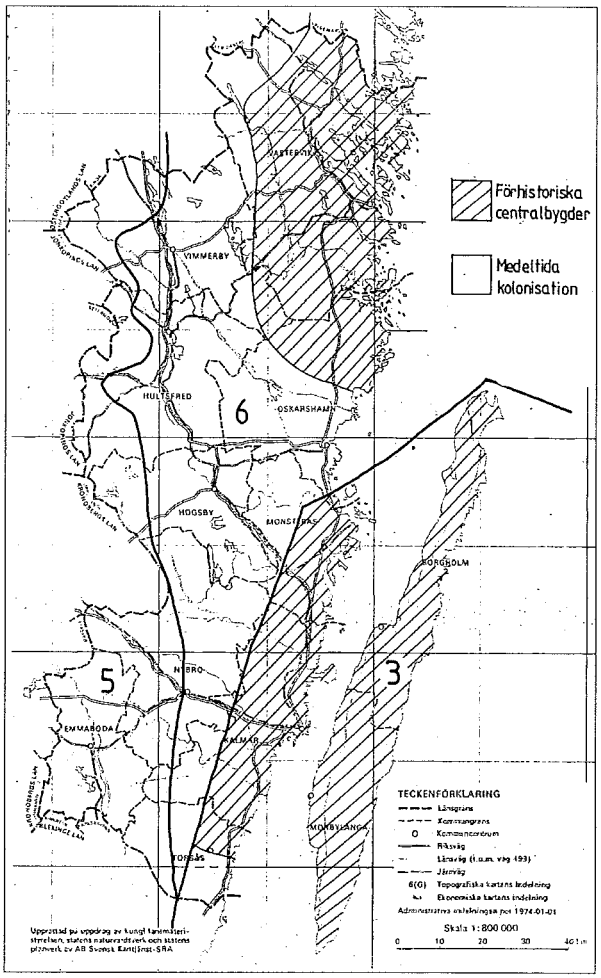

Agrara kulturlandskapsregioner i Kalmar län

Regionernas numrering anknyter till kartan.

Region 3: Öland och sydostsmåländska slättbygden

Naturgeografisk bakgrund

Regionen sammanfaller med de naturliga jordbruksområdena Kalmarslätten och Öland. Berggrunden utgörs vid Kalmarkusten främst av kambrisk sandsten och på Öland i sin helhet av kambrosiluriska sedimentbergarter, huvudsakligen kalksten. Slättområdet vid Kalmarkusten karaktäriseras av genom sprickdalar sönderskurna platåer. Slätt är den förhärskande terrängformen på Öland. Regionen har som helhet legat under högsta kustlinjen och tillhör huvudsakligen ek- och granskogsregionen. Regionen motsvaras av de naturgeografiska regionerna 12b och 14a + b (sydöstra Smålands skogs- och sjörika slättområden och Öland).

Historisk tillbakablick
Regionen var centralbygd under förhistorisk tid och medeltid. Andelen adliga säterier är relativt ringa. Regionen dominerades före skiftena av tresäde längs smålandskusten och av två- och tresäde på Öland. Bebyggelsen utgjordes till stor del av solskiftade regelbundna byar, på Öland ofta i form av radbyar. Torpbebyggelsen har varit av relativt begränsad omfattning. Särskilt gällde detta för Öland. Gårdsformen var götisk. Utflyttningen av gårdar i samband med skiftet var relativt omfattande.

Dagens landskap
Regionen karaktäriseras av hög uppodlingsgrad och hög gårdstäthet. Godsbildningen är relativt ringa. Bebyggelsen utgörs huvudsakligen av byar. På Öland finns ännu bilden av de stora radbyarna kvar. Vegetabilieproduktionen uppvisar en hög andel odling av vall, sockerbetor och trädgårdsprodukter. Den omfattande vallodlingen är avhängig av den stora animalieproduktionen i området i form av nötboskap och får.

Region 5: Sydsvenska höglandets skogsbygder

Naturgeografisk bakgrund
Regionen överensstämmer med produktionsområdet sydsvenska höglandet. Berggrunden domineras av gnejs och granit. Områdets södra och västra delar utgörs huvudsakligen av flacka landskapspartier, med inslag av spridda restberg. Områdets östra del är främst kuperad bergkullterräng. Regionen domineras av morän. Huvuddelen av området har legat över högsta kustlinjen. Vegetationszonen är ek- och granskogsregionen. Området motsvaras av delar av de naturgeografiska regionerna 11, 12 och 13 (sydsvenska höglandets och smålandsterrängens myrrika västsida, sydöstra Smålands skogs- och sjörika slättområden, sydsvenska höglandets centrala och östra delar).

Historisk tillbakablick
I området fanns skilda förhistoriska centralbygder, omslutna av förhistorisk marginalbygd och medeltida kolonisationsområde. I de centrala bygderna fanns under medeltid och stormaktstid riklig förekomst, men dessa var i allmänhet ganska små och gav i regel inte upphov till någon större godsbildning. Ett viktigt undantag är Visingsö med omgivningar som bildade Visingsborgs grevskap under 1600-talet. Det dominerande odlingssystemet var ensäde, med undantag av den nordöstra delen av regionen där tvåsäde var förhärskande. Bebyggelsen karakteriserades före skiftena av ensamgårdar och mindre byar. Torpbebyggelsen var relativt omfattande i regionens nordvästra, norra och sydöstra del. Gårdsformen var i väster den västsvenska gården och i öster den götiska. Skiftet medförde att en relativt stor andel av gårdarna fick flytta ut, främst då i de starkt exploaterade förhistoriska centralbygderna.

Dagens landskap
Regionen karaktäriseras av låg uppodlingsgrad. Högsta uppodlingsgraden finns omkring Växjö i Kronobergs län. Godsbildning är genomgående ringa. Gårdstätheten är i allmänhet låg, med undantag av ett stråk norr och söder om Växjö. Dagens vegetabilieproduktion uppvisar en hög andel för främst odling av vall, vilket är avhängigt den omfattande animalieproduktionen i form av nötboskap och får.

Region 6: Östra götalands mellanbygder

Naturgeografisk bakgrund
Regionen sammanfaller till stor del med östsvenska dalbygden och till en mindre del med skogsbygderna i Östergötland och Småland. Berggrunden utgörs främst av urberg. Landskapet är relativt flackt och får sin karaktär av genom sprickdalar sönderskurna platåer. Jordarten är huvudsakligen morän. Regionen har som helhet legat under högsta kustlinjen. Området motsvaras av den östra delen av region 13 och del av region 35 (sydsvenska höglandets centrala och östra delar. Östersjökusten med skärgårdar samt Åland).

Historisk tillbakablick
Mellan Västervik och Valdemarsvik finns ett område som kan betecknas som förhistorisk centralbygd. För övrigt var området huvudsakligen förhistorisk marginalbygd och medeltida kolonisationsområde. Området hade en gles spridning av adliga sätesgårdar av i

allmänhet mindre omfattning. Regionen tillhörde det östsvenska solskiftesområdet med tvåsäde som dominerande produktionssystem. Byarna var som regel små, regelbundna och högt belägna i terrängen. Torpbebyggelsen var relativt omfattande i områdets norra del. Gårdsformen var götisk. Andelen utflyttade gårdar vid skiftet var förhållandevis hög. Det torde dock härvid finnas stora regionala skillnader.

Dagens landskap

Landskapet karaktäriseras av låg uppodlingsgrad och ringa bebyggelsetäthet. Godsbildningen är relativt ringa. Bebyggelsen utgörs av mindre byar, sällan över fem gårdar. Vegetabilieodlingen är i norra delen av regionen omfattande vad gäller brödsädesodlingen och odling av baljväxter. Södra delen av regionen uppvisar en stor vallodling och sockerbetsodling. På animaliesidan dominerar nöt- och fårproduktion i områdets södra del. I norra delen av regionen förekommer omfattande uppfödning av höns och kycklingar.

Jordbruksstatistik

I tabellen nedan redovisas statistik från 1995 vad gäller följande:

- Areal åker inkl vall i hektar
- Areal betesmark i hektar
- Antal mjölkkor, totalantalet nötdjur, totalantalet får samt antalet företag i varje kommun som har resp djurslag.

Kommun	Åker Ha	Bete ha	Mjölkkor / företag	Summa nöt / företag	Summa får / företag
Borgholm	21 319	11 879	9 063/268	26 623/398	7 567/80
Emmaboda	2 524	1 488	445/19	2 803/119	880/19
Hultsfred	8 073	2 929	3 009/106	9 958/223	843/21
Högsby	4 417	2 229	1 203/43	5 741/115	976/21
Kalmar	21 531	3 472	5 472/129	16 481/226	2 928/44
Mönsterås	6 766	1 568	1 957/59	6 744/125	892/21
Mörbylånga	19 974	12 113	5 595/162	19 711/255	3 514/43
Nybro	5 529	3 048	1 584/65	7 562/238	1 890/40
Oskarshamn	4 235	1 763	1 097/47	4 642/140	1 446/36
Torsås	6 651	1 451	2 926/86	9 213/184	1 093/30
Vimmerby	9 340	4 210	4 478/148	13 414/260	1 680/27
Västervik	20 851	6 217	6 074/174	19 142/327	4 196/88
Summa Kalmar län	131 209	52 366	42 903/1 300	142 034/2 610	27 905/470

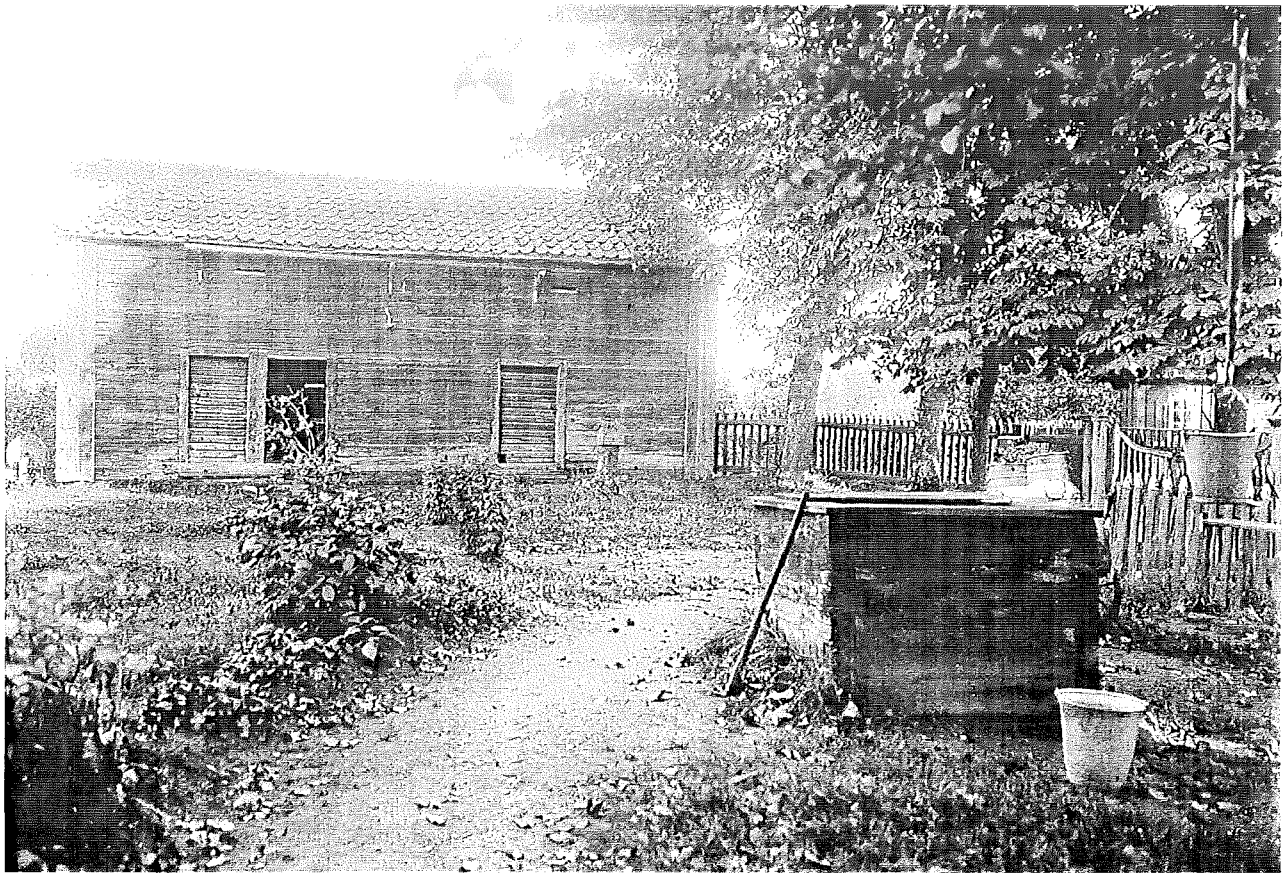

Årtebäck i Förlösa socken, Kalmar kommun. Foto Kalmar läns museums arkiv.

Kolonisations- och odlingshistoria i Kalmar län

För att förstå, läsa och värdera odlingslandskapet behöver man kunskaper om gamla tiders samhälle. Naturförutsättningarna och de markslag som hävdats har format odlingslandskapet. Men bilden av landskapets innehåll framträder tydligare när man även ser till faktorer som statens makt och inflytande, jordbrukets organisation, marknaderna för jordbruksprodukter och de sociala skiktningarna. Dessutom är kolonisationsförloppet av stor betydelse för att regionala skillnader uppstått.

Stenålder

Införandet av åkerbruk och boskapsskötsel är troligen den viktigaste förändringen i människans historia. De tidigaste kända försöken att bruka jorden här finner vi ca 5 000-4 000 f Kr. Då var klimatet tämligen varmt. Landet täcktes till större delen av lövskog och hade ett mycket större inslag av sjöar och våtmarker än idag.

I Södermöre med lagom fukthållande mark av finkornig mo och lera, där boskapsskötsel sannolikt har haft stor betydelse, finner man den första bondebygden i länet.

Även på Öland i Torslunda, Vickleby och Resmo socknar slog man sig ned tidigt. I länets norra delar koloniserades områden innanför kustsocknarna längs vattendragen Emån och Alsterån i Högsby, Långemåla och Virserums socknar. Dösar och stenkammargravar uppfördes under yngre stenålder. Den enda kända dösen i länet finns i Resmo socken på Öland. Dessa gravar är de enda synliga spår vi har idag efter de första bönderna. I Resmo finns de nordligaste exemplen längs Sveriges östkust. De utgör den yttersta utkanten på ett gravskick som annars finns spritt i hela västeuropa.

Bronsålder

Yngre stenålderns betes- och åkermarkskulturer hade öppnat gläntor i urskogen. Landskapet öppnades ytterligare under bronsåldern. På fastlandet finns två områden som antyder en

koncentrerad bronsåldersbebyggelse. Det ena är Tjust, och då särskilt det inre av Gamlebyviken, där länets tätaste förekomst av hällristningar, rösen och boplatslämningar finns. Det andra är Möre som är det enda området på fastlandssidan som är rikt på bronsåldersfynd.

Inte heller denna period har efterlämnat några andra spår av det odlade landskapet. Rösen och hällristningar kan dock ge oss en aning om var bronsålderns bebyggelse fanns.

Järnålder

Cirka 500 år f Kr förändrades jordbrukets grundförutsättningar. Klimatet blev kallare och boskapen kunde inte längre gå ute året runt, utan måste stallas upp på vintern. Människorna blev troligen bofasta och kunde hålla fasta åkrar med hjälp av den stallgödsel boskapen lämnade. Inför vintern samlades foder som hö och löv in. På så sätt började man hävda ängar som kom att bli en viktig del i dåtidens brukande.

Den äldsta järnåldersperioden är fyndfattig på fastlandet. På Öland är förhållandena annorlunda. Där är perioderna förromersk järnålder och romerskt järnålder (framförallt) d v s århundradena kring år 0 rikt representerade. Grunden för blomstringen var boskapsskötsel och export av hudar och lädervaror till den romerska armén som låg förlagd i Nord- och Mellaneuropa vid den här tiden. Järnålderns fuktiga klimat har troligen haft en positiv påverkan på jordbruksnäringen på Öland. Här finns stora boplatskomplex med fägator och fållor samt fossila (övergivna) åkerlappar bevarade på de öppna sjömarkerna. Där och i Mittlandsskogen finns rester av järnåldersbebyggelse. Det förefaller som om Kalmarbygden tjänat som Ölands utmark under perioden. Man tror att ätten (grupper om 20-30 personer) under järnåldern gemensamt ägde jorden och brukade den utan någon specialiserad arbetsfördelning.

Jordbruket skapade ett mycket ojämnt överskott. Ätten ansvarade för försvaret, religionen och rättsskipningen. När bosättningen blev fast krympte odlingsenheterna till hushåll på ca fem till tio personer, d v s en familj. Dessa hölls samman i hövdingadömen eller folkland.

Från medeltid till 1700-tal

Vid 1000-talets början var slättbygderna helt koloniserade. Spannmålsodlingen hade på slätten intagit en dominerande plats på bekostnad av boskapsskötseln, men boskapen höll kvar sin betydelse genom att bidraga med gödsel och draghjälp. Nya redskap och bättre brukningsteknik möjliggjorde en omfattande nyodling under tidig medeltid. Den tekniska utvecklingen var mer omfattande än under senare medeltid och växelverkade med själva jordbrukets förändring.

Fram till 1300-talets början ökade befolkningen vilket medförde att jordbruket och bebyggelsen expanderade. Byarna i de centrala områdena blev efterhand stora, med många gårdar, medan de områden som uppodlades senare tenderade att mestadels ha byar med färre gårdar eller ensamgårdar.

Nyodlingen lades först i närheten av den gamla bebyggelsen där äldre enheter eventuellt kunde delas upp, men snart hade expansionen nått marginalen och man fick istället ta upp mark på utmarker och även i allmänningsskogar.

Vid mitten av 1300-talet inträffade en nedgång i hela Europa, den s k "agrarkrisen". Någon entydig förklaring till denna finns inte, men en av orsakerna var de farsoter, som drog fram, bl a digerdöden. Många gårdar ödelades, främst i nykoloniserade områden medan kärnbygderna klarade sig bättre genom krisen. På många håll i Sverige ändrades nu inriktningen på jordbruket från spannmålsodling tillbaka till boskapsskötsel. Boskapsskötseln hade också god avsättning genom den marknad för smör och oxar som bl a fanns i Nordtyskland. Kronan stödde exporten eftersom den innebar ett extra tillskott till statskassan.

"Den senmedeltida agrarkrisen" var huvudsakligen en kris för statsmakten och det kyrkliga och världsliga frälset. För skattebönder och andra innebar utvecklingen bättre ekonomiska villkor och ökat inflytande. Under medeltidens slutskede medverkade bönderna i riksdagsliknande möten och hade en viss politisk makt.

Krigens verkningar i Småland märktes på så sätt att landbornas avgifter till godsägarna

sjönk omkring år 1400. Många nybyggen lades öde. Marginella bygder och nyodlingar under tidig medeltid övergavs först. I Kronobergs län var det skogsbygderna i Värend som ödelades och i Kalmar län var det de inre delarna av Tjust. Ännu i början av 1500-talet var ödegårdarna så många att man kan räkna med att minst en tredjedel av bebyggelsen övergivits.

Vissa undersökningar visar dock att den negativa trenden inte var obruten ända fram till medeltidens slut. Det finns tecken på att ödegårdar ägda av Vadstena kloster uppodlades återigen under 1400-talets senare del.

I huvudsak hade läget stabiliserats vid 1400-talets slut. Människorna började återta tidigare odlingar och ny mark sveddes och röjdes igen. Hela 1550- och 1600-talets början präglades av kolonisationen i Småland. Det ligger nära till hands att tro att många nybyggen som upptogs under 1500-talet var senmedeltida ödesmål. Övergivandet av gårdar har därför inte haft någon bestående inverkan på landskapsbilden, d v s den är knappt märkbar för oss. Den är av begränsad omfattning och i huvudsak begränsad till skogstrakterna på gränsen mellan Kronobergs och Kalmar län.

En skattning av befolkningens storlek på 1520-talet har gjorts av L O Larsson. Han anger siffran till minst 65 000 och högst 100 000 människor inom nuvarande Smålands gränser. Kalmar län hade nära kontakter med Hansan och var manufakturbygd med immigration och snabb folkökning. Vi kan därför räkna med att befolkningsökningen var relativt stark här.

Jordens fördelning i Småland mellan självägande bönder, krona, frälse och kyrka varierade under olika perioder. Vid medeltidens slut ägde kyrkan ca 25% medan kronan hade ca 6%. Skatteböndernas andel var ca 33%. Frälset något mer. Kyrkans gårdar dominerade i Möre och Tunalän, på andra sidan länsgränsen var skattebönderna vanligare. Frälsejorden var helt dominerande kring Emåns lopp och i Vedbo och Värends gränssocknar. Gustav Vasas reduktion av kyrkans egendom innebar att det mesta av kyrkans jord gick över till kronan. Även nyodlingen innebar en ökning av kronogårdar.

Medeltidens grödor

Det vanligaste sädesslaget under 1500-talet, ungefär två tredjedelar av den odlade säden, var korn. Det användes både som brödsäd och för öltillverkning. Vete odlades i liten utsträckning, och förekom i bakad form endast hos de övre samhällsskikten. Rågen, som också var brödsäd, odlades troligen redan på 1400-talet och var under medeltiden vanlig. Höstråg var också det bästa sädesslaget för svedjebruk under tidig medeltid, men infördes i större skala och på fasta åkrar under 1300-1500-talen i Sveriges östra delar. Havre odlades, men knappast allmänt och främst som hästfoder. Andra grödor var rovor, lin, hampa, humle och i viss mån bönor och ärter.

1600-talet dominerades av de långvariga krig som Sverige förde. Kronans skuldsättning, krigsskulder och brist på kontanta medel, medförde att lön för tjänster och betalning av de stora privatlån som Sverige tagit för att finansiera krigen, måste betalas med jorddonationer. Ett annat skäl till de många jorddonationerna var att kronan ville knyta vissa befattningshavare och tjänstemän till sig. På så sätt kom stora delar av den växande adelns makt och rikedom att grundas på jorden, adeln blev därför liksom kronan bunden vid sin ställning som brukande jordägare.

På olika sätt har godsbildningen påverkat landskapets utseende i skilda regioner. Säterier är beteckningen på de gårdar som åtnjöt en mer fullständig skattefrihet än övrig frälsejord. De var stamgårdar för många adliga ätter. Fram till 1500-talets mitt låg säterierna i allmänhet i områden vid sidan av den befintliga bondebygden. Genom donationer under 1600-talet kom de däremot att läggas i de centrala odlingsbygderna där bönderna avhystes från gårdar eller byar. Man kan påstå att adeln under 1600- och 1700-talen förändrade landskapet genom privilegier som knöts till säterierna.

Början av 1700-talet var inledningen till en ny tid med nya tankar. Under den närmast följande "frihetstiden" ökade riksdagens makt och även om bondeståndet hade mindre inflytande än de övriga, var de svenska bönderna politiska ställning vid denna tid enastående i Europa.

Men jordbruket hade samtidigt stagnerat och blivit ineffektivt. Därför ägnade man stort intresse åt att utveckla näringslivet under 1700-talet. Viljan att åstadkomma mer rationella jordbruk ledde fram till de olika skiftesreformerna. De första skiftena genomfördes i form av storskiftet, en radikal ändring där varje bonde fick all sin mark i en enda brukningsenhet. Detta skifte var svårt att genomföra, då alla i byn måste godkänna det. 1803 fattades beslut om enskifte i riksdagen. Här i länet är det främst Öland som enskiftats. 1827 stadgades om laga skifte, och med det börjar en period av agrar utveckling.

Befolkningens antal ökade allt hastigare under frihetstiden. Ett led i ansträngningarna att försörja landsbygdens befolkning blev att tillåta hemmansklyvningar liksom fritt anläggande av torp på allmänningar.

Spannmålsodlingen fick också konkreta uttryck, t ex på Öland där en mängd väderkvarnar byggdes för att kunna ta hand om en större produktion. Under slutet av 1700-talet uppgick antalet väderkvarnar till nära tvåtusen stycken.

Nya grödor gjorde sitt intåg, ärtväxter odlades allt mer och man prövade försiktigt med potatis. Den odlades i början sällan på större åkrar, utan hörde till trädgårdstäppan. Inte förrän man upptäckte möjligheten att använda den till brännvin, bredde odlingarna ut sig och då spred sig också kännedomen om potatisen som matväxt.

1800-tal: Expansion och skifte

Landsbygdens befolkning fortsatte att öka i allt snabbare takt. Under 1800-talets första hälft ökade den med 50-100%. Att befolkningen ökade ledde under 1800-talet till en stor livsmedelsbrist och ett behov av mera åkermark.

En gradvis uppodling av slåtterängarna började, samtidigt som många ängar om-

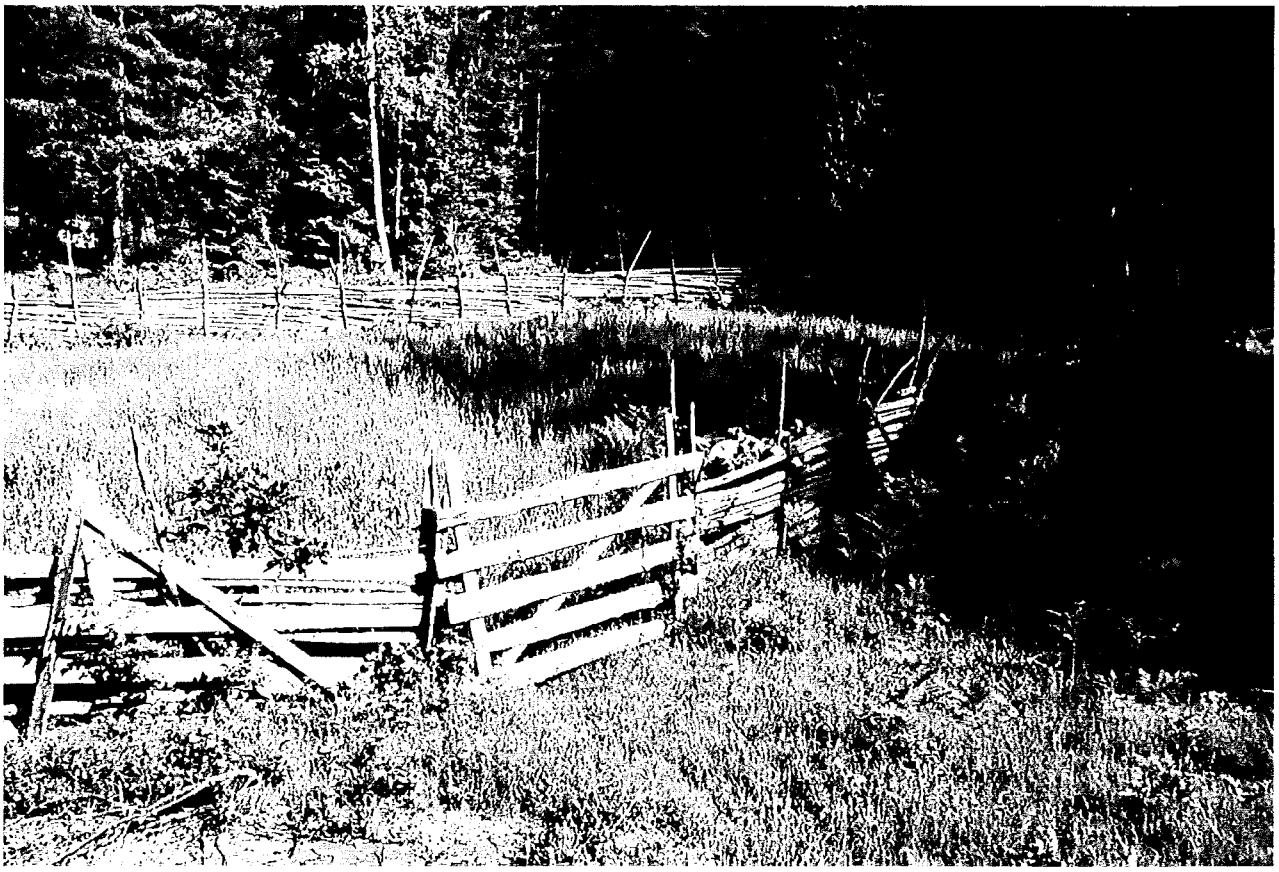

Hage vid Krokshult, Oskarshamns kommun. Foto länsstyrelsen.

vandlades till hagar. Bruket av den odlade marken intensifierades och den höskörd ängen gav fick allt mindre betydelse. Foderväxter odlades nu istället på åkermarken. Ängsmarkerna, som låg i inägomarken, blev oftast åker, när de hade skiftats ut.

När skogens värde som virkesproducent ökade accepterades inte skogsbete längre. Man började använda de magrare delarna av ängen till bete. För jordbrukaren blev det nödvändigt att gå från extensivt till intensivt brukande, eftersom priset på arbetsinsatser stigit. I de befolkningstäta jordbruksbygderna torde den specialiserade markanvändningen ha slagit igenom snabbast. På samfällt ägda marker eller boställen blev i allmänhet den äldre markanvändningen kvar längst.

Laga skiftet och befolkningsökningen fick till följd att hemmansklyvningen ökade på de nyskiftade ägorna, och ledde även till en allt större brist på mark. En omfattande nyodling påbörjades.

För att vinna ytterligare odlingsmark började en omfattande dikningsverksamhet på våtmarker och myrar. Nyodlingsföretagen kom att stödjas av staten och under 1800-talets senare del fick nästan alla större odlingsföretag anslag eller lån av statliga medel. En speciell dikningslag infördes 1879.

Vid 1800-talets mitt uppstod en ny exportmarknad för jordbruksprodukter i Västeuropa och detta innebar stora förändringar inom det svenska jordbruket. Odlingen inriktades på spannmål, i synnerhet havre som bl a exporterades till Storbritannien och Frankrike. Stora områden, som hade utdikats besåddes med havre, men också odlingen av vete ökade kraftigt. För att klara det ökade uttaget ur jorden, behövdes större mängder gödsel. Mot slutet av 1800-talet började konstgödsel i form av superfosfat och chilesalpeter att användas i liten skala. Kvävehaltiga gödselmedel började användas i större skala först långt in på 1900-talet.

Under ungefär samma tidsperiod blev också vallodling av kvävefixerande växter allt vanligare. Tidigare hade ängsarealen varit dimensionerande för åkerarealen men konstgödsel och vallodling kombinerat med växelbruk ändrade radikalt på förutsättningarna inom jordbruket. Det gamla uttrycket "äng är åkers moder" stämde inte längre. Arealen naturlig ängs- och betesmark sjönk successivt.

Jordbruksmarknaden nådde en höjdpunkt under 1850- och 1860-talet, men efterföljdes av några svåra missväxter. Industrin behövde allt mer arbetskraft och inflyttningen till städerna började. Under 1870-talet upphörde därför befolkningsökningen på landsbygden. Men varken industrin eller städerna kunde svälja den stora mängden människor som kom och både arbetslösheten och bostadsbristen ökade. Människor började emigrera till andra länder, framför allt till USA.

Det kom också rent administrativa reformer som innebar stora förändringar inom jordbruket. Näringsfriheten som infördes i etapper 1846 och 1864, gav fri etableringsrätt åt vem som helst som önskade starta ett jordbruk.

Genom att en exportmarknad öppnades utvecklades animalieproduktionen - framför allt mejerihanteringen. Stora ladugårdar byggdes, mejeriföreningar startade och nya uppfinningar gjordes för att tillvarata och lagra mjölk och smör. Landsbygdsbankerna som etablerades, gav lån till investeringar i byggnader och maskiner.

När befolkningstrycket ökade kunde inte längre skogen stå för ved och virke och samtidigt lämnas för fritt bete åt kreaturen. Virkesproduktionens betydelse ökade inte minst ekonomiskt. Skogsbetet minskade samtidigt i de utpräglade jordbruksbygderna. Skogsmarken har utarmats. I enlighet med tidens ekonomiska idéer skulle även skogsmarkens produktion ökas och ett led i förverkligandet av detta var att de skiften som genomfördes även omfattade skogen, som nu blev enskild mark.

Skogsbygdens utveckling under senaste århundradena har varit oerhört omvälvande. Under 1800-talet befolkades skogarna av torpare och nybyggare och nya småbruk anlades i rask takt. Genom den enträgna odlingsmödan skedde punktvisa uppodlingar överallt och skogsbygderna öppnades. Bildandet av

småjordbruk omhuldades av staten och under 1870-talet beslutades om avyttring av kronojord.

1900-tal

Fram till 1920-talet ökade åkerarealen i hela landet och jordbruket intensifierades ytterligare. Odlingsmarken nådde sin största omfattning omkring 1930. Den samlade jordbruksmarken, åker, äng och hage, omfattade då 4,8 miljoner ha, varav 3,7 miljoner utgjordes av åker. Gårdarnas antal var ca 300 000.

Under krigsåren bromsades utvecklingen tillfälligt men efter 1945 kom jordbruket att karaktäriseras av en allt snabbare minskning av såväl areal som antalet företag.

Konkurrensen med industrin gjorde högre lantarbetarlöner nödvändiga och bidrog därmed till en snabb mekanisering. På mindre gårdar kunde man inte bekosta stora maskinparker. Istället införlivades dessa gårdars mark med större granngårdar. Inom kort lades också torpen ned och deras jord övertogs av modergården eller planterades med skog.

I slättbygderna gällde i hög grad fortsatt strukturrationalisering med sammanslagning av brukningsenheter. I skogsbygderna kom det i stället att handla om nedläggning av åkermark. Följden blev att landskapet slöt sig kring bebyggelsen i skogsbygden medan slättbygden fick allt färre men större brukningsenheter.

Under 1960-talet fortsatte omvandlingen i ännu snabbare takt och nu över hela landet. Genom riksdagsbeslut planerades nedläggningen. Jordbrukare skulle ha samma ekonomiska standard som industriarbetare. De gårdar som inte gav en sådan avkastning skulle upphöra och bonden söka sig till industrin.

Jordbruksproduktionen skulle ligga på en nivå som bestämdes i förhållande till rikets behov vid en eventuell avspärrning.

De områden som sist koloniserades och uppodlats blev också de som först lades ned. Slättbygderna klarade sig betydligt bättre och har idag praktiskt taget all åkermark i behåll.

Arealförlusten blev enorm. Av de 4,6 milj ha jordbruksmark som fanns 1944 har idag omkring 1,4 milj lagts ned. De flesta ängs- och hagmarkerna har gått förlorade liksom 800 000 ha åker. Under samma period minskade de yrkesverksamma jordbrukarnas antal med närmare 80 %. Under den snabbaste omvandlingsperioden på 1960-talet lades varje dag tiotals gårdar ner i landet. Ändå kunde allt större skördar bärgas genom effektiv användning av nya kemiska bekämpningsmedel och konstgödsel.

Det har tagit mer än fyrtio år att lägga ner 800 000 ha åker. Den nu aktuella livsmedelspolitiken förutsätter att ytterligare 500 000 ha omedelbart läggs ned. Detta för med sig att vi måste göra medvetna ansträngningar för att rädda odlingslandskapets växter och djur annars ser framtidsperspektivet mörkt ut. Lika illa kan utvecklingen bli för bebyggelsen om vi inte slår vakt om de värden som skapats av generationers arbete.

Vad som i historiens ljus kommer att framstå som vår tids tillskott till odlingslandskapet är svårt att sia om. Det är oomtvistligt så, att det vi uppskattar idag är det som tidigare generationer förvaltat och förbättrat. Då inte bara med tanke på tillfället utan också med avsikten att det skall bli till nytta och glädje för barn och barnbarn.

Bebyggelsen och dess struktur

Bebyggelsens anpassning till topografin

Gamla gårds- och byplatsers anpassning till terrängförhållandena sammanfaller i regel med markernas beskaffenhet. I de delar av landet som varit täckta av hav har bebyggelsen funnit sina gynnsammaste lägen på sydsluttningen av morän- och bergsknallar som skjuter upp ur lerbottnarna. I områden över högsta kustlinjen (HK) i västra Kalmar län har bebyggelsen sökt sig till svackor och dalstråk med källor och bäckar. Den vid laga skiftet eller enskiftet utflyttade gårdsbebyggelsen saknar denna terränganpassning.

Bebyggelsen har således vanligen förlagts till höjder i terrängen. Ofta ligger bebyggelsen överst på gränsen mellan skogsmark och åker, där nedanför åkern och längst ned sidvallsängen.

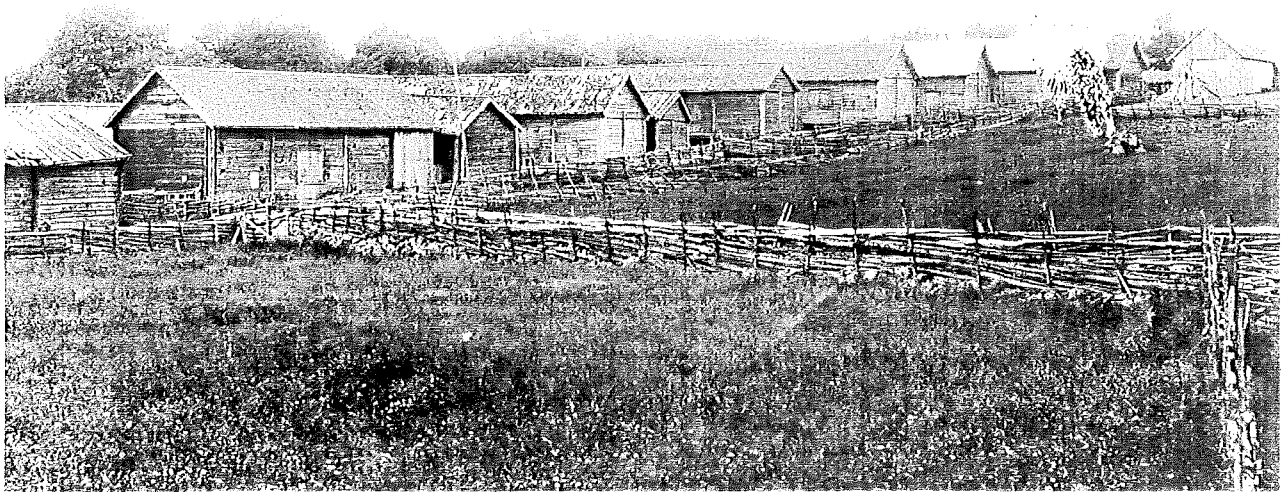

Haddarp på 1920-talet. Lönneberga socken i Hultsfreds kommun. Foto Kalmar läns museums arkiv.

Mörebygden är ett viktigt undantag från denna regel. Här finner man stora byar, vars gårdar lagts i en ring kring en stor, öppen lågt liggande ängsmark, medan åkrarna tagits upp ovanför byn på de odlingsbara markerna. Byarna ligger vanligen lågt i anslutning till åar och bäckar. Högre upp möter åkermarken och ängen. De frostfriaste lägena är de mest åtråvärda (lidbebyggelse) eller ännu hellre uddar i de större sjöarna.

I många länder har förekomsten av drickbart vatten bestämt byarnas lägen och så även i vårt land. Sjöar och vattendrag kantas av bebyggelse. Brunnar har dock kunnat tas upp nästan var som helst. Endast i geologiskt avvikande trakter som på Öland har förekomsten av vatten varit bestämmande för detaljläget. Den begränsande faktorn för bönderna har annars sällan varit vatten. Det har istället handlat om tillgången till åkerjord och ängsmark.

Bebyggelsens grupperingsmönster

Det är svårt att utan generaliseringar ge en bild av efter vilka principer bebyggelsen grupperats i länets olika delar.

I princip kan två motpoler uppställas. Den ena utgörs av byar med bebyggelsen systematiskt reglerad efter bestämda geometriska planlösningar där ägoblandningen och gårdarnas högt utvecklade socioekonomiska integration drivit fram en långt utvecklad reglering. Den andra polen utgörs av ensamgårdsbebyggelse eller byar med ringa integrering mellan gårdarna och som kännetecknas av spontana bebyggelseformer och en anpassning till topografi som inte hämmats av andra krav. Mellan dessa extremfall finns en bred skala av grupperingsmönster beroende på vilken väg byarnas utveckling tagit.

Solskiftade radbyar

Den solskiftade radbyn är ett bra exempel på den äldre jordbruksbebyggelsens mest utvecklade former. Hur tomterna kunde utmätas och placeras i en strikt inbördes ordning beskrivs ovan. Bebyggelsen kunde ordnas i en eller två rader (enkla eller dubbla radbyar). Gårdarna trängdes samman på relativt små rektangulära bytomter som genomkorsades av åtminstone en bygata.

Åtskilliga byar har dock radbyns långsträckta form beroende på den topografiska

anpassningen, detta är ofta fallet med de öländska byarna. De utgör idag de bäst bevarade exemplen på en byform med en nära tusenårig tradition. Å andra sidan är många bytomter inom solskiftesområdet regelbundna utan att överensstämma med solskiftets principer.

Här har uppenbarligen en reglering av tomtstorlek och tomtform skett vid annan tidpunkt, ibland t o m före solskiftet. Trots att ägorna skiftats om har då inte bebyggelsen reglerats.

Radbysystemet var i och för sig inte unikt för Sverige. Det har förekommit i stora delar av Europa, och det var under inflytande därifrån som bytypen infördes i Sverige.

I våra dagar sker en upplösning av radbyarna. Med gårdssammanslagningar och ändrade bebyggelsefunktioner uppstår luckor i byarnas fasad mot bygatan. In i 1800-talets bebyggelse tränger standardiserade fritidshus och permanentbostäder av elementhustyp. Men trots detta finns ännu radbyns karaktär väl bevarad i de flesta av Ölands byar.

Platsbyar

Begreppet platsby betecknar en by, där bebyggelsen är grupperad kring en öppen plats. Detta är en karakteristisk form av by i Götaland. Genom en fägata står platsen i förbindelse med utmarken. Beteckningen platsby tar ingen hänsyn till byns regleringsgrad och inrymmer sålunda mer eller mindre lösa bebyggelsegrupperingar.

Gruppbyar - klungbyar

Gruppbyn eller klungbyn utgör tillsammans med platsbyn Götalands dominerande byform. Den utmärks av att gårdarna ligger relativt fritt utspridda eller i glesa klungor, ofta längs en byväg eller en vägkorsning. Även beteckningen hopby förekommer.

Släktbyar

Som släktbyar betecknas vissa götalandsbyar som utmärks av att boningshusen med tillhörande bodar bildar en bebyggelsegrupp, de viktigaste uthusen en annan, vissa småhus en tredje osv. Stundom placerade kring en gemensam gårdsplan, ett bytorg. Bytypen kan i många fall påvisas ha uppkommit genom hemmansklyvningar ur en enda eller ett färre antal gårdar. Länets bästa exempel är Lunds by i Gladhammar.

Gården

Tomten var brukningscentrum och ibland ett konkret uttryck för gårdens värdering. Gårdar kunde vara ensamgårdar eller organiserade till byar.

Bondegården var i princip bostad för en familj. Storfamiljegårdar, d v s bostad för en hel ätt, kan ha funnits i förhistorisk tid jämför med öländska långhus.

Storjordbruk eller gods hör samman med att adeln får inflytande i landet under medeltiden. Stormannaätter kan ha funnits även under förhistorisk tid.

Backstugor och torp sammanhänger med befolkningstillväxten och jordbruksproletariat under olika perioder t ex 1500-tal och 1700-1800-tal.

Malmen

Malmarna börjar på allvar bebyggas under 1700-talets först hälft och når en befolkningstopp runt 1870. Bland de faktorer som bidrog till uppkomsten av bebyggelse utanför själva byn, var i första hand böndernas stigande behov av arbetskraft och den allmänna befolkningsökningen under 1700-talet. En ökning av befolkningen inom den obesuttna klassen var också något som uppmuntrades genom flera centrala direktiv. Som en konsekvens av detta uppstår vid 1800-talets början försörjningssvårigheter för malmens innevånare. Fattigdom och tiggeri kom att höra till vardagen. När den stora emigrationsvågen sätter in på 1870-talet är det också främst malmarnas befolkning som ser en lösning på sina problem i Amerika.

Fortfarande är malmen en påtaglighet i länets bebyggelse. De eländigaste stugorna är sedan länge försvunna, men ännu finns det mycket kvar av malmarnas 1800-talsbebyggelse. Idag har istället många malmar utvecklats till bostadsområden med villabebyggelse av mera permanent karaktär med starka inslag av sommarstugebebyggelse. Gränsen mellan by och malm är dock fortfarande påtaglig.



Ebbetorp i Dörby socken, Kalmar kommun. Foto Kalmar läns museums arkiv.

Byggnadskultur

Gårdstyper

Den götiska gården är en sluten enhet tudelad i man- och fägård, ofta genom ett staket, häck eller mur. Gårdstypen är att betrakta som en efterföljare till den centralsvenska gårdstypen, vilken torde ha högre ålder. Den götiska gården är normalform i östra Götaland och Svealand.

Godsbildningar, sätesgårdar och herrgårdar

Den medeltida godsbildningens inverkan på odlingslandskapet är begränsad till de byggnader som uppfördes i samband med att ett världsligt frälse infördes. Under 1200- och 1300-talen utgörs godsen av det fasta stentornet, ofta beläget på en holme eller en udde eller på en mer svårtillgänglig höjd. Både för byggnadsformen och lägesvalet var möjligheten att kunna försvara sig den dominerande faktorn.

Kärntornet ersattes senare av rektangulära byggnader med flera våningar som gick under benämningen fasta hus. I allmänhet anses denna borgtyp vara senmedeltida då de flesta daterbara exemplen härrör från 1400- och 1500-talen.

Brukningstekniskt medförde emellertid inte de medeltida godsen några förändringar i förhållande till allmogens brukningsmetoder. Fram till 1300-talet brukades en godsmassa vanligen efter det s k huvudgårdssystemet, som innebar att godsherren innehade en eller ibland flera huvudgårdar omgivna av byar med dagsverkspliktiga bönder, vilka tillsammans med lönearbetare brukade huvudgårdens arealer.

Under 1300-talet styckades ofta huvudgårdens domäner och delades ut till arrendepliktiga men i allmänhet inte dagsverkspliktiga bönder. Jordägarna blev ränteägare men behöll vissa gårdar i egen drift, sätesgårdarna.

Nyare tid

Först under 1600-talet börjar godsbildningar i egentlig mening växa fram ur adelns sätesgårdar. Man har beräknat att 63% av landets brukade mark låg i adelns händer år 1655 men att endast 8% brukades direkt under sätesgårdarna.

Man kan räkna med två godstyper, dels kungsgårdarna, oftast med de medeltida klostergodsen som ursprung och dels adelns sätesgårdar. Många var stora godsbildningar t ex Värnanäs men de flesta i länet omfattade inte ens större marker än en normal bondby.

Godsen har regelmässigt bildats genom avhysning av bondebebyggelsen. Nyodling har förekommit i större omfattning först under 1800-talet. Brukningsformerna förblev också i stort sett oförändrade.

Först under 1700-talet kan man räkna med en agrarteknisk utveckling på de svenska godsen efter nederländska och engelska förebilder.

De äldsta jordegendomarna i länet har rötter i medeltiden, andra har tillkommit under 1600-talets godsbildningsepok. En del har dock formats så sent som på 1800-talet, då jordspekulanter förvärvade och sammanslog hela byar till storgårdar.

Under 1600-talet donerades bl.a. följande gårdar till frälse: Blekhem, Totebo, Blanka, Hellerö, Tuna, Ullevi, Heda, Mjöshult, Björkhult, Vida, Tyllinge, Odensvi, Värnanäs, Björnö, Strömserum, Kråkerum, Vinäs och Helgerum. De flesta av 1600-talets donationer ligger i Södermöre, Stranda och Tjust, där man ännu idag finner länets herrgårdslandskap. I samband med reduktionen drogs många åter till kronan och övergick till att bli boställen för officerare (indelningsverket), kronofogdar, häradshövdingar. Reduktionen påverkade i regel inte hemman som donerats, bortbytts eller sålts för att bilda grund för tidens stora bruksanläggningar i Tjust t ex Ankarsrum, Överum och Ed. Under frihetstiden övergick många gods och bruk till stora köpmannasläkter i Västervik och Kalmar. Tendensen var under 1800-talet densamma.

Bortsett från medeltida lämningar i Kalmar och Borgholms slott är "slottet" på Vinäs i Västra Ed den byggnad i länet där man bäst kan studera medeltidens och 1500-talens bostads- och byggnadssätt.

Torpbebyggelsen

Torpen är en agrar bebyggelseform som vid mitten av 1600-talet plötsligt var en verklighet på säterierna och från andra hälften av 1700-talet i ökad takt även uppstod på bondejorden.

Ett nära samband har rått mellan torp och backstugor. De senare arrenderade endast stugtomten och har främst varit boplatser för landsbygdens lösa arbetare men också tillflyktsorter för utfattiga bönder och åldriga eller utslitna torpare. Torparen brukade jorden för sin utkomst. Den jord som hörde till en backstuga och som i allmänhet bestod av en kålhage och en täppa med potatisland, har dock i många fall varit början till ett blivande torp. Särskilt omkring 1800 förekommer det ofta att beteckningen backstuga blivit överkorsad i husförhörslängderna och ersatts med torp. Samma företeelse - men i omvänd ordning märks vid sekelskiftet 1900. Då omvandlades ett stort antal torp till backstugor medan åkern fick förfalla och bli betesmark eller lades under huvudgården.

Gränsen mellan backstuga och inhysesstuga var heller inte distinkt. Ofta flyttade inhyseshjonen sin stuga från gårdsplatsen ut på ägorna, varefter denna fick karaktär av backstuga.

Beträffande säteritorpen gäller att säteriernas skattefrihet utgjorde grundorsakerna till säteritorpsbebyggelsen.

Soldattorp och officersboställen

Under stormaktstiden utgjorde underhållet av landets stående armé ett ständigt bekymmer för krigsmakten, detta förhållandet var bakgrunden till Karl XI:s indelningsverk. Armén förlades på landsbygden och hemmansägarna åtog sig att underhålla trupperna mot avdrag på skatten. Gårdarna grupperades i rotar och varje rote hade att anskaffa en fotsoldat samt ge honom hans bärgning i fredstid. Vanligen skedde detta genom att soldaten utrustades med ett torp. Strax intill fanns en länga med plats för kor och några får. Bredvid låg ett stycke åker och äng.


PA 93

BORGHOLMS KOMMUN

Naturen

Borgholms kommun är en klart jordbruksdominerad bygd, utom i sin norra del som är skogsdominerad mellanbygd. Åkermarken utgör drygt 55% av kommunens totala yta.

Kommunen tillhör den naturgeografiska regionen 14b- Ölands skogsrika områden. Arealen skogsmark i kommunen utgör, trots namnet på regionen, endast 11% av kommunens totala yta enligt jordbruksstatistik. Hela Öland har legat under högsta kustlinjen och karakteriseras av slättlandskap. Berggrunden utgörs av kambrosiluriska sedimentbergarter, huvudsakligen ortoceratit- kalksten som ofta går i dagen. Landskapets utseende bestäms i sina huvuddrag av flackt eller mot ost-sydost svagt stupande packar av lagrade sedimentära bergarter (kalksten, lerskiffer m m).

Moräntäcket är tunt och dominerande jordart är lerig, sandig, moig morän. Isälvsavlagringarna är fåtaliga och kraftigt svallande då hela kommunen har legat under högsta kustlinjen. Dessa har skapat påtagliga strandvallar från Ancylus- och Litorina- tiden som går att följa, ibland som parallella stråk längs med östra kuststräckan upp till trakten kring Borgholm. Dominerande isälvsavlagringar är Bödaåsen, Lingbyfältet, Solbergafältet och Rälladeltat.

Skogsvegetationen är rikt differentierad med övervägande barrskog, exempelvis en typ av ängsartad tallskog längst i norr. Söderut har tidigare betes- och odlingsmarker övergått i rika ädellövskogar med övervägande ask och alm.

Jordbruket

Åkermarken är jämnt spridd i kommunen men en viss koncentration går att märka i sydöstra delen från Runsten till Bredsättra. Den totala åkerarealen i kommunen är enligt statistiken ca 19 800 hektar, vilket utgör ungefär 55% av kommunens totala yta. Dessutom finns det drygt 7 900 hektar betesmark i kommunen.

Sammanställning

I Borgholms kommun finns det 131 bevarandeområden som fördelar sig på de tre klasserna enligt följande:

klass 1:	44 st
klass 2:	45 st
klass 3:	42 st

Bevarandeområden i Borgholms kommun:

Böda socken **klass**

1. Torp - Mellby 1
2. Sjöstorp 3
3. Enerum 3
4. Fagerum 3
5. Böda Kronopark 3
6. Kyrketorp 2
7. Böda 3
8. Mellböda - Strandtorp 3
9. Alvara 2
10. Bocketorp 2

Högby socken

11. Glabo 3
12. Dödevi -Munketorp 1
13. Sandby 2
14. Högby 3
15. Hagaby 3
16. Bläsinge 2
17. Binnerbäck 3
18. Vedby 3
19. Horn 1
20. Alvedsjö 1
21. Gudesjö 1

Källa socken

22. Eskilslund 3
23. Hagelstad 1
24. Kvarnstad 2
25. Nyby 3
26. Vi - Källa 2
27. Östra & västra Honungstorp 1
28 Högenäs 1

Persnäs socken

29. Gillberga 1
30. Gunnarstorp 3
31. Hörlösa 3
32. Frönäs 3
33. Trosnäs 2
34. Lilla Horn 1
35. Persnäs 1
36. Stenninge 3
37. Lundeby 3
38. Hallnäs 1
39. Legenäs 3
40. Knisa 1

Föra socken

41. Hjälmstad - Gel 1
42. Lofta 3
43. Marsjö 3
44. Östra Vässby 2
45. Husvalla 3
46. Östra Greda 3
47. Föra 3
48. Södra Greda 1
49. Djurstad 2
50. Grönslunda 2
51. Emmetorp 2
52. Uggletorp 2
53. Folberga 3
54. Ingelstad 3

Alböke socken

55. Korntorp 1
56. Askelunda 3
57. Äleklinta 2
58. Ormöga 1
59. Alböke 1
60. Knäppinge 1
61. Haglunda 1
62. Stora Stacketorp 3
63. Gillsby mosse 2
64. Gillsby 2
65. Karse 3
66. Stora Istad 3

Löts socken

67. Petegärde 3
68. Arbelunda 2
69. Löt 2
70. Valsnäs 2
71. Hjärpestad 2
72. Mörby 2

Köpings socken

73. Övra Vannborga 1
74. Nedra Vannborga 1
75. Sammelstorp 3
76. Törneby 3
77. Hässleby 2
78. Källingemöre 3
79. Kalleguta - Öj 3
80. Hörninge 2
81. Solberga 2

Egby socken

82. Laxeby 2
83. Ytterby 2
84. Sandby 1
85. Egby 1

Bredsätra socken

86. Melösa 2
87. Långöre 2
88. Haglerum 3
89. Gåtebo 2
90. Kläppinge 1
91. Skedstad 2
92. Bredsättra 2
93. Övra Sandby 2

Räpplinge socken

94. Borgholm 1
95. Tryggestad 1
96. Svarteberga - Kärr 1
97. Räpplinge 2
98. Äpplerum 2
99. Tomteby 2
100. Greby 1
101. Åketorp 1

Högsrums socken

102. Karum 1
103. Högsrum 3
104. Nyttorp 2
105. Vedby 2
106. Rönnerum 1

Gärdslösa socken

107. Tjusby 2
108. Störlinge 1
109. Norra Gärdslösa 1
110. Södra Gärdslösa 1
111. Övra Bägby 2
112. Nedra Bägby 2
113. Runsberga 3
114. Jämjö - Sättra 3

Långlöts socken

115. Långlöt 1
116. Folkeslunda 1
117. Amundsmosse 2
118. Kvistorp 3
119. Åstad 2
120. Ismantorp 2
121. Himmelsberga 2
122. Björkerum 3

Runstens socken

123. Lerkaka 1
124. Dyestad 3
125. Bjärby 1
126. Norra Runsten 1
127. Södra Runsten 1
128. Lopperstad 1
129. Åkerby 1
130. Norra Bäck 2
131. Södra Bäck 1

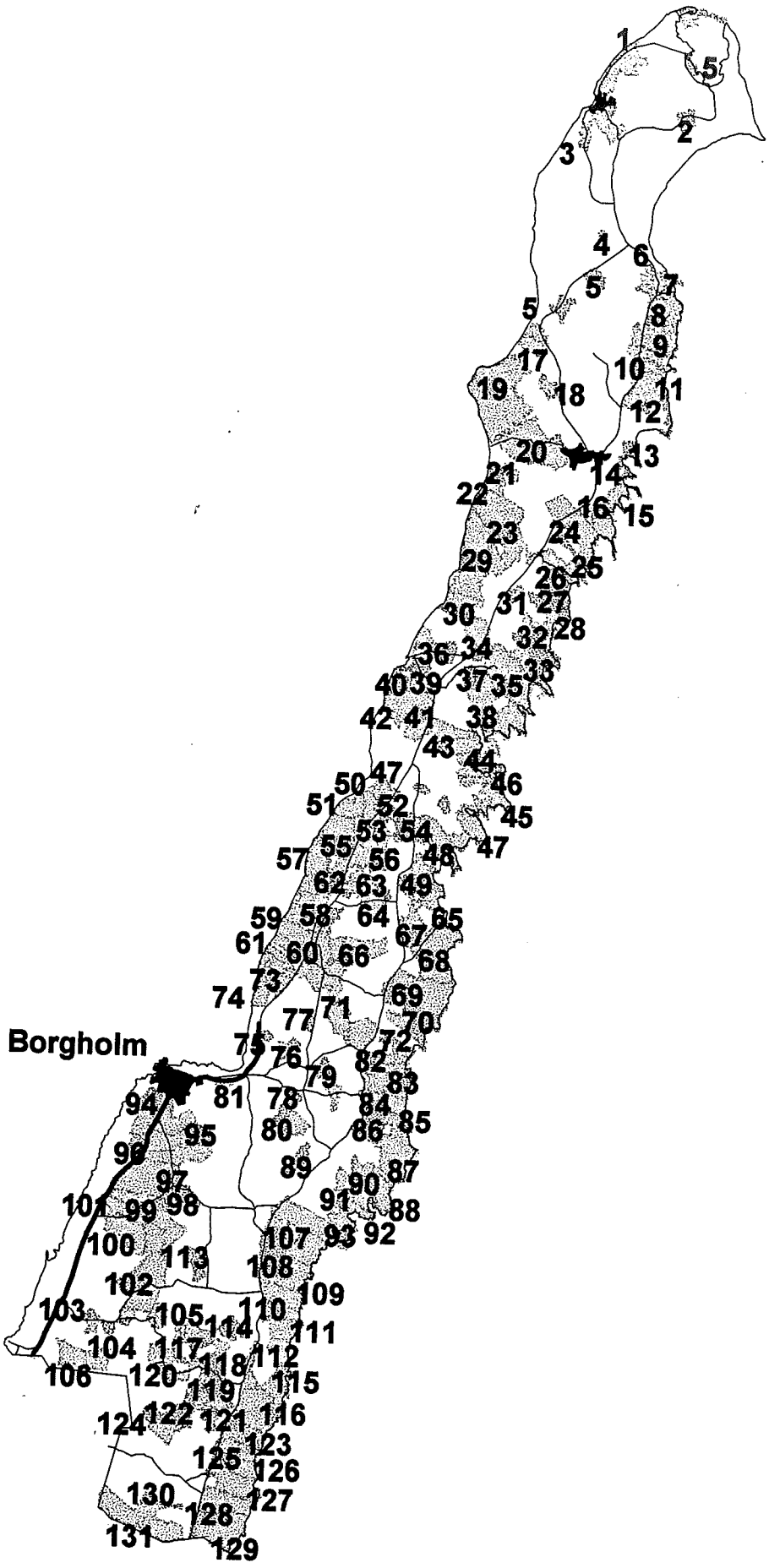
Borgholm

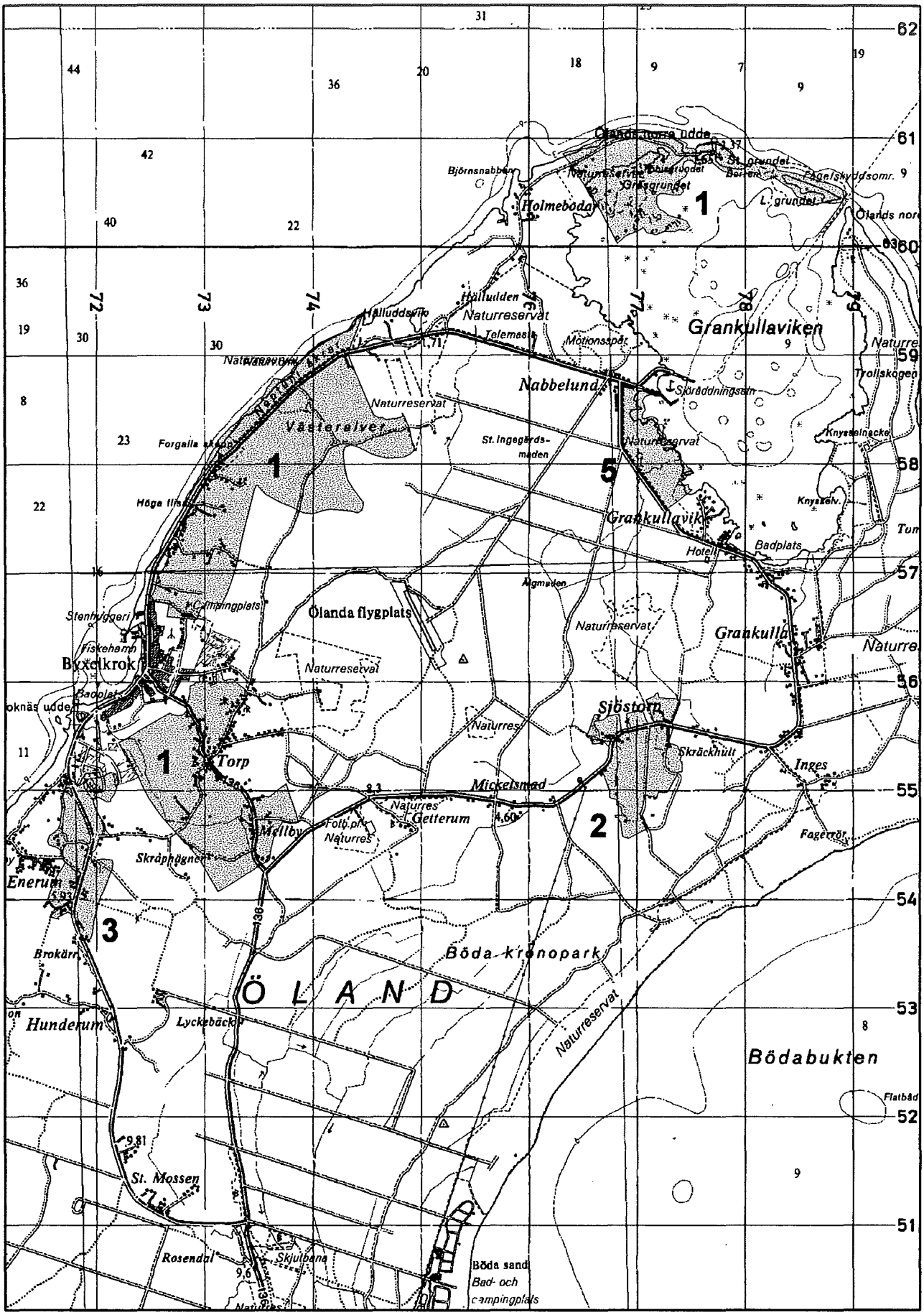
Holmebodar
Grankullaviken
Nabbelund
Västeralver
Grankullavik
Badplats
Ölanda flygplats
Byxelkrok
Torp
Mickelsmad
Getterum
Mellby
Sjöstorp
Grankulla
Inges
Enerum
Hunderum
Lyckebäck
Böda kronopark
Ö L A N D
Bödabukten
St. Mossen
Rosendal
Skjutbana
Böda sand
Bad- och
campingplats
Naturreservat
Naturres
Fagerrör
Flatbåd
Trollskogen
Knysselnacke
Knysselv.
Skräckhult
Skräphägnen
Brokärr
Fiskehamn
Stenhuggeri
Campingplats
Höga flisa
Forgalla skepp
Björnsnabben
Motionsspår
Telemasta
Hälluddsvik
Hälludden
Sjöräddningsstn
St. Ingegärds-
maden
Ägmaden
Fotb.pl.
Naturres
Fagelskyddsomr.
L. grundet
Ölands norra udde
Ölands nor
Badplats
Hotell
Tum
Naturre
Naturreservat
1
2
3
5
62
61
60
59
58
57
56
55
54
53
52
51
72
73
74
77
78
79

BÖDA SOCKEN

1. Torp - Mellby

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
På Torps marker finns ett större fornlämningsområde med bebyggelselämningar, gravfält och enskilda gravar från järnåldern. Bebyggelselämningarna omfattar två stora husgrundskomplex vid Ebberskog (nitton husgrunder) och Åker - Snapskog (sjutton husgrunder) samt ett mindre vid Torp (tre husgrunder) med tillhörande stensträngssystem. Husgrunderna ligger samlade i grupper (gårdskomplex) om i regel en till två grunder på 150-200 meters avstånd från varandra, där de olika grupperna binds samman av stensträngar (hägnader). Orsaken är sannolikt formen för markutnyttjande, sociala samband etc. Gravfältet vid Torp består av ett trettiotal runda stensättningar och ett tiotal resta och kantställda stenar.

Vid Neptuni åkrar finns ett vikingatida gravfält, 150 x 30 m, bestående av tolv rösen, trettiotvå runda/rundade stensättningar, nio kistgravar, en treudd, en rest sten samt en skeppsformig stensättning, det s k Forgalla skeppet. Ett tiotal av gravarna är undersökta. Gravfältet är beläget på kammen av den översta strandvallen, västra landborgen, i södra delen av Neptuni åkrar. Söder om ovanstående gravfält finns en rest sten, den s k Höga flisa. Den 1,7 m höga stenen är tuktad och har en ovanlig form. Söder om den resta stenen finns ett gravfält, 60 x 15 m, bestående av tre runda stensättningar och fem kistgravar. Gravfältet är beläget på klapperstensfält med äldre strandvallar.

Norra uddens fyrplats med fyren "Långe Erik" är belägen på en liten ö - Stora Grundet - i Grankullavikens allra nordligaste del. På ön Lilla Grundet, strax öster om Stora Grundet, finns platsen för Ölands nordligaste kapell, S:t Olovs kapell, samt rester av en ödekyrkogård. Fyrtornet har en höjd av drygt 32 meter och är, näst "Långe Jan" på Södra udden, den högsta fyren på Öland. Fyrtornet uppfördes 1844-45 i sten efter ritningar av H Byström. Övre delen ombyggdes 1906. 1946 infördes elektriskt ljus. Fyrtornet är byggnadsminne sedan 1933-01-24. Bebyggelsen består av, förutom fyren, ett par bostadshus samt uthusbyggnader i trä och kalksten. En skyddande talldunge omger husen.

Naturförhållanden:
I norr ligger Västeralvaret. Alvaret domineras av ängshavretorrängar. Fuktiga partier ingår också. Ett femtontal indikatorarter har noterats. Hävden är svag idag.

Området vid Norra udden är mycket särpräglat med sitt marsklandskap. Vattendjupet är lågt i hela viken och korna betar här och håller viken fri från vass. Här är välhävdat och flera indikatorarter tyder på kontinuitet i hävden. Vegetationen är mångformig med både örtrika kalkfuktängar och torrängar. Området är lättillgängligt och av stort intresse för det rörliga friluftslivet. Det är även av riksintresse för naturvården och har nr H 53.

Sammanfattande värdetext:
Mindre alvar gränsande till Neptuni åkrar. Stora ytor torräng, tyvärr med svag hävd. Vissa delar är trots det mycket artrika. Alvaret kan delas in i en västlig och en östlig del. Den östliga är öppnare och den västliga är ställvis trädbevuxen med större vätar. Vid Norra udden finns dessutom ett område med både havsstrandängar och betade fastmarker.

2. Sjöstorp

Klass 3

De kulturhistoriska förhållandena på platsen är inte närmare kända.

Naturförhållanden:
Vid Sjöstorp finns en mindre naturbetesmark som utgörs av blandlövhage samt öppen hagmark. Blandlövhagen består av ek, björk, oxel och tall i trädskiktet med en, nypon, slån, hagtorn samt björk- och rönnsly i buskskiktet. Fältskiktet utgörs av gräsrik kalkfuktäng och ängshavretorräng. Den öppna hagmarken består av en och slån, med gräsrik kalkfuktäng och friskäng som i fältskiktet förekommande

vegetationstyper. Trots att naturbetesmarken i sin helhet var ohävdad och under igenväxning vid inventeringstillfället, kunde drygt femton indikatorarter påträffas i respektive delområde.

Sammanfattande värdetext:
Vid Sjöstorp finns en hagmark som vid inventeringstillfället var artrik men ohävdad och under igenväxning.

3. Enerum

Klass 3

De kulturhistoriska förhållandena på platsen är inte kända.

Naturförhållanden:
Vid Enerum finns ett mindre alvar med en och nypon som i fältskiktet utgörs av framförallt alvarhed av fårsvingelvariant. Ett dussin indikatorarter, som exempelvis axveronika och brudbröd, förekommer. Dock saknade området hävd vid inventeringstillfället.

Sammanfattande värdetext:
Vid Enerum finns en vacker alvarhed som trots ett måttligt antal indikatorarter hyser en mycket värdefull flora.

4. Fagerum

Klass 3

De kulturhistoriska förhållandena på platsen är inte kända.

Naturförhållanden:
Vid Fagerum finns en öppen hagmark med tall, en och oxel i träd- och buskskiktet. De vanligaste vegetationstyperna är ängshavreторräng och rödvenäng, medan även borsttåtelhed, stagghed och kalkfuktäng förekommer. Drygt tio indikatorarter, som exempelvis backnejlika och jordtistel, kan hittas i hagen. Området var vid inventeringstillfället till största delen måttligt hävdat.

Sammanfattande värdetext:
Vid Fagerum finns en öppen hagmark med ett måttligt antal indikatorarter.

5. Böda Kronopark

Klass 3

De kulturhistoriska förhållandena på platsen är inte närmare kända.

Naturförhållanden:
Vid Skäftekärr finns en mindre annan träd- och buskbärande hagmark. Trädskiktet består av ek, skogslind och björk, medan buskskiktet består av hassel, en, björksly och slån. De vanligaste vegetationstyperna är rödvenäng och rödvenhed, medan även stagghed förekommer. Omkring tio indikatorarter, som exempelvis gullviva, jungfrulin och knägräs, finns i området. Hävden var måttlig vid inventeringstillfället.

Vid Byrum finns en öppen hagmark med tall, ask, en och nypon i träd- och buskskiktet. Hagens fältskikt utgörs av framförallt sandgräshed, medan även fårsvingeltorräng förekommer. Endast ett fåtal indikatorarter, som exempelvis backnejlika och trift, finns i området som dock är mycket vackert med fint växta enar. Vid inventeringstillfället var hävden god.

Området vid Nabbelund är mycket särpräglat med sin smala havsstrandäng och de många små kalkkärren i ängstallskogen ovanför. Kärren domineras av axag och knappag med enstaka tuvor av ag. Denna typ av vegetation torde vara mycket sällsynt. Då våtmarkerna stundtals översvämmas av brackvatten trivs här även salttåliga växter som till exempel strandtåg och bunge. På kalkfuktängarna, som ställvis går ganska nära vattnet, växer slåtterblomma, majviva, kärrknipprot och flugblomster. Norra och södra viken är igenväxta med vass. I övrigt är både stranden och våtmarkerna tämligen öppna. Området är av riksintresse för naturvården och har nr H 53.

Sammanfattande värdetext:
Vid Skäftekärr finns en mindre annan träd- och buskbärande hagmark med ett måttligt antal indikatorarter. Gammal lind och spärrkroniga ekar förekommer i området. Vid Byrum finns en relativt artfattig öppen hagmark som dock är mycket vacker med fint växta enar. Vid Nabbelund en smal havsstrandäng med flera små kalkkärr i ängstallskogen ovanför.

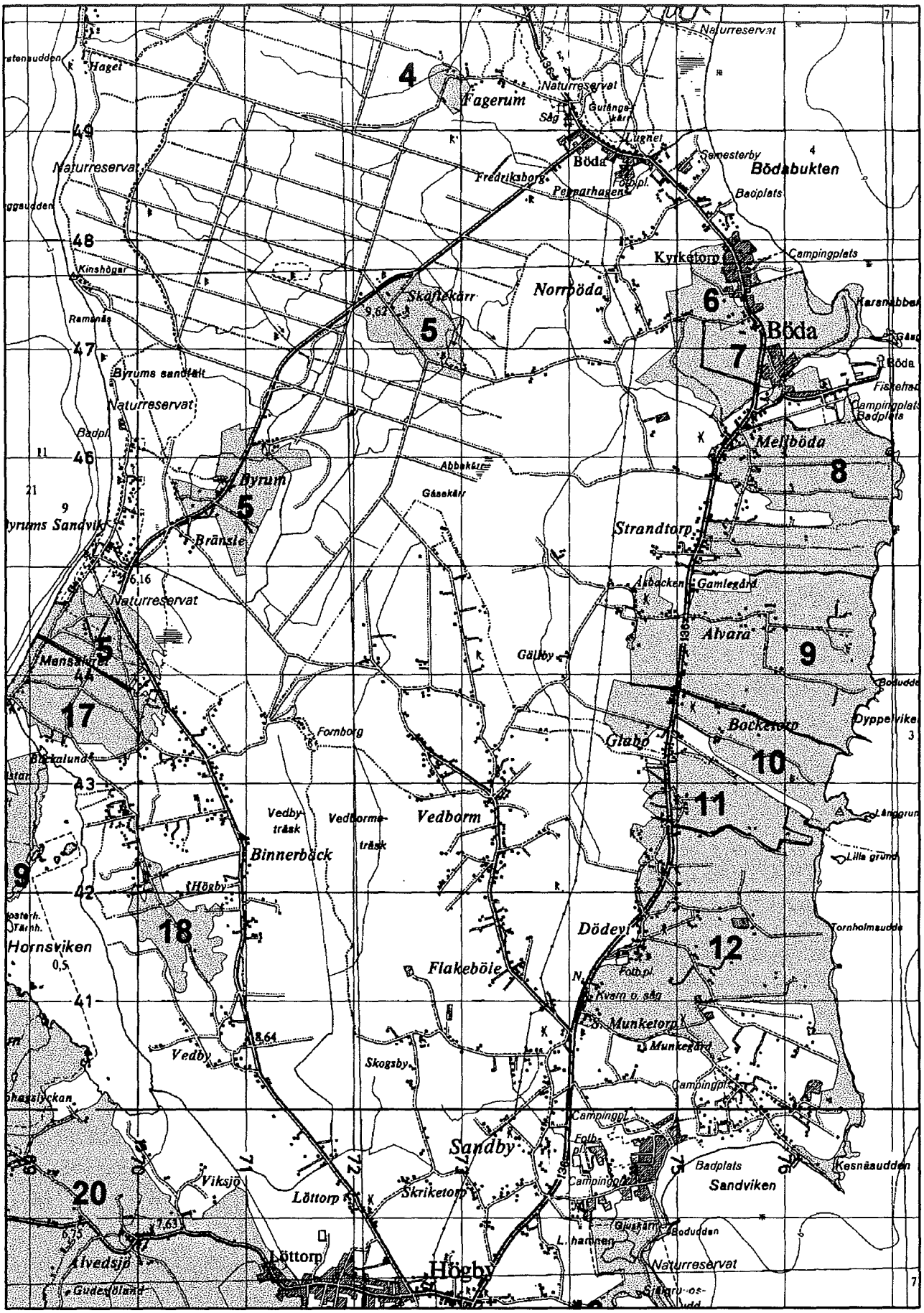
Naturreservat
Hagel
4
Fagerum
Naturreservat
Såg
Gutängskärr
Lugnet
Böda
Semesterby
Bödabukten
Fredriksborg
Pepparhagen
Badplats
Naturreservat
48
Kinshögar
Kyrketorp
Campingplats
Skäftekärr
Norrböda
6
Ramsnäs
5
Böda
7
47
Byrums sandfält
Naturreservat
Badpl.
Mellböda
8
46
Byrum
Abbekärr
Gåsekärr
5
Strandtorp
Bränsle
Naturreservat
Åsbacken
Gamlegård
Alvara
9
Gällby
17
Fornborg
Bockeltorp
Glabo
10
43
11
Vedbyträsk
Vedbormeträsk
Vedborm
Binnerböck
Lilla grund
9
42
Högby
18
Dödevi
12
Hornsviken
Flakeböle
Kvarn o. såg
41
S. Munketorp
Munkegård
Vedby
Skogsby
Campingpl.
Sandby
Badplats
Sandviken
Kesnäsudden
20
Viksjö
Löttorp
Skriketorp
Bodudden
Alvedsjö
Löttorp
Högby
Naturreservat
Gudesjöland

6. Kyrketorp

Klass 2

De kulturhistoriska förhållandena på platsen är inte närmare kända.

Naturförhållanden:
Vid Enåsen finns en öppen hagmark med en ekhage. Trädskiktet består av ek, varav vissa är mycket gamla och spärrgreniga, björk, gran och tall. Buskskiktet består av en, nypon och slån. Förekommande vegetationstyper är fårsvingeltorräng, ängshavretorräng, skogsnävaäng och kalkfuktäng. Omkring tjugo indikatorarter, som exempelvis filtlav, fältsippa och slåtterfibbla, finns i området. Hävden var vid inventeringstillfället till största delen god.

Sammanfattande värdetext:
Vid Enåsen finns en vacker öppen hagmark med ett högt antal indikatorarter. Mycket gamla ekar finns i hagmarken.

7. Böda

Klass 3

De kulturhistoriska förhållandena på platsen är inte närmare kända.

Naturförhållanden:
Vid Karsnabben finns en naturbetesmark som utgörs av en havsstrandäng samt annan öppen utmark. Havsstrandängen består i fältskiktet av salttåg-rödsvingeläng, agnsäv-krypvenäng samt driftvallsvegetation. Drygt tio indikatorarter, som exempelvis trift, strandkrypa och saltnarv, förekommer i den omkring femton meter breda havsstrandängen. Den öppna utmarken består av rönn, oxel, en, nypon, hagtorn, asksly och slån i träd- och buskskiktet. Fältskiktet utgörs ängshavretorräng, rödvenäng och tuvtåtelfuktäng. Omkring tio indikatorarter, som exempelvis darrgräs och vildlin, förekommer. Hävden var vid inventeringstillfället måttlig.

Sammanfattande värdetext:
Vid Karsnabben finns en naturbetesmark som utgörs av en smal men artrik havsstrandäng, samt annan öppen utmark med ett måttligt antal indikatorarter.

8. Mellböda - Strandtorp

Klass 3

De kulturhistoriska förhållandena på platsen är inte närmare kända.

Naturförhållanden:
Vid Mellböda - Strandtorp finns en naturbetesmark som utgörs av öppen hagmark och annan träd- och buskbärande hagmark. Den öppna hagmarken består av högstarrfuktäng av kärrkavlevariant och ängshavretorräng i fältskiktet. Arter som krypven, salttåg, gulkämpar samt havssälting förekommer rikligt. Vid inventeringen saknades hävd i halva området. Den träd- och buskbärande hagmarken består av al, ek, hassel och ask i trädskiktet med en och nypon i buskskiktet. Fältskiktet utgörs av gräsrik kalkfuktäng och friskäng. Omkring femton indikatorarter, som exempelvis backsippa och slåtterblomma, förekommer. Hävden var vid inventeringstillfället måttlig.

Sammanfattande värdetext:
Vid Mellböda-Strandtorp finns öppna samt träd och buskbärande hagmarker med ett flertal hävdindikerande arter.

9. Alvara

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Alvara by på Ölands östra sida ligger i ett flackt öppet odlingslandskap med stenhägnade åkrar och gärden. Den öppna gårdsbebyggelsen ligger spridd längs bygatan i en östlig och västlig bydel. Den östra byklungan har närmast karaktären av en vinklad radby med lummig trädvegetation. Längre mot öster finns tät lövskog.

Längs vägen och intill en mindre åssträckning i Västra Alvara finns enskild bebyggelse av malmkaraktär. På åsen ligger ett fornlämningsområde "Åsbacken" med runda stensättningar och resta stenar. En stubbkvarn av nordöländsk typ står på gravfältet.

Sjöbodar vid Bodudden.

Naturförhållanden:
Den öppna utmarken i Alvara består av tre små kärr med kalkfuktängar runt om. Vegetationen är av högstarrtyp med dominans av ag och bunkestarr. Runt om förekommer tuvtåtelfuktäng, högörtfuktäng och kalkfuktäng. Havsstrandängen är i hela området endast några meter bred. Driftvegetationen domineras av mållor, skräppor och kvickrot. Övre landstrandens vegetation är av salttåg-rödsvingeltyp och den nedre av agnsäv-krypventyp. På den buskrika utmarken är den vanligaste vegetationstypen fårsvingeltorräng. Sanddynerna domineras av sandgräshed med sandstarr, gulmåra, monke, backtimjan och trift. I övrigt finns några små ytor med örtrik ängshavretorräng och rödvenäng.

Vid Åsbacken finns en öppen hagmark med tall, en och oxel i träd- och buskskiktet. De vanligaste vegetationstyperna är ängshavretorräng och rödvenäng, medan även borsttåtelhed och tuvtåtelfuktäng förekommer. Drygt tio indikatorarter, som exempelvis borsttåtel, sandmaskros och slåtterfibbla, påträffades. Området var vid inventeringstillfället till största delen välhävdat.

Sammanfattande värdetext:
Spridd bebyggelse längs bygatan. Öppet odlingslandskap med stenmurar. Stubbkvarn och malmbebyggelse. Gravfält med runda stensättningar och resta stenar.

Alvara sjömarker utgörs av variationsrika, delvis välhävdade betesmarker. Innanför de strandnära sandgräshedarna vidtar en omväxlande natur med små kärr, kalkfuktängar och friskängar. Vid Åsbacken finns en öppen hagmark med ett måttligt antal indikatorarter.

10. Bocketorp

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Liten by vid ölands östra kust. Spridd gårdsbebyggelse i öppet flackt delvis hävdat odlings- och beteslandskap. I områdets mellersta delar finns tät lövskog. Stenmurar kantar gårdsvägar, åker- och ängsmarker.

Enstaka fornlämningar ligger i byns sjömarker.

Naturförhållanden:
Bocketorps sjömarker utgörs av variationsrika, delvis välhävdade betesmarker. Den låga kusten är sandig, ställvis med klapper i vattenbrynet. Innanför de strandnära sandgräshedarna vidtar en omväxlande natur med små kärr, kalkfuktängar och friskängar. Området har gott om små stigar som gör det strövvänligt.

Bocketorps betesmarker längs kusten består huvudsakligen av buskrika utmarker. Fårsvingeltorrängen är den vanligaste vegetationstypen. Tio indikatorarter har hittats, varav darrgräs är vanligast. Jungfrulin, filtlav, ängsskallra, strandkrypa, knutnarv och saltnarv är exempel på andra hävdgynnade arter i området.

Sammanfattande värdetext:
Liten by med spridd bebyggelse med delvis hävdade marker. Stenmurar. Sjömarkerna utgörs av variationsrika betesmarker med strandnära sandgräshedar, kalkfuktängar, strandängar och små kärr.

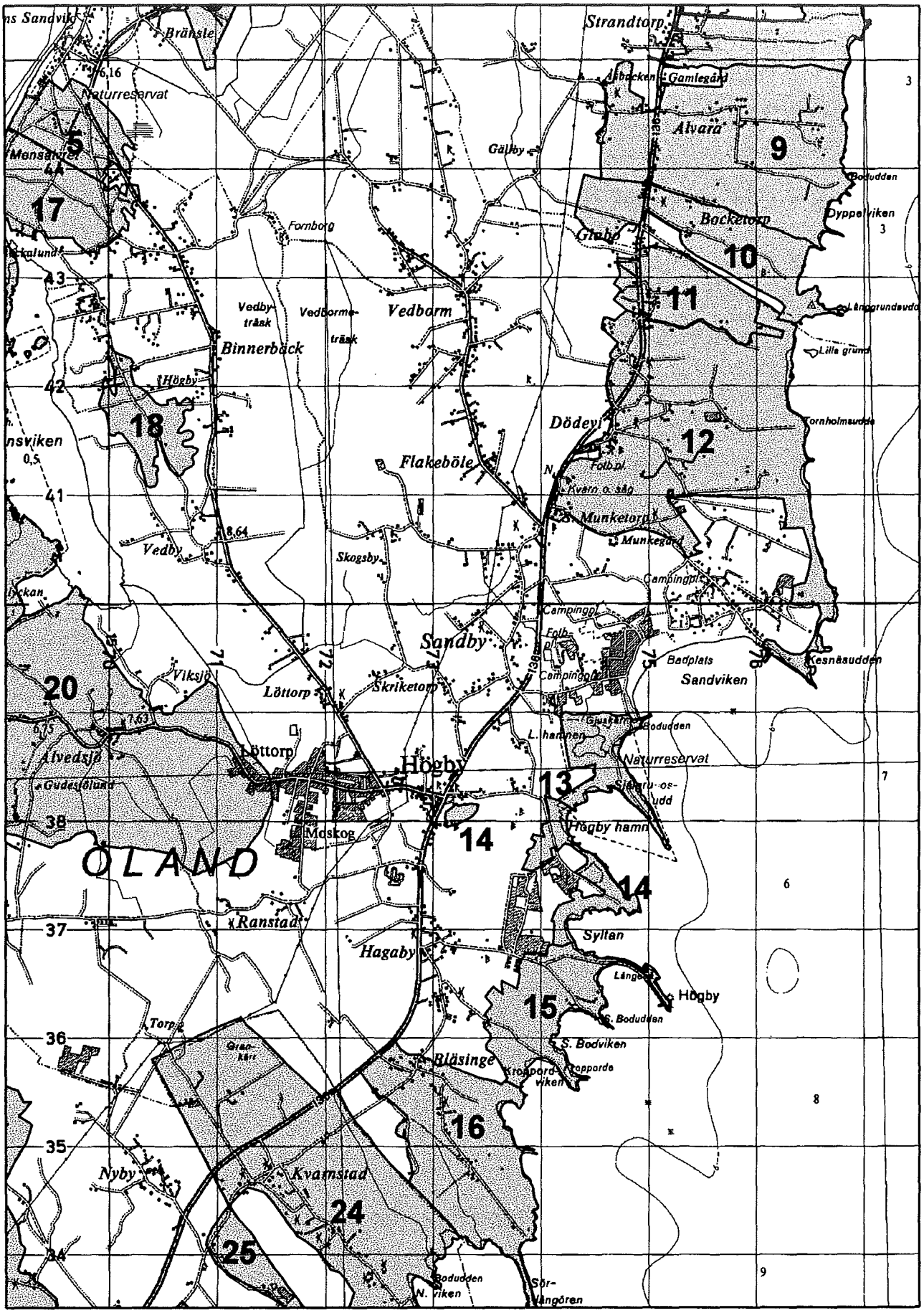
Strandtorp
Gamlegård
Alvara
9
Bodudden
Dyppelviken
Bocketorp
10
11
Lilla grund
Tornholmsudde
Gällby
Fornborg
Vedbyträsk
Vedbormeträsk
Vedborm
Binnerbäck
Högby
18
Dödevi
12
Flakeböle
Kvarn o. såg
Munketorp
Munkegård
Vedby
Skogsby
Campingpl.
Sandby
Badplats
Sandviken
Kesnäsudden
Viksjö
Löttorp
Skriketorp
20
Alvedsjö
Gudesjölund
Löttorp
Högby
Naturreservat
13
Moskog
14
Högby hamn
OLAND
14
Ranstad
Syltan
Hagaby
Högby
15
S. Bodudden
S. Bodviken
Torp
Bläsinge
16
Nyby
Kvarnstad
24
25
Bodudden
N. viken
Sör-
Långören
5
17
18
20
43
42
41
38
37
36
35
34
3
7
6
8
9

HÖGBY SOCKEN

11. Glabo

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Flackt igenväxande odlings- och beteslandskap med odlingsrösen och stenhägnader vid Ölands östra kust. Bebyggelsen utgörs av mindre gårdsställen och sekelskiftesbebyggelse längs gamla landsvägen. Intill byn ligger Glabo kvarn, en träpanelad mindre väderkvarn av holländsk typ. Resterna av ett till större delen överodlat och bortbrutet järnåldersgravfält med runda stensättningar finns strax norr om bebyggelsen.

Naturförhållanden:
Annan öppen utmark finns på båda sidor vägen. Örtrik ängshavretorräng dominerar vegetationen. Området betas av nötkreatur. Här finns förhållandevis gott om indikatorarter. Rosettjungfrulin och ängsskallra förekommer i enstaka exemplar.

Sammanfattande värdetext:
Spridd bebyggelse längs gamla landsvägen. Dåligt hävdat odlingslandskap med odlingsrösen och stenmurar. Liten holländsk väderkvarn.

Längs vägen finns en liten fin betesmark som till största delen hävdas måttligt. Här finns förhållandevis gott om indikatorarter. Rosettjungfrulin och ängsskallra förekommer i enstaka exemplar.

12. Dödevi -Munketorp

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Dödevi by vid ölands östra kust har en mycket intressant äldre bebyggelsestruktur med spridda glest liggande gårdar och gårdsklungor längs gamla landsvägen mot Böda och anslutande mindre byvägar. Tvärs genom byn går idag väg 136. I byn finns flera välbevarade gårdsanläggningar och enskilda byggnader från 1800- och tidigt 1900-tal. Lummig trädvegetation omger bebyggelsen. Omgivande landskap utgörs av ett vackert omväxlande kulturlandskap med stenmursomgärdade åkrar och ängar samt dungar med tall- och ädellövskog. Byns östligaste delar upptas av förbuskade betesmarker och delvis öppen sjömark.

I anslutning till bybebyggelsen i väster finns flera fornlämningar bestående av resta stenar, runda stensättningar, stensträngar och husgrunder. Bl a ligger på en låg åsrygg med nord-sydlig sträckning i byns norra del en väl sammanhållen grupp om nio husgrunder.

I igenväxande betesmark på södra Munkegårs ägor finns en labyrint, den s k Trelleborgen, enligt uppgift anlagd på 1700-talet av en person på gården Munketorp, bördig från Misterhults socken.

Välbevarad sjöbodbebyggelse i trä vid Tornholmsudde. Till bodarna hör stenhägnade garngårdar med glesa tallbestånd.

Naturförhållanden:
Längs kusten vid Dödevi finns både havsstrandängar och öppna utmarker. Havsstrandängen, som endast är några meter bred, har en driftvegetation av brännässlor, kvickrot, hundtunga och kruskräppa. Övre landstrandsvegetationen utgörs av salttåg-rödsvingeltyp och den nedre av agnsäv-krypventyp. På vattenstranden förekommer strandaster, blåsäv, grodtåg och betad havssäv. Den öppna utmarken domineras av sandgräshed närmast stranden. Innanför sandgräsheden är örtrik ängshavretorräng vanlig. Små arealer av stagghed påträffas längre in mot land. Även gräslågstarrfuktäng och gräsrik kalkfuktäng förekommer.

Strandängarna vid Munketorp är ett varierat och välhävdat beteslandskap med stor särprägel och skönhet. Här finns vegetationstyper som är mycket ovanliga. Norr om Kesnäsudden lyser sandgräsheden vid havet av gulmåra, blåklocka och backtimjan. Växttäcket är ställvis stört av tramp från betesdjuren och det finns gott om kala sandfläckar. I de öppna sandytorna etablerar sig bl a saltarv och sodaört. Sydväst om Tornholmsudde finns en stagg-ljunghed i ett lavrikt dynområde. Strandängarna är lätttillgängliga och har gott

om strövstigar. Kesnäsudden ingår i obj nr H 56 av riksintresse för naturvården.

Sammanfattande värdetext:
Spridd bebyggelse med flera välbevarade gårdsanläggningar i ett öppet odlingslandskap med stenmurar. Husgrunder och stensträngar, resta stenar och runda stensättningar i anslutning till bebyggelsen. Söbodbebyggelse med stenmursomgärdade garnberedningsplatser.

Strandängar med ett varierat och välhävdat beteslandskap. Norr Kesnäsudden finns partier med sandgräshed och kala sandfläckar. Vid Dödevi finns både strandängar och öppna utmarker.

13. Sandby

Klass 2

De kulturhistoriska värdena är inte kända.

Naturförhållanden:
I öster finns en remsa med öppna betesmarker längs kusten. Invid Högby hamn finns också en smal remsa av flacka havsstrandängar. Trots sviktande bete är dessa av högt naturvärde. Vid Boudden är betestrycket bättre. Själgrundsudd och Högby hamn är fågelskyddsområde och är av riksintresse för naturvården.

Sammanfattande värdetext:
Vacker strandremsa mellan Boudden och Högby hamn bestående av både öppna betesmarker och havsstrandängar.

14. Högby

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Högby kyrka är uppförd 1871 och ritad av arkitekten F L Ekberg. Det enda som återstår av den medeltida kyrkan är tornet, som anses uppfört på 1200-talet. Det har en svängd huv, uppsatt 1819 då den fick ersätta det ursprungliga sadeltaket. Mittemot kyrkan ligger en sammanbyggd länga kyrkstallar (de enda på Öland). De består av rödfärgade små timmerbyggnader under svarttjärade brädtak. Prästgården är belägen strax öster om kyrkan. Manbyggningen är uppförd under brutet tak omkring år 1800. Intill mangården ligger ett par välbevarade kalkstensmagasin, vitputsade under vasstäckta tak. De är daterade 1830.

Naturförhållanden:
Kustremsan i öster innehåller skyddsvärda betesmarker. Längst ner en smal bård av strandäng och därovan buskrika utmarker. Vid Högby kyrka ligger en tämligen väl hävdad beteshage med dominans av björk. Enstaka mycket gamla exemplar av ek växer här. Även en och annan död ek finns kvar. Hagen ligger på en höjdrygg av grovmo och domineras av sandgräshed med sandstarr, gulmåra, gråfibbla och monke. På de högst belägna partierna växer rikligt med fältsippa.

Sammanfattande värdetext:
Bebyggelsemiljön kring Högby kyrka är mycket välbevarad. Kustremsa i öster med fina betesmarker och björkdominerad hage vid Högby kyrka.

15. Hagaby

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Högby fyr och f.d. fyrvaktarbostad, ritade 1896-97 av överfyringenjör John Höjer, uppfördes 1898. Fyrplatsen ligger på en utskjutande landtunga i Östersjön som först under 1940-50-talet byggts ut till en verklig landförbindelse.

Fyren uppfördes ursprungligen till en industriutställning i Stockholm 1897, varifrån den sedan flyttades till Högby. Den är uppförd i stål, 23 meter hög och drevs fram till 1867 med fotogen.

F.d. fyrvaktarbostaden är en källarförsedd tvåvånings tegelbyggnad med skiffertäckt valmat sadeltak. Huset är i nedre planet täckt med huggen granit från Blå Jungfrun, för övrigt med huggen kalksten. Det rymde förutom två bostäder för fyrmästare och fyrvaktare även lagringsplats för livsförnödenheter och fotogen för fyrens drift.

Naturförhållanden:
Till Hagaby hör ganska stora arealer sjömarker längst i öster. Fastmarkerna har oftast ett glest buskskikt av en. Vissa delar är något tätare. Vid flera av vikarna finns rätt breda havsstrandängar. Ett flertal indikatorarter påträffades vilket tyder på kontinuerlig hävd. På en av torrängarna växer bl.a ett tiotal exemplar av hedblomster

Sammanfattande värdetext:
Högby fyr med tillhörande bostadshus är exteriört oförändrat sedan uppförandet 1898. Fyren i stålkonstruktion med s k "Heidenstamfackverk" är byggnadsminne sedan 1978. Fyrplatsmiljön utgör en väl sammanhållen kulturhistorisk enhet, utförd av den framstående fyrteknikern John Höjer, och är som sådan att anse som synnerligen märklig.

16. Bläsinge

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Bläsinge by ligger på en svag åsrygg i ett delvis öppet odlings- och beteslandskap vid norra Ölands ostkust. Odlingsmarken är huvudsaklingen koncentrerad till de nord- och sydvästra delarna av byn medan de mellersta och södra delarna till största delen upptas av förbuskade ängs- och sjömarker. De senare områdena utgörs av mindre stenmursomgärdade beteslotter med insprängda små åkrar av ålderdomlig karaktär. Bebyggelsen är uppdelad i en västlig och en östlig bydel. Västra Bläsinge har närmast klungbykaraktär med delvis bevarad äldre gårdsbebyggelse intill landsvägen Källa-Högby och byvägen mot Östra Bläsinge. Lahagar och beteshagar intill gårdarna omges av lummig trädvegetation. Längs vägen utmed åsen till Östra Bläsinge ligger spridda mindre gårdsställen av malmkaraktär blandade med modern fritidsbebyggelse. Vid Östra Bläsinge finns ett par äldre gårdar med sammanbyggda ladulängor i trä mot bygatan. Stenhägnade sjöbodar i trä vid Östersjön.

Fornlämningarna i byns mellersta och västra delar utgörs av husgrunder och stensträngar samt gravfält. I anslutning till gravfältet i byns sydvästra del finns odlingsrösen.

Naturförhållanden:
I öster ligger vidsträckta betesmarker, främst bestående av buskrika utmarker. En smal remsa havsstrandäng finns utmed större delen av sträckningen. Fårsvingeltorrängar dominerar fastmarkernas vegetation, men det finns inslag av örtrika ängshavretorrängar och sandgräshedar. Trots en något svag hävd finns flera hävdgynnade kärlväxter som ex. jordtistel, backnejlika, vildlin,darrgräs och höskallra. Samfälligheten vid Holmudden och Kolbacken har välbetade tämligen breda strandängar. Sörlångören är en låg rygg med ursvallat, grovt blandat material. Här finns endast fragment av strandängar. Dessa är välhävdade.

Sammanfattande värdetext:
Delvis välbevrad bebyggelse i Västra Bläsinge. Ålderdomligt odlingslandskap vid Östra Bläsinge. Husgrunder och stensträngar samt gravfält i byns mellersta och västra delar.

Varierat område med torrängar som håller på att växa igen, öppna sandgräshedar och havsstrandängar. Den buskrika utmarken var vid inveteringstillfället svagt hävdad.

17. Binnerbäck

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Gravfält i södra delen av Mensalvret bestående av runda och ovala stensättningar. Anläggningarna ligger på en låg moränås och är delvis övervuxna med nypon- och enbuskar samt enstaka oxel och vildapel.

Naturförhållanden:
I västra delen av byn ligger Mensalvaret. Västra delen har tydliga, nord-sydliga, strandvallar där de högre partierna består av alvarhed av fårsvingeltyp och de lågt liggande områdena av krypvenvätar. Kalkfuktäng (gräsrik) finns i smala zoner runt vätarna. Inslaget av utpräglad torräng är litet.

Den östra delen är inte lika tydligt zonerad. Alvarhed av fårsvingeltyp är mycket domi-

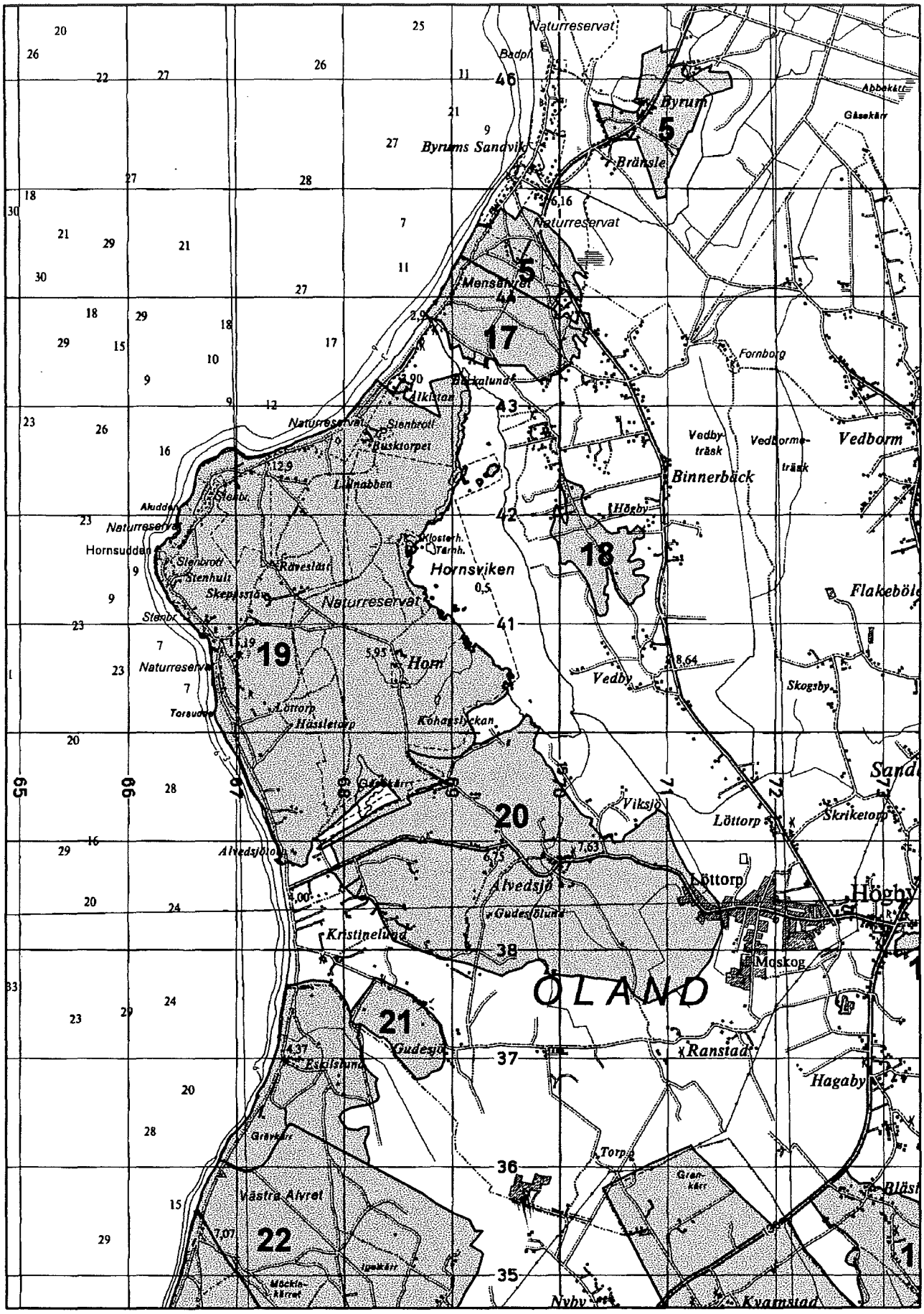
Naturreservat
Byrum
Byrums Sandvik
Bränsle
Naturreservat
Menselvret
Fornborg
Vedbyträsk
Vedbormeträsk
Vedborm
Binnerbäck
Högby
Hornsviken
Naturreservat
Hornsudden
Stenbrott
Stenhult
Räveslätt
Skeppsstå
Naturreservat
Stenbr.
Naturreservat
Torsudden
Löttorp
Hässletorp
Horn
Köhagslyckan
Vedby
Flakeböl
Skogsby
Viksjö
Löttorp
Skriketorp
Alvedsjö
Gudesjölund
Kristinelund
Löttorp
Högby
Moskog
ÖLAND
Gudesjö
Eskilslund
Ranstad
Hagaby
Torp
Grenkärr
Västra Alvret
Nybv
Kvarnstad
Bläst
5
17
18
19
20
21
22
65
66
67
68
69
70
71
72
46
44
43
42
41
38
37
36
35

nant. Ibland kommer smala spricksträngar av alvartorräng att avdela småområden. I nordöstra delen av alvaret är jorddjupet ringa och hällmarksalvarvegetation uppträder. På mindre ytor går berget i dagen. Norr om stora vägen mot Byrum kantas ett kärr av kalkfuktäng. Där växer bland annat orkidéer.

Sammanfattande värdetext:
Gravfält med runda och ovala stensättningar i södra delen av Mensalvaret.

Mensalvaret är ett litet, väl avgränsat alvar mellan Byrum och Hornsjön. Alvaret är relativt varierat och trots att hävd saknas är artrikedomen stor. Större delen av området har ringa jorddjup, vilket förklarar att igenväxningen och förnagödslingen bara bitvis påverkat marken.

18. Vedby

Klass 3

De kulturhistoriska värdena är inte kända.

Naturförhållanden:
Vid Vedby finns stora arealer betesmarker på utmarken. Södra delarna är kraftigt igenvuxna med enbuskar. Örtrika torrängar dominerar fältskiktet med små inslag av kalkfuktängar. Renlav förekommer tämligen rikligt. Vanligt förekommande indikatorarter är darrgräs, brudbröd och knölsmörblomma. I mer enstaka omfattning växer bl.a ängsvädd, höskallra, jordtistel och kattfot.

Sammanfattande värdetext:
Buskrika utmarker vid Vedby med dominans av örtrika torrängar och smärre inslag av kalkfuktängar.

19. Horn

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Horns kungsgård strax öster om Hornsjön ligger i ett omväxlande och ålderdomligt landskapsavsnitt, där alvarmark, brukade åkermarker, hagmarker med röjningsröseområden, lövskogsavsnitt, lundar och strandskogar invid Hornsviken ingår. Horn var tidigare en av Ölands 5 kungsladugårdar, vilka inrättades under Vasatiden. Dessförinnan var Horn under en period ett klostergods under Roma kloster. Den nuvarande huvudbyggnaden är från 1700-talet.

Horns kungsgård är rikt på fornlämningar. På Klosterholmen vid stranden av Hornsjön ligger Helige Ottos kapell, en borgruin från en medeltida befäst stormansgård.

Söder och sydost om gården ligger ett par större fornlämningsområden omfattande bl a fossila åkrar, husgrunder och stensträngssystem intill den utdikade Horns mosse, husgrunder med vidhängande stensträngssystem i ett slutet och naturligt avgränsat lövskogsparti vid Gåsekärr samt gravfält med runda stensättningar på alvarmark vid Korsalvret.

Partiet Hornsudde - Torsudde utgörs av ett ca 1,4 kilometer långt rösestråk på västra landborgen mot Kalmarsund. I nordligaste delen ansluter omfattande stenbrott mot Hornsudden i norr. Härifrån bröts och skeppades kalksten under 1500-1600-tal till bl a Kalmar och Borgholm slotts utsmyckning vid en plats kallad Dälie.

Alvedsjö bodar, fiskeläge och hamnplats strax invid Kalmarsund, saknar egentlig hamnanläggning och båtarna dras direkt upp på land. Bebyggelsen utgörs av delvis mycket välbevarade, omålade och vasstäckta sjöbodar. Några är renoverade eller nyuppförda på sina äldre grunder efter att de gamla bodarna förstörts genom eldsvåda. Kring bodarna finns små kalkstensinhägnader för garn och andra fiskeredskap.

Naturförhållanden:
Alvarområdet väster om gården består av ett stort och tämligen flackt betesområde med varierad vegetation. I södra delen finns dels ett kärr med kalkfuktängar, dels alvarmarker med vätar. Norrut, där jordtäcket är lite djupare förekommer friskängar och ängshavretorrängar. I centrum av området finns några fornlämningar som vittnar om gammal bosättning. Ett flertal indikatorarter tyder på att marken hävdats sedan länge. Här påträffas

även krutbrännare, stor fetknopp och kantig fetknopp.

I anslutning till gården finns fina beteshagar. Här finns mycket gamla spärrgreniga ekar som tyder på att landskapet förr var öppet. Markerna närmast gården är utgallrade och ljusa. Här dominerar torrängsflora. Vid gården finns även trädbärande ängar med hamlade askar. Ängarna vid Horn är tämligen nyupptagna efter lång tid av enbart bete och i vissa delar igenväxning. Vegetationsinvandringen av hävdgynnade arter har gått mycket snabbt. med flera nycklar, brudbröd, prästkrage, brudbröd, vildlin m.m. Ner mot Hornsviken tätnar träd- och buskskiktet och vegetationen blir lundlik. Stranden är sumpig och hyser en rik fuktängsflora och trädskiktet utgörs av al och sälg.

Sammanfattande värdetext:
En av Ölands tidigare kungsgårdar som dessförinnan varit klostergods under Roma kloster. Rester av en medeltida stormansgård på Klosteholmen. Odlingslandskap med åkrar, hagar med röjningsrösen och alvarmarker. I Horns marker ett par stpra fornlämningsområde med husgrunder stensträngar och gravfält.

Vid Horn finns stora arealer naturlig betesmark. Invid gården ligger lövbevuxna hagmarker och ängar med fin torrängsflora. I väster ligger ett stort alvarområde med stor variation.

20. Alvedsjö

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Alvedsjö ingår i det stora riksintresseområdet K 31 beläget mellan Kalmarsundskusten och väg 136 från Hjälmstad i söder till Horn i norr. Kulturlandskapet är ett öppet åker- och beteslandskap. Mindre lövängar och alvarmarker finns inom området.

Byns marker är rik på fornlämningar framför allt i dess sydvästra och sydöstra delar. Fornlämningarna ligger inom ett vidsträckt genom senare odling, starkt uppsplittrat lövskogsområde och består av spridda grupper av husgrunder med vidhängande delvis sammanhängande stensträngssystem, områden med röjningsrösen och flera gravfält.

Naturförhållanden:
Betesmarken vid Alvedsjö har stor areal, är tämligen välhävdad med en varierad och artrik flora. Här finns hela skalan från torra till fuktiga vegetationstyper. Ett stort antal indikatorarter, bl a honungsblomster och ängsstarr, visar att marken hävdats länge. I övrigt påträffas bl a krutbrännare, flugblomster, stor fetknopp, kantig fetknopp och vit fetknopp.

Sammanfattande värdetext:
Öppet odlingslandskap. Fornlämningar bestående av husgrunder, stensträngar och gravfält.Väster om byn ligger delar av ett större betesmarksområde.

21. Gudesjö

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Gudesjö ingår i det stora riksintresseområdet K 31 mellan Kalmarsundskusten och väg 136 från Hjälmstad i söder till Horn i norr. Bevarandeområdet omfattar ett svagt hävdat delvis kuperat odlings- och beteslandskap med lövskogsdungar och odlingsrösen strax väster om Gudesjö by. Längs byvägen och i ägogränser finns stenmurar och trädridåer. Fritidsbebyggelse gränsar till områdets nordvästra delar.

Naturförhållanden:
Vid Gudesjö finns både öppna alvar samt buskrika utmarker. Södra delen består av öppet hällmarksalvar med rikligt av lavar, ställvis är hällen helt bar. Ut mot kanterna blir jordtäcket tjockare och här breder enen ut sig. I norra delen dominerar knylhavrefriskäng och ängshavretorräng med inslag av kalkfuktäng. Hävdgynnade arter är bl. a brudbröd, brudsporre, solvända, vildlin, jungfrulin, gullviva, höskallra, backklöver och axveronika.

Sammanfattande värdetext:
Odlingslandskap med odlingsrösen och stenmurar. I väster ligger mindre arealer betesmarker med stor artrikedom.

KÄLLA SOCKEN

22. Eskilslund

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Eskilslund ingår i det stora riksintresseområdet K 31 beläget mellan Kalmarsundskusten och väg 136 från Hjälmstad i söder till Horn i norr. Kulturlandskapet i områdets västra del utgörs av öppen ödslig betesmark av alvarkaraktär. På klapperstensvallarna längs Kalmarsund ligger enstaka sjöbodar och rester av kalkstensmurar och husgrunder tillhörande tomtningar efter tidigare fiskebebyggelse.

Naturförhållanden:
Till Eskilslund hör en liten del av Västra alvaret. Gräsdominerade fårsvingeltorrängar dominerar betesmarkens vegetation. Beteshävden är svag. I norr finns en varierad och väl hävdad betesmark med torrängar på höjdryggarna i östra delen och kalkfuktängar i den södra delen av området. På de fuktiga markerna är örtrikedomen stor. Här växer salepsrot, krutbrännare, brudsporre och gullviva. En matta av lundskafting breder ut sig i skuggan av träd. Vid det djupa diket påträffas fältvedel.

Sammanfattande värdetext:
Kustavsnitt med strandvallar av klappersten, enstaka sjöbodbebyggelse och tomtningar efter äldre fiskebebyggelse. Liten del av Västra alvaret tillhör Eskilslund. Fårsvingeltorrängar dominerar. Även norr om byn finns varierade och välhävdade betesmarker.

23. Hagelstad

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Den centrala delen av byn utgörs av en radby med gårdsanläggningar med relativt småskalig bebyggelse. Spridda gårdsanläggningar finns också norr och söder om själva radbyn. Mot bygatan ligger ladulängor i trä och kalksten. Här finns också en bysmedja, uppförd i kalksten. Bygatorna är slingrande och kantas av stenmurar.

I ett f d ängsområde ca en km söder om byn, ligger tre husgrunder av kämpagravstyp intill varandra. Ytterligare ett par husgrunder finns i ett snårskogsområde ca 500 m öster om byn.

Naturförhållanden:
Vid Hagelstad finns stora betesmarker. I väster ligger stora alvarmarker. Torrängar och alvarhedar dominerar vegetationen. Öster om byn ligger en vacker hagmark som ställvis håller på att växa igen. Spärrgreniga gamla ekar vittnar om ett tidigare öppet landskap. Området består till ca en femtedel av blandlövskog. Vegetationen varierar från bunkestarrkärr och kalkfuktängar till friskängar med mycket svinrot och ängshavretorrängar. Hävden är tämligen god på de torra markerna, låg för övrigt. Ett flertal indikatorarter finns här, bl a toppjungfrulin.

Sammanfattande värdetext:
Välbevarad radby, omgiven av ett ålderdomligt, mycket välbevarat kulturlandskap med bl.a. delvis hävdade lövängar. Husgrunder från järnåldern söder och öster om byn.

Till Hagelstads by hör omfattande arealer av betesmarker. I väster alvarsmarker och öster om byn artrika hagar med bl a ek och ask.

24. Kvarnstad

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Mot bygatan i söder, ligger delvis sammanbyggda ladulängor i trä och kalksten. I byn finns ett par välbevarade gårdsanläggningar samt enskild välbevarad mangårdsbebyggelse. Norr om själva radbyn finns ytterligare ett par gårdsanläggningar samt en fastighet av malmtyp.

En knapp km sydost om radbyn finns ett fornlämningsområde med husgrunder av kämpagravtyp och ett tillhörande stensträngssystem.

Ett par hundra meter norr om byn, på en låg åsbildning, sträcker sig ett långt område med flera husgrunder, ett mindre gravfält med runda stensättningar sam ett stensträngssystem.


ÖLAND
Moskog
Ranstad
Hagaby
Gudesjö
Eskilslund
Grävkärr
Torp
Gran-kärr
Bläsinge
Västra Alvret
Igelkärr
Möckle-kärret
Nyby
Kvarnstad
Kvarnbäcken
Pävelshorvan
Hagelstad
Bodudden
N. viken
Farmora kärr
Norrbyn
Askerörsängen
Källa
Norrkärr
Naturreservat
Gillberga
Sandtäkten
Längerum
Nybyorde
Grytehamn
Sörbyn
Björkängen
Källa g:la kyrka
Källaviken
Fiskehamn
Källahamn
St. hamngr.
Gillsborg
Stenbeten
Viby udde
Kilen
Ekelund
Hörlösa
Byåker
Källa
Ö. Honungstorp
Lill-Jonskärr
Risnäs
Högenäs
Nyttorp
Gurnarstorp
Gamleby
Längorden
Naturreservat
Sörhorvan
Frönäs
Högenäsorde
Högnäsvik
Högåsen
Naturres
Nyttorp
Kullitorp
Kristineberg
Augustenborg
Kuller
L. Horn
Vikegård
Sandkullen
Trosnäs
Stenninge
Hornsmosse
Kristineborg
Petersholm
Höjden
Persnäs
Norra holm
Badplats
Toksnäs
Norrholmsvik
Lundeby
Kyrkanten
Folb.pl.
Södra holm
Skola
Södra viken
14
16
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
37
38
36
35
34
32
31
30
29
28
27
26
66
67
68
69
70
72
73

Delar av stensträngssystemet undersöktes och togs bort i samband med byggandet av ny vägsträckning, väg 136, 1967.

Naturförhållanden:
Den buskrika utmarken i öster är igenväxande och tämligen svagt hävdad. Flera olika vegetationstyper med ett antal indikatorarter förekommer. Havsstrandängarna har varierande hävd. Samfälligheten norr om Bodudden är en måttligt hävdad, deltaliknande bred strandäng. Här växer bl a blåsklöver. Ovanför badplatsen breder välbetade sandgräshedar med sandstarr, gulmåra och backtimjan ut sig och i den lösa sanden längre ner mot vattnet växer bl.a. sandrör och strandråg. Övriga strandängar är ohävdade och helt igenväxta med höga mållor och skräppor.

I den västra delen av byn finns ytterligare betesmarker. Nio vegetationstyper påträffas i området. På buskrik utmark är fårsvingeltorräng, hällmarkstorräng och ängshavretorräng vanliga medan knylhavrefriskäng och örtrik ljunghed förekommer enstaka. Den öppna utmarken domineras av högstarrfuktäng med bunkestarr och i kanterna finns enstaka ytor av högörtfuktäng och kalkfuktäng. Alvarmarken, som breder ut sig runt om och söder om Kvarnstadsbrotten, består i huvudsak av örtrik ängshavretorräng av alvarvariant.

Sammanfattande värdetext:
Radby med ålderdomlig, välbevarad bygata åt söder. Fornlämningsområde med husgrunder och stensträngssystem norr och sydost om byn.

I Kvarnstad finns betesmarker såväl i väster som längs kusten i öster. Stor del av betesmarken är rätt buskrik. Högt betestryck och vissa röjningar vore önskvärda.

25. Nyby

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Gårdarna är belägna söder om bygatan, med delvis sammanbyggda ladulängor i kalksten och trä. I byn finns flera välbevarade gårdsanläggningar och enskild, framförallt mangårdsbebyggelse, av intresse. Norr om bygatan ligger ytterligare ett par gårdar samt några mycket välbevarade stugor av malmtyp. På det gräsbevuxna området mellan bygatan och malmen, ligger ett par välbevarade kalkstenskällare.

Alldeles norr om bygatan, på samfälld mark, finns fyra runda stensättningar. Cirka 600 m norr om byn finns ett par husgrunder av kämpagravstyp med tillhörande stensträngssystem.

Ca 1 kilometer sydväst om byn, intill gamla kyrkvägen till Källa Ödekyrka finns ett mindre järnåldersgravfält (Fornl. 67 Källa sn). Platsen kallas i äldre kartbeskrivningar "Åkersberga", vilket sannolikt indikerar läge för en tidigare fornborg i trakten.

På åsen intill vägen ut mot Nyby orde ligger "Tingskullen", en av ölands största domarringar med 13 resta stenar och 22 cm i diameter. Den utgör tillsammans med ytterligare ett antal stensättningar i området rester av ett större sammanhängande gravfält som funnits längs hela Nybyåsens sträckning. Hela åsen är idag kraftigt förbuskad och delvis svårt sargat av f.d. täktverksamhet.

Naturförhållanden:
Till Nyby hör en remsa betesmarker längs kusten. Här finns både öppen utmark och havsstrandängar. Stagghed och sandgräshed förekommer inom mindre partier. Markerna innehåller rikligt med indikatorarter.

Sammanfattande värdetext:
Mycket välbevarad radby med flera gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av intresse. Till bymiljön hör också välbevarade malmstugor alldeles norr om byn. En av Ölands största domarringar, "Tingskullen", med tretton resta stenar ligger intill vägen ut mot Nyby orde. På Nyby och utmed Källaviken finns värdefulla betesmarker,de är myckt variationsrika och innehåller en mängd olika vegetationstyper.

26. Vi - Källa

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
I Vi by ligger välbevarade ladulängor i skiftesverk och kalksten mot bygatan/vägen. Ett par av byns gårdar har mycket välbevarade gårdsanläggningar. Här finns också enskild bebyggelse av intresse. Ytterligare ett par gårdar ligger nordost om själva radbyn. Nordväst om byn, vid landsvägen, ligger några bostadsfastigheter, f d mejeri, smedja, turistbod och handelsbod.

Källa kyrka nyuppfördes helt år 1888, då den gamla kyrkan övergavs. Den är byggd i nygotisk stil och har ett torn med spetsig spira i öster. Flera av inventarierna är överförda från den gamla kyrkan.

Gravfältet på Vi alvar ligger ca 400 m sydväst om Källa kyrka, intill landsvägen på alvarmark. Här finns bl a ett hundratal domarringar, bestående av större gråstenar, var och en uppallad på tre mindre stenar. Gravfältet härrär från järnåldern. Drygt 100 m sydost om kyrkan står en rest flisa, kallad "Zekols sten". Källahamn var under medeltiden av en Ölands viktigaste hamnplatser. Här fanns också en offerkälla. Denna källa har givit socknen dess namn. Källan som är belägen ca 400 m sydost om ödekyrkan är stensatt och ca en meter djup.

Bebyggelsen mellan hamnen och ödekyrkan består av mindre bostadshus, flertalet exteriört välbevarade. Tidigare var dessa fastigheter bebodda av fiskare, hantverkare och dagsverkare. Flertalet hus är uppförda under 1900-talets första årtionden. Till några av fastigheterna hör små ekonomibyggnader uppförda i kalksten.

Källa ödekyrka är uppförd som försvarskyrka under 1100-talet. Den har varit uppförd i tre våningar med bl a skytteloft i den översta våningen. Kyrkan har tidigare haft en hög tornspira i trä, som revs i samband med renovering och ombyggnad 1802. Av den ursprungliga inredningen återstår ingenting. Kyrkogården ger ett mycket ålderdomligt intryck med en mängd liggande gravhällar i kalksten, flertalet från 1600- och 1700-talen. Den omges av en hög stenmur med trappgavelförsedda stigluckor. Strax väster om kyrkan i åkern är sannolikt platsen för den år 1630 nedbrunna prästgården, platsen är numera överodlad. Nere vid själva hamnen finns välbevarad sjöbodsbebyggelse, koncentrerad i två bodgrupper.

Naturförhållanden:
Byn innehåller rikligt med naturlig betesmark. Längst i väster ligger alvarmarker och längs kusten i öster finner man havsstrandängar och öppna utmarker. På alvarmarken, som bara till viss del är i hävd, växer bl a indikatorarterna axveronika, darrgräs och rödklint. Havsstrandängarna vid Källahamn är välhävdade och tämligen breda.

Sammanfattande värdetext:
Vi radby har välbevarade ladulängor mot bygatan. Gravfältet från järnåldern på Vi alvar, har ett stort antal märkliga domarringar. Källahamn med bevarad sjöbodbebyggelse. Hamnen har tidigare spelat en stor roll i öländsk handel och samfärdsel. Välbevarad stugbebyggelse mellan hamnen och ödekyrkan. Källa ödekyrka, mäktig, välbevarad försvarskyrka från tidig medeltid, omgiven av en ålderdomlig kyrkogård.

Vid Källa finns rikligt med naturliga betesmarker. I väster ligger alvarmarker. Längs kusten finner man bl a välbetade havsstrandängar.

27. Östra & Västra Honungstorp

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Byn med delvis bevarade äldre byggnader i trä och sten, ligger i kustläge strax söder om Källa gamla kyrka är ett öppet svagt kuperat och delvis igenväxande betes- och odlingslandskap. Ängs- och åkermark ligger insprängd mellan gårdarna. Vällagda stenmurar och trädridåer omger gårdsbebyggelse och delar av odlingsmarken.

Östra och Västra Honungstorp kallades fram till 1700-talet för Hollingstorp och bestod 1539 av två till kronan indragna hemman, vilka tidigare tillhört Roma kloster. Idag finns fyra gårdar. Två gårdar ligger på gamla tomter nära ägogränsen mot Högenäs, medan de andra flyttats norrut efter laga skifte 1837. Västra Honungstorp 1:2 och Östra Honungstorp 1:2 är båda släktgårdar sedan 1600-talet.

Strax väster om vägskälet till gården Möcklehorvan, f d Källa gamla prästgård, ligger gravfältet "Viterör" med ett tjugotal runda stensättningar och två rektangulära stensättningar från järnåldern.

Naturförhållanden:
Till Honungstorp hör stora arealer öppen utmark olika typer av torrängar är vanliga vegetationstyper. Darrgräs, rödklint och jordtistel är några av de förekommande indikatorarterna. Betesmarkerna är mycket buskrika, främst då enbuskar.

Även väster om byarna finns betesmarker. Marken är välbetad och innehåller både blöta och friska partier.

Odlingslandskapet i övrigt är mångformigt med bl a vällagda stenmurar och välhållna byggnader. Vid byn finns också en liten äng som hålls i hävd via slåtter. Kalkfuktängar är vanligaste vegetationstyp i den öppna ängen som är artrik och hyser bl. a vildlin, flera nycklar, majviva, brudbröd,jungfrulin m.m.

Sammanfattande värdetext:
Öppet och småbrutet odlingslandskap med vällgada stenmurar, delvis äldre byggnader

Sjömarker och andra betesmarker vid Honungstorp. De buskrika sjömarkerna domineras av olika typer av torrängar. Smal remsa av havsstrandäng längst österut. Välbetade betesmarker även väster om byarna.

28. Högenäs

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Byns ägomarker omfattar ett delvis flackt öppet odlings- och beteslandskap i socknens sydöstra del med den i Östersjön kraftigt utspringande Högenäs Orde. Orden har en för öländska förhållanden betydande höjd, ca tio meter.

Bebyggelsen utgörs av glest liggande gårdar i läge som under järnålder. Flera gårdar har slutna gårdsanläggningar med enskilda byggnader i trä och sten från 1800- och tidigt 1900-tal. Flera av gårdarna har varit släktgårdar, från 1700-talet till långt in på 1980-talet. I byns västra del står en liten knuttimrad väderkvarn på stenfot av nordöländsk typ.

På den s k Vålbytsbacken på Högenäs orde finns en gammal vårdkase samt en runt stensättning. Vårdkasen eller fyrbåken, som är uppförd i kalksten, har ingått i ett omfattande larm- och signalsystem längs hela Ölands ostkust från förhistorisk tid till 1800-talets mitt, då systemet upphörde. Vårdkasen användes under sent 1800-tal som fårvaktarkoja.

I en åker på en låg höjdrygg i sydvästra delen av byn står två resta stenar, troligen tillhörande ett numera överodlat järnåldersgravfält. Från Högenäs kommer den s k "Källatjuren", en bronsstatyett 400-talet e Kr.

Naturförhållanden:
Högenäs by innehåller rikligt med naturliga betesmarker. De mest skyddsvärda återfinns på Högenäs orde. Här finns mycket fina torrängar som är glest enbuskbevuxna med rikligt av indikatorarter. Även söder om orden är betesmarkerna i god hävd. Här utgörs dock huvuddelen av kallfuktängar. Stora delar av Högenäs betesmarker är avsatta som naturreservat.

Sammanfattande värdetext:
Öppet odlingslandskap med spridda gårdar i ålderdomliga lägen. Vårdkase på Högenäs orde. Vidsträckta betesmarker längs kusten i öster. Särskilt fina torrängar på Högenäs orde.

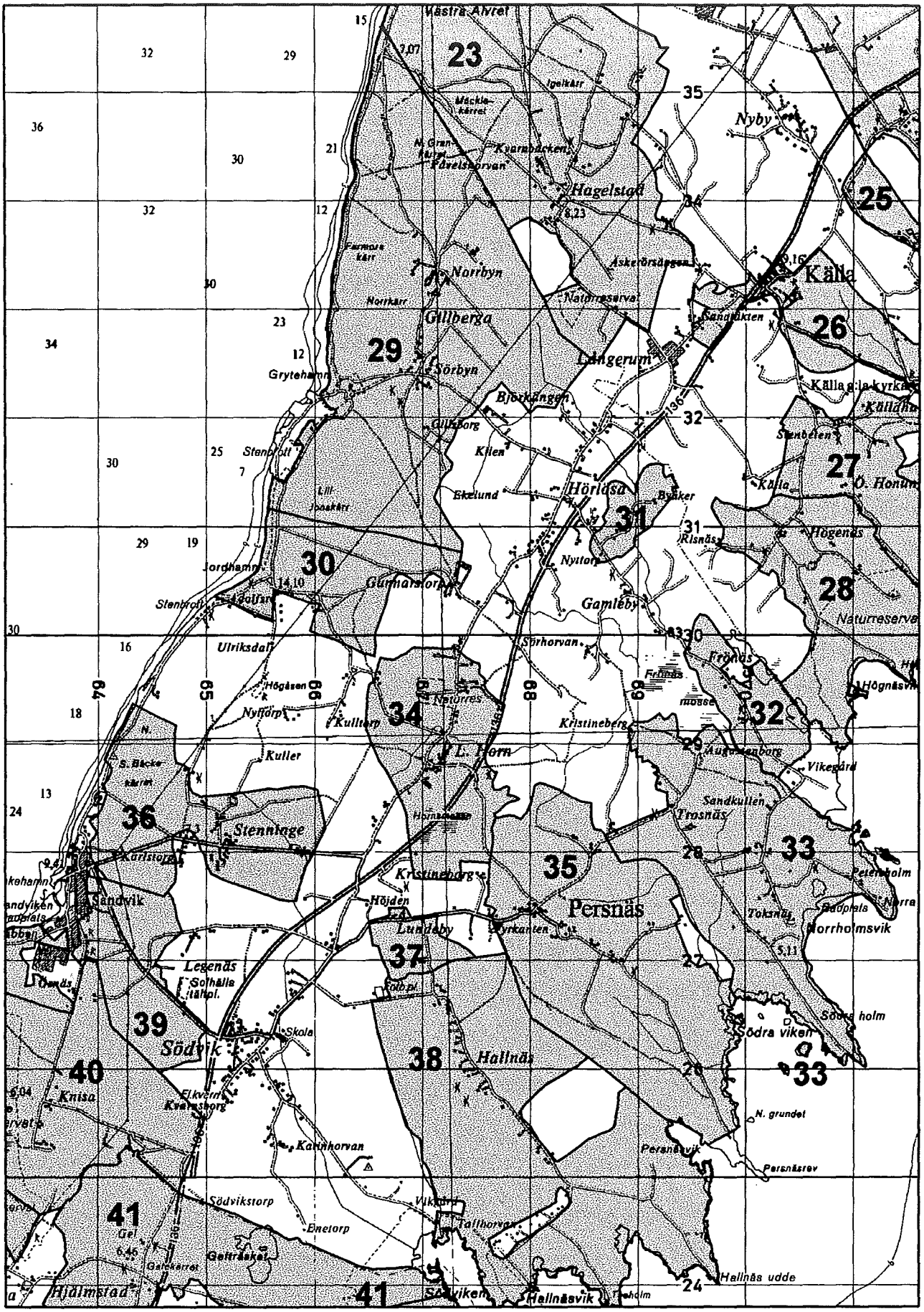
Västra Alvret
23
Igelkärr
Mäcklekärret
Kvarnbäcken
Pävelshorvan
Hagelstad
Nyby
25
Norrbyn
Norrkärr
Gillberga
Askerörsängen
Naturreservat
Källa
Sandtäkten
26
29
Sörbyn
Grytehamn
Längerum
Björkängen
Gillsborg
Kilen
Stenbrott
Lill-Jonskärr
Ekelund
Hörlösa
Byaker
Källa
Ö. Honum
27
31
Risnäs
Högenäs
Nyttorp
30
Jordhamn
Gunnarstorp
Gamleby
28
Naturreservat
Ulriksdal
Sörhorvan
Frönäs
Högåsen
Nyttorp
Kullstorp
34
Naturres
Kristineberg
32
Kuller
L. Horn
Augustenborg
Vikegård
Sandkullen
Trosnäs
36
Stenninge
Karlstorp
Kristineborg
35
33
Sandvik
Höjden
Persnäs
Petersholm
Lundeby
Torkanten
Toksnäs
Norrholmsvik
37
Legenäs
Solhälla
Södra holm
Södra viken
39
Södvik
Skola
38
Hallnäs
40
Knisa
Kvarnsborg
N. grundet
Karinhorvan
Persnäsvik
Persnäsrev
Södvikstorp
41
Enetorp
Tallhorvan
Gelträsket
Hjälmstad
Hallnäs udde
Hallnäsvik
64
65
66
67
68
69
70
136

PERSNÄS SOCKEN

29. Gillberga

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
På ömse sidor av bygatan ligger välbevarade ladulängor i kalksten. I byn finns inga ekonomibyggnader uppförda i trä. Ett par av byns manbyggningar är uppförda kring 1800-talets början. På den sydligast belägna gården finns bl a ett tvåvåningshus av parstugetyp. Den gården har också en manbyggning uppförd på hög källarfot i kalksten, "borgholmsstil". Söder och norr om byn finns ett par fastigheter av malmtyp och ute på alvarmarken, ett par hundra meter från byn, står ett par stubbkvarnar.

Området utefter kusten samt alvaret söder om byn är mycket fornlämningsrikt. Vid Kalmarsund, längs kustvägen ca två km söder om byn, finns ett sammanhängande gravfältskomplex med runda stensättningar och treuddar samt, längre ut på alvaret, synliga rester av förhistoriska hägnadssystem. Vid Grytehamn, en knapp km sydväst om byn, finns ytterligare ett gravfältskomplex med närmare fyrtio runda stensättningar, treuddar m.m.

Norra Grankärret har en mycket tilltalande landskapsbild och omfattar ett komplex av åtta stenhägnader i anslutning till äldre strandvallar, grusryggar i nord-sydlig riktning. Vid foten av en grusrygg i öster finns stora vätar i enbuskbeväxt betesmark intill alvarmark.

Naturförhållanden:
Vid Gillberga finns stora arealer skyddsvärda betesmarker. I norr ligger Västra alvaret med dominans av olika torrängstyper och alvarhedar. Dominerar gör örtrika ängshavretorrängar och alvariant av fårsvingelhed - ofta med glidande övergång. En hel del krypvenvätar ligger insprängda i området. Betestrycket är dock något svagt. I söder har byn marker även på det s k Jordhamnsalvaret. Stora delar består av alvarhed av fårsvingeltyp. Jordhamnsalvaret är svagt hävdat och innehåller ett flertal lövdungar.

Sammanfattande värdetext:
Gillberga är en välbevarad, dubbel radby med ladulängor i kalksten. Områdena öster och väster om byn är mycket fornlämningsrika. Gillberga by har omfattande arealer av alvarmarker. I norr svagt betade marker, på Västra alvaret och i söder stora arealer alvarhedar på Jordhamnsalvaret.

30. Gunnarstorp

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Kulturlandskapet vid Gunnarstorp är ett öppet åker- och beteslandskap. På byns alvarmarker i väster finns fornlämningar bestående av husgrunder och stensträngar samt ett gravfält med bl a domarring och runda stensättningar.

Partiet mellan Jordhamn och Gillberga raukar är ett tilltalande landskapsavsnitt med gravfält och enskilda gravanläggningar från järnålder längs västra landborgen samt strandvallar som delvis bildar klapperstensfält. Vid Jordhamn finns välbevarad sjöbodsbebyggelse i kalksten. Här finns också Ölands enda bevarade vinddrivna skurverk för slipning av kalksten. Intill finns också rester av skurverk, som dragits av oxar eller hästar.

Naturförhållanden:
Väster om byn ligger det s k Jordhamnsalvaret. Alvaret är till stora delar beväxt med alvarhed av fårsvingeltyp. Övergångsformer till örtrik ängshavretorräng är vanliga. Närmast Jordhamn finns tydliga strandvallar uppbyggda av sand med vegetation som liknar fårsvingeltorräng med bl.a arter som fältsippa, flentimotej, ängshavre och fältvedel. På övriga alvaret märks bl. a arter som axveronika, luddkrissla, nycklar, vildlin och brudbröd.

Sammanfattande värdetext:
Öppet odlingslandskap, välbevarade sjöbodar i kalksten, husgrunder, stensträngar samt ett gravfält från järnåldern. Till Gunnarstorp hör delar av det s k Jordhamnsalvaret. Fårsvingelhedar dominerar vegetationen på det svagt betade alvaret.

31. Hörlösa

Klass 3

De kulturhistoriska förhållandena på platsen är inte kända:

Naturförhållanden:
Vid Byåker finns en naturbetesmark som utgörs av annan träd- och buskbärande hagmark. Trädskiktet består av ask, ek och oxel, medan buskskiktet utgörs av en och slån. Förekommande vegetationstyper är fårsvingeltorräng, ängshavretorräng och gräsrik kalkfuktäng. Omkring femton indikatorarter, som exempelvis jordtistel, krissla och ängsskallra, finns i området. Hävden var vid inventeringstillfället varierande god.

Sammanfattande värdetext:
Vid Byåker finns en fin annan träd- och buskbärande hagmark med ett relativt högt antal indikatorarter samt vackra enar.

32. Frönäs

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Spridd gårdsbebyggelse längs en slingrande byväg som följer låg åssträckning ner mot Östersjön. I byns norra del finns en sluten mindre gårdsfastighet med välbevarade byggnader från 1800- och 1900-tal.

Det omgivande kulturlandskapet präglas av öppen åkermark insprängd mellan lövskogspartiet av igenväxande betesmarker. Enstaka odlingsrösen. Strandängar.

Naturförhållanden:
Havsstrandängar och igenväxande utmarker vid Frönäs. Strandängarna i norr är mycket välbetade och fina, medan andra delar ej betats under några år. Fastmarkerna har vuxit igen mycket kraftigt och lär vara svåra att restaurera. De betas dock fortfarande. Havsstrandängarna domineras av salttåg-rödsvingelstrandängar. Olika typer av torrängar är vanligast på fastmarken. Trots igenväxningen hyser hagen många hävdgynnade arter som ex jordtistel, knägräs,brudbröd, sommarfibbla, vildlin, gullviva, krypven, salttåg, gulkämpar, havssälting m.m.

Sammanfattande värdetext:
Öppet odlingslandskap med en spridd gårdsbebyggelse längs en bygata. Enstaka välbevarade byggnader. Igenväxande betesmarker tillhörande byn. Fastmarkerna är kraftigt igenvuxna med enbuskar. Strandängarna i norr är fortfarande i god hävd.

33. Trosnäs

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Trosnäs byn ligger i ett låglänt delvis kuperat kustavsnitt vid Östersjön med två kraftigt utlöpande uddar Norra och Södra Holm. Det ålderdomligt präglade kulturlandskapet har den öppna åker- och ängsmarken koncentrerad till byns södra och sydvästra delar. I nordväst finns lövskog med ängs- och hagmark samt insprängda mindre åkerhorvor. Byns marker i norr upptas delvis av den stora Frönäs mosse. I öster och söder präglas landskapet av igenväxande sjömarker.

Bebyggelsen utgörs av glest spridda större gårdar med enskilda äldre bevarade gårdsbyggningar i skiftesverk och kalksten. Trädvegetation omger bebyggelsen. Trädalléer kantar infartsvägarna till byn i väster. Här står också en av byns väderkvarnar.

På Södra holm finns bevarad sjöbodbebyggelse. Till sjöbodarna hör kalkstenshägnade garngårdar. Ett par av dessa har ca en meter höga upprättstående kalkstensstolpar, skålade i toppen och parallellt ställda i rader. Stenstolparna har använts som stöd för liggande stänger, på vilka fiskegarnen bretts ut för att torka (s k gistställningar).

Fornlämningarna i området utgörs av spridda husgrunder och stensträngsystem i byns mellersta del invid och strax norr Dunkullar och ett gravfält med ett tiotal runda stensättningar söder om bybebyggelsen. Gravfältet ligger på en låg åssträckning, som fortsätter ut i sjömarken på Södra holm. Sannolikt sträcker sig fornlämningsområdet längre ut på "holmen" än vad som hittills är registrerat. För detta

talar flera stensättningsliknande lämningar i de för övrigt stenbundna och ställvis förbuskade markerna.

Norrut på udden ca 150 meter från stranden ligger en rektangulär stenhägnad, troligen en f d sjöbodtomt samt i närheten ett vindskydd enligt uppgift från 1930-talet.

Naturförhållanden:
Buskrika utmarker och havsstrandängar vid Trosnäs. Vanligaste vegetationstypen i betesmarkerna i området är salttåg-rödsvingelstrandängen och fårsvingeltorrängen. Strandängarna återfinns längs hela kuststräckan, men speciellt välutbildade finns längs Södra viken. Sammanlagt har ett drygt tjugotal indikatorarter hittats i betesmarkerna. Till de allra rikligast förekommande arterna hör strandkrypa, salttåg och gulkämpar.

I söder ligger Gustavs äng, en av de mycket få ännu hävdade ängarna på Öland. Artrika friskängar dominerar den lilla ängens vegetation. Ett drygt tjugotal indikatorarter hittades vid inventeringen, trots att den gjordes efter slåttern. Flera av arterna är slåttergynnade som ex ängsskära, svinrot, ormtunga och vildlin.

Sammanfattande värdetext:
Delvis öppet odlingslandskap med spridd bebyggelse. Bevarad sjöbodbebyggelse med tillhörande garngårdar. Husgrunder och stensträngssystem i byns mellersta del, gravfält på låg åssträckning. Stora sjömarker vid Trosnäs. Längs stränderna runt de båda uddarna finns mycket fina och välbetade havsstrandängar. Strandängarna är främst av salttåg-rödsvingeltyp och innehåller ställvis mycket välutbildade skonor. På Södra holmen finns även en del fina fårsvingeltorrängar utmed höjdryggens övre del. Hela den alvarliknande nordvästra delen saknar helt hävd sedan några år tillbaka. I byn ligger dessutom en liten slåtteräng som fortfarande hävdas.

34. Lilla Horn

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Liten radby på norra Ölands mittland mellan gamla landsvägen från Borgholm till Böda och väg 136. Bebyggelsen utgörs av öppna gårdsanläggningar med enskilda byggnader av intresse, bl a en gårdssmedja i byns norra del. Strax norr om byn finns villabebyggelse från 1900-talets början med f d folkskola och lärarbostad från 1928. Vid vägkorsningen till Persnäs ligger socknens bygdegård.

Omgivande landskap utgörs av delvis öppen odlingsmark och svagt hävdade betesmarker inbäddade i lövskog. Intill byn finns gamla lövängar.

Fornlämningarna på byns norra och södra marker utgörs av husgrunder med vidhängande stensträngssystem samt gravfält och enskilda gravanläggningar. De senare ligger i anslutning till en liten åssträckning vid Hornsmossens östra kant.

Naturförhållanden:
Vid Lilla Horn finns flera intressanta betesmarker. Strax norr om byn ligger en liten ekhage. Ekhagen är vacker och välhävdad. Några mycket gamla spärrgreniga ekar tyder på att här förr var öppnare och ljusare marker. Hagen har tidigare slåttrats och ett antal indikatorarter finns fortfarande kvar.

Invid Hornsmosse ligger stora, ännu hävdade utmarker. Största delen av den öppna utmarken utgörs av agkärr med bunkestarr i kanterna. Kärret övergår på torrare mark i tuviga, ställvis örtrika kalkfuktängar. Dessa utgör endast en liten del av ytan. Ett par små vätar med krypven och luddkrissla ingår också i den öppna marken. Agkärret saknar hävd. Övriga delar är måttligt hävdade. Den buskrika utmarken består av igenväxande mark med mycket en och slån. Svag hävd förekommer i sydöstra delen. I övrigt saknas hävd. Ett flertal indikatorarter finns, framför allt på den öppna utmarken.

Invid byn ligger en av Ölands fåtaliga ängar som fortfarande hävdas. Lilla Horns löväng är avsatt som naturreservat.

Sammanfattande värdetext:
Liten radby med ett delvis öppet odlingslandskap. Husgrunder med stensträngssystem samt gravfält. Till Lilla Horn hör såväl betes- som slåttermarker. Betesmarkerna består av

betade utmarker invid Hornsmosse i söder och av en mindre ekhage invid byn. Strax norr om byn ligger också Lilla Horns löväng, en av de fåtaliga ängarna på Öland som fortfarande slås årligen.

35. Persnäs

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Öppet delvis låglänt betes- och odlingslandskap mellan väg 136 och Östersjön. I områdets norra del finns lövdungar och tät lövskog. Igenväxande betesmarker av alvarkaraktär i öster. Lummig lövskogsvegetation omger bebyggelsen som ligger på en åssträckning med kyrkan mitt i byn.

Bebyggelsen öster om kyrkan har delvis bevarad äldre gårdsbebyggelse med ladulängor och gårdshus i kalksten. Boningshusen i trä ligger vända med gavlarna mot bygatan i söder. Väster om kyrkan finns mindre gårdsställen, malmbebyggelse från 1800-talets senare del och yngre bostadshus.

Persnäs kyrka uppförd 1857 med två korsarmar är en av de största kyrkorna på Öland. Det medeltida tornet är det enda jämte Långlöt som fått behålla sin ursprungliga pyramidformade huv. Kyrkan omges av en bogårdsmur i kalksten med stigluckor i norr och söder från 1802.

F d Kyrkskolan uppförd i kalksten 1849, ligger intill bygränsen på Lundebys marker vid den s k Fyrkanten.

Ca 1 km nordväst om kyrkan ligger gamla prästbostället med tillhörande arbetarbostad omgivet av lövskog i väster och norr. Bostadshuset är en välbevarad salsbyggnad i trä, uppförd i två våningar under brutet tak från 1816. Övriga byggnader utgörs av magasin och brygghus i spritputsad kalksten. Ekonomibyggnaderna består av en äldre ladubyggnad i trä samt en nyare byggning i trä och putsad sten vid sidan om den äldre.

I skogsmarken intill finns bebyggelselämningar med ett tiotal husgrunder och resterna efter anslutande vitt förgrenade stenhägnader. Området utgör tillsammans med spridda stensträngar i odlingsmarken längre söderut platsen för ett äldre byläge, sannolikt från järnålder. Samtida med husgrunderna är gravfältet på åsen vid Rörbacken med ett nittiotal gravanläggningar bestående av rösen, runda och rektangulära stensättningar, treuddar och resta stenar. I strandängarna längre österut ligger ytterligare några stensättningar och stensträngar.

På Rörbacken står också en väderkvarn. I sjömarkerna vid Persnäs läge finns gårdslämningar efter sentida bebyggelse. Stenmurar hägnar ägomarkerna.

Naturförhållanden:
Stora betesmarker tillhörande Persnäs by. Längs stranden finns fina havsstrandängar utmed i stort sett hela sträckan. De mest välhävdade strandängarna finns vid Persnäsvik och åmynningen i norr hävdgynnade arter är bl. a salttåg, gulkämpar, strandkrypa, saltört, glasört och havssälting. Fastmarkerna är dock starkt igenväxande med enbuskar, slån m m. Örtrika torrängar och gräsrika kalkfuktängar dominerar fastmarkerna med arter som majviva, jordtistel, gullviva, höskallra, axveronika och knägräs. Flera fastmarksskiften betas fortfarande, men tyvärr alldeles för svagt. Det sydligaste skiftet innehåller bl a artrik friskäng och örtrik kalkfuktäng.

Sammanfattande värdetext:
Öppet odlingslandskap med delvis bevarad äldre gårdsbebyggelse, malmbebyggelse, sockenkyrka och prästboställe. Husgrunder och stensträngssystem samt gravfält. Till Persnäs hör stora betesmarker öster om byn. Stora delar är igenväxande med bl a enbuskar. Torrängar och kalkfuktängar är vanligaste vegetationstyperna. Vid Persnäsvik finns mycket fina havsstrandängar.

36. Stenninge

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Väl sammanhållen lummig radby med nordsydlig sträckning väster om väg 136 med delvis bevarade slutna gårdsanläggningar och enskilda byggnader av intresse. Ekonomi-

byggnaderna uppförda i trä och kalksten har portlider mot bygatan i väster. I byns norra del finns villabebyggelse från tidigt 1900-tal samt ett par avskilt liggande gårdar, den södra med välbevarad tvåvånings mangårdsbyggning i trä, ett s k Smålandhus och den norra med 1½-vånings bostadshus i trä på hög källarfot från 1800-talets senare del.

Odlingslandskapet öster om byn utgörs av omväxlande åker- och ängsmarker omgivna av tät lövskog. Mot Kalmarsund i väster ligger stora alvarmarker. Stenmurar i kalksten avgränsar ägoskiftena från varandra. Längs landborgskrönet vid kusten finns spridda fornlämningar.

Naturförhållanden:
Till Stenninge hör både delar av Jordhamnsalvaret och Södviksalvaret. Jordhamnsalvaret är svagt betat och domineras av alvarhed av fårsvingeltyp. Södviksalvaret är till större delen obetat. Vegetationen är därför ofta gräsdominerad. Områden med tunt jordtäcke har ofta kvar fint utbildade fårsvingelhedar med bl a Ölandssolvända.

Sammanfattande värdetext:
Väl sammanhållen radby med delvis bevarade slutna gårdar i ett öppet odlingslandskap med stenmurar i kalksten. Stora alvarmarker i väster. Spridda fornlämningar längs landborgskrönet. Stora alvarmarker tillhörande Stenninge finns väster om byn. Södviksalvaret i söder är till stor del obetat. Alvarmarkerna norr om byn är också svagt hävdade.

37. Lundeby

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Byns ägor ligger insprängda mellan Lilla Horn, Persnäs och Hallnäs bymarker och präglas av igenväxande ängs- och betesmarker och övergivna stenbrott. Fornlämningsområdet på Herråsen utgörs av ett komplex av små stensträngar som bildar fägator, hägnader och fållor. I nordvästra delen ligger en husgrund.

Naturförhållanden:
I Lundeby finns en smal remsa av utmarker norr om byn. Betet är antingen svagt eller har helt upphört. En och slånbuskar är ett vanligt inslag.

Söder om vägen ligger en tidigare slåttermark vid Lundeby som numera betas och klassas numer som blandlövhage med ek, björk och ask i trädskiktet. Västra skiftet är välbetat, det östra endast svagt hävdat. Fortfarande finns en hel del ängsväxter kvar som ex ormtunga, höskallra, ängsskära, prästkrage och svinrot. Det är önskvärt att slåtter återupptas. Det krävs även en hel del utglesning av träd- och buskskiktet, främst då av yngre björkar.

Sammanfattande värdetext:
Komplex av stensträngar som bildar fägator, och fållor. Vid Lundeby finns både utmarker norr om byn och betade slåtterängrester i den södra delen. Den tidigare slåtterängen innehåller en hel del slåttergynnade växter. Utmarken är i svag hävd och igenväxande.

38. Hallnäs

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Hallnäs ligger i ett delvis flackt och öppet odlings- och beteslandskap vid Östersjön. Bymarken i öster upptas till stora delar av det långsträckta Hallnäsbrottet, där kalksten brutits sedan långt tillbaka i tiden. Lämningar av skurkvarnar ligger i anslutning till brottet.

Den långsträckta bybebyggelsen ligger spridd på en höjdsträckning utmed landsvägen till Hallnäs udde. Enligt uppgift är byn utflyttad mot öster. I sjömarken söder om byn finns fritidsbebyggelse. Av särskilt intresse är de i kalksten uppförda ladu- och uthusbyggnaderna som präglar gårdsbebyggelsen. Flera av dessa är exteriört mycket ålderdomliga. Ett flertal ligger övergivna eller är i starkt förfall, framför allt i byns sydöstra delar, där lövskogsvegetation och förbuskning mer eller mindre döljer byggnaderna.

Vid Hallnäs udde finns hägnader efter sjöbodtomter, delvis i anslutning till befintliga sjöbodar i kalksten samt äldre båtlänningar ovanför en genom landhöjning och invallning från havet avsnörd vattensamling, ett före detta hamnläge. Ett sju meter högt sjömärke,

uppfört 1868 i kalksten står också på udden. Fornlämningarna sydväst om byn består av ett gravfält med runda stensättningar samt en husgrund. Det s k Ryningskorset en knapp kilometer från stensträngsområdet vid Vellomskärret är ett medeltida kalkstenskors, enligt sägnen rest till minne efter fogden Olof Ryning, som här blev ihjälslagen.

I byn finns tre bevarade väderkvarnar. Kvarngrunder efter minst sex väderkvarnar samt ett antal odlingsrösen ligger väster om byn.

Naturförhållanden:
Vid Hallnäs finns såväl buskrika utmarker som havsstrandängar. Tio stycken olika vegetationstyper har kunnat urskiljas i betesmarkerna vid Hallnäs. Speciellt vanlig är välbetade strandängar av salttåg-rödsvingeltyp. Särskilt fina strandängar finns invid Södviken, vid Hallnäsvik och mellan Hallnäs udde och Persnäsvik. Några andra vanliga vegetationstyper är fårsvingeltorräng, gräsrik kalkfuktäng och friskängar. Ett knappt trettiotal indikatorarter har hittats i betesmarkerna. Endast två av dessa är rikligt förekommande: salttåg och gulkämpar. Bägge växer utmed områdets strandängar. Betestrycket varierar kraftigt inom området. Cirka halva arealen är svagt betad idag. Den andra halvan är antingen mycket välhävdad eller har ett måttligt betestryck.

Sammanfattande värdetext:
Öppet odlingslandskap med bebyggelsen spridd utmed landsvägen. Fä- och uthusbyggnader i kalksten. Väderkvarnar och sjöbodar. Husgrund och stensträngssystem samt gravfält med runda stensättningar. Fina betesmarker tillhörande Hallnäs by. De värdefullaste delarna ligger närmast kusten. Längs hela sträckan finns välbetade havsstrandängar av salttåg-rödsvingeltyp. I de norra delarna finns också välbetade, öppna betesmarker av torrängskaraktär. Här finns både fårsvingeltorrängar, örtrika torrängar och stora vätar. De friska och fuktiga fastmarkerna har till stor del börjat växa igen med enbuskar.

39. Legenäs

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Utmarksområde strax väster om Legenäs by intill Sandviks industri och kustsamhälle vid Kalmarsund. Kalkstensmurar hägnar ägoskiftena.

I området finns ett flertal fornlämningar. De utgörs av gravfält och enskilda spridda gravanläggningar längs kusten och i områdets mellersta och västra delar.

Naturförhållanden:
Väster om byn ligger det stora Södviksalvaret. Alvarhed av fårsvingeltyp dominerar markernas vegetation. Betestrycket är idag mycket lågt eller saknas helt. Vegetationen är ofta gräsdominerad. Berggröe dominerar över stora ytor. Alvaret är stört på många sätt bl a genom flera vägar, kraftledningar m m.

Sammanfattande värdetext:
Byns utmarksområde med kalkstensmurar och fornlämningar i form av gravfält och enstaka gravar. Till Legenäs hör stora alvarmarker. Hävden idag är dock mycket svag. Alvarhed av fårsvingeltyp dominerar vegetationen.

40. Knisa

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Kulturlandskapet vid Knisa by är ett delvis öppet åker- och beteslandskap. Öster om byn finns lövskog med inslag av gamla lövängar och insprängda sentida odlingsytor. Längre österut finns alvar och ut mot kusten ligger den välkända ag- starrmyren Knisa mosse.

Bybebyggelsen utgörs av glest liggande gårdar med enskilda gårdshus i trä och sten från 1800- och 1900-tal. Ett par av gårdarna är sannolikt utflyttade i samband med ett äldre skifte.

I lövskogsområdet öster om byn finns ett stort område med husgrunder och stensträngar. Husgrunderna ligger i grupper om en till fyra husgrunder och utgör resterna av en by från äldre järnålder. Samtida med denna är sanno-

likt två gravfält och en ensamliggande stensättning på den delvis uppodlade grusåsen som skiljer fornbyn från alvarmarken i öster. På landborgen vid Kalmarsundskusten ligger ytterligare några forntida gravanläggningar.

Naturförhållanden:
Mellan Knisa by och kusten finns stora arealer öppna betesmarker. Norr om mossen domineras vegetationen av fårsvingeltorrängar och örtrika ängshavretorrängar. Darrgräs, blåklocka, jordtistel och brudbröd är några vanliga indikatorarter. Stora delar är svagt betade idag. Runt Knisa mosse, som är avsatt som naturreservat, är markerna i bättre hävd. I de låglänta delarna växer lågvuxna kalkfuktängar.

Sammanfattande värdetext:
Delvis öppet odlingslandskap med spridd bybebyggelse. Husgrunder och stensträngssystem samt gravfält och enstaka gravar. Till Knisa by hör stora arealer öppna betesmarker. Norr om Knisa mosse dominerar olika typer av torrängar. Runt själva mossen växer lågvuxna kalkfuktängar. Knisa mosse är avsatt som naturreservat.

Persnäs socken
Föra socken

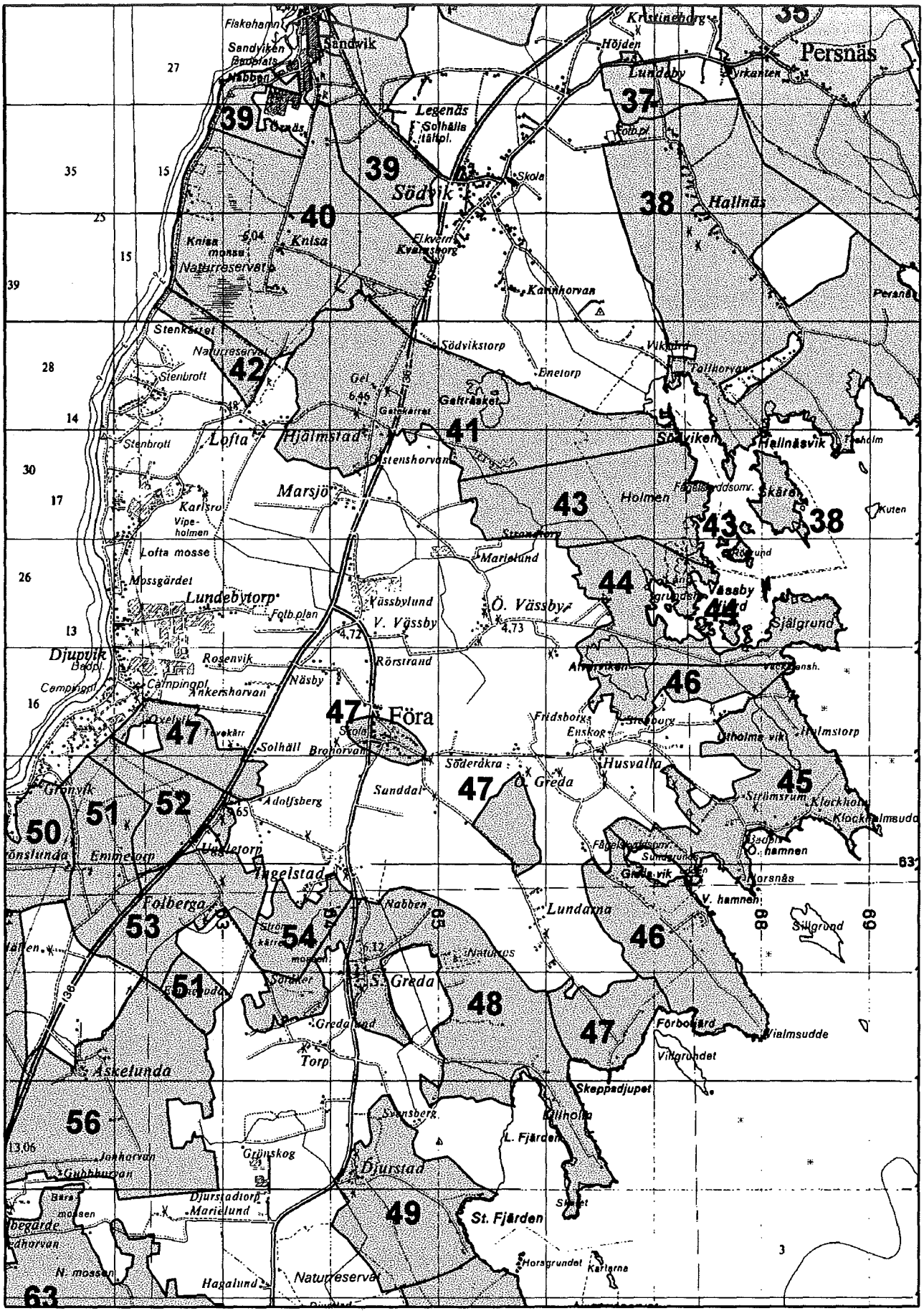

FÖRA SOCKEN

41. Hjälmstad - Gel

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Hjälmstad är en liten radby med välbevarade gårdsanläggningar. Sammanbyggda ladulängor i kalksten och trä mot bygatan. Ett par av ladugårdarna har dösade hörn. Två av byns sidobyggnader är uppförda i putsad kalksten. De är exteriört mycket välbevarade. Strax söder om byn i en mindre lövskogsdunge på betad mark, ligger en mycket välbevarad bysmedja, uppförd i kalksten. Även omedelbart norr om byn finns en liten gårdssmedja.

Ett hundratal meter norr om byn finns ett större, sammanhängande gravfältskomplex med bl.a. fyrtiofem runda, fyllda stensättningar.

Naturförhållanden:
Vid Södviken finns buskrika utmarker och havsstrandängar som tillhör Hjälmstad och Gel. De breda strandängarna ger en speciell karaktär åt dessa betesmarker. Liksom längre söderut i Södviken är det övre landstrandsvegetation som dominerar. Salttåg-rödsvingelstrandäng och stora vätar är de vanligaste vegetationstyperna ute på strandängsskiftet. Här finner man även mindre arealer med strandmalörtstrandäng och skonor. På fastmarkerna har man en helt annan vegetation. Här är artrika friskängar den vanligaste vegetationstypen. Sammanlagt har ett drygt tjugotal indikatorarter hittats vid inventeringen. Endast salttåg och gulkämpar förekommer i rikliga mängder. Strandängsskiftet är mycket välbetat. Däremot är fastmarkerna i sämre hävd. En del av skiftena saknar hävd sedan flera år tillbaka.

Invid Gelträsket finns buskrika utmarker. Torra, delvis igenväxande marker med fårsvingel- och ängshavretorrängar dominerar området. Vätar med krypven och luddkrissla förekommer i norra delen. Några agbunkestarrkärr upptar en del av mellersta området. I anslutning till dessa ligger örtrika kalkfuktängar med enstaka exemplar av majviva, honungsblomster och tätört.

Sammanfattande värdetext:
Mycket välbevarad radby med sammanbyggda ladulängor i kalksten mot bygatan. Stort fornlämningsområde norr om byn. Mycket fina havsstrandängar och vätar utmed kusten vid Hjälmstad - Gel. Fastmarkerna har vuxit, och växer, igen med enbuskar. Den norra fastmarksdelen dock fortfarande rätt öppen och bevuxen med enbart smått ene. Denna del innehåller fina artrika friskängar och torrängar. Invid Gelträsket finns dessutom stora arealer buskrik utmark med fina torrängar.

42. Lofta

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Lofta by tillhörde under medeltid kronan och är belagt första gången 1436 genom "Esbaern i loftom". Byns västra utmarker vid Kalmarsund utgörs till stora delar av gamla stenbrott. Sedan medeltid har en omfattande stenbrytning skett vid Lofta berg. Härifrån Lofta och Djupvik hämtade och skeppade bönderna i Föra all sin skursten. Brytningen av sten ansågs av Loftaborna på 1700-talet vara till men för byns tillgångar av betesmark. Såväl vid Lofta berg som i området norr om Djupvik finns nu en omfattande sommarstugebebyggelse.

Naturförhållanden:
Väster om Lofta by ligger stora alvarliknande betesmarker. Närmast byn ligger ett mindre område med tunna jordlager. Fårsvingelalvar är den vanligaste vegetationstypen. Hävden är dock svag. Övriga delar av markerna är buskrika och hävden är svag.

Sammanfattande värdetext:
By tillhörig kronan under medeltid. Omfattande stenbrytning sedan medeltid och viktig utförselhamn av skursten för socknen. Alvarliknande betesmarker väster om Lofta by. Endast de östra delarna verkar betas idag.

43. Marsjö

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Vidsträckt utmarksområde vid Östersjön tillfört Marsjö by i samband med utmarksdelningen. Området består av igenväxande betesmarker med lövskogsdungar och låglänta strandängar.

Naturförhållanden:
Längst i öster på Marsjös marker ligger breda havsstrandängar och buskrika utmarker. Hela den östra delen (Holmen) av området domineras av flacka havsstrandängar. Övre landstrandvegetation av salttåg-rödsvingeltyp dominerar strandängarnas vegetation. På de delar av strandängen som har ett mycket smalt jordlager är dock strandmalörttypen vanligare.

Inom områdets fastmarksdelar dominerar i stället gräsrika kalkfuktängar och lågvuxna friskängar. Ute på strandängarna finns också rätt stora arealer med vätartad vegetation. Följande vegetationstyper finns endast inom mindre arealer: fårsvingeltorräng, örtrik torräng och örtrik kalkfuktäng. Till områdets allra vanligaste indikatorarter hör salttåg och gulkämpar. Endast dessa två arter finns i rikliga mängder. Strandängarna betas av ungdjur medan en del av fastmarkerna betas av häst och får. Ungefär halva arealen är mycket välbetad.

Sammanfattande värdetext:
Utmarkerna till Marsjö. Strandnära betesmarker vid Marsjö med stora arealer havsstrandängar och vätar. Holmen, den samfällda strandängsdelen, innehåller främst övre landstrandvegetation av rödsvingel-salttåg- eller strandmalörttyp samt stora krypvenvätar. Fastmarkerna är ofta bevuxna med låga enbuskar, ibland i mycket täta bestånd. Det sydligaste fastmarksskiftet är fint med bl a artrika friskängar. Fårbetat skifte har en något trivial vegetation.

44. Östra Vässby

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Utmarksområde vid Östersjökusten. Låglänt kustavsnitt. Innanför det numera landfasta Själgrund tränger Vässby fjärd djupt in i land med grunda vikar och låga holmar.

Naturförhållanden:
Längs kusten vid Östra Vässby finns buskrika utmarker och havsstrandängar. Området är mycket flackt och har dessutom en mycket flikig strandlinje. Detta gör tillsammans att arealen havsstrandäng är stor. Vanligaste typen är övre landstränder av salttåg-rödsvingeltyp. Även övre landstrandvegetation av strandmalörttyp är vanlig.

På områdets fastmarker är gräsrika kalkfuktängar och friskängar de vanligaste vegetationstyperna. På dessa delar finns ofta ett buskskikt av en. Flera typer av vegetation återfinns endast inom mycket små arealer. Dessa är rödvenhed, fårsvingeltorräng, örtrik torräng och kalkfuktäng av örtrikt slag. Till områdets vanligaste indikatorarter hör darrgräs, jordtistel, knägräs, vildlin, ängsvädd, krypven, strandkrypa, salttåg och gulkämpar. Alla dessa är vanligt förekommande, utom de två sista arterna som förekommer rikligt. Sammanlagt har ett tjugofemtal indikatorarter hittats i området.

Sammanfattande värdetext:
Utmarkerna till Östra Vässby. Betesmarker med stora och mycket fina havsstrandängar. De är mycket välbetade och består främst av övre landstränder av salttåg-rödsvingeltyp. Fastmarken är tyvärr igenväxande med enbuskar, slån m m. Partierna mellan enbuskarna kan dock vara hyfsat betade. Fastmarkerna består främst av något artfattigare friskängar och kalkfuktängar. Enstaka torrbacke och en del hedinslag förekommer.

45. Husvalla

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Igenväxande beteslandskap med strandängar på Husvalla bys östra utmarker vid Östersjön. Södra delen upptas av utskjutande uddar och vikar med utanförliggande grund. Längs vägen förbi Östra hamnen och Klockholmsudd ligger mindre gårdsställen och sjöbodar i trä med tillhörande garngårdar och båtlänningar. Stenmursomgärdade mindre odlingslotter finns i anslutning till bebyggelsen.

Gårdsfastigheten Klockholm har välbevarad sluten gårdsform med boningshus i trä, uthus uppförda i skiftesverk och kalksten med vasskladda tak och portlider mot öster. På gården finns också en stenkällare.

Fornlämningar vid Rösebacken bestående av stensättningar och stensträngar.

Naturförhållanden:
Vid Husvalla finns buskrika utmarker och havsstrandängar. Gräsrika kalkfuktängar, friskängar och strandängar av salttåg-rödsvingeltyp är de vanligaste vegetationstyperna. Rödklint och strandkrypa är två vanligt förekommande indikatorarter.

Sammanfattande värdetext:
Dåligt hävdade betesmarker. Små ställen och sjöbodar med horvor intill dessa. Klockholm är en välbevarad gård med sluten gårdsform. Uthus i skiftesverk och kalksten med vasskladda tak.

Starkt igenväxande betesmarker vid Husvalla. Främsta värdet är knutet till de ofta välbetade havsstrandängarna. Fastmarken har alltid ett mer eller mindre tätt buskskikt av enar. Många indikatorarter, men få av hög frekvens. Intill vätarna finns ofta fina zoner av örtrika kalkfuktängar.

46. Östra Greda

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Igenväxande beteslandskap med strandängar i anslutning till en låg åssträckning i nordväst-sydostlig riktning på utskjutande udde i Östersjön, Vialms udde. Längs åskrönet och intill den s k Vårdböksbacken, där förr en vårdkase stått finns ett fornlämningsområde - gravfält?- med bl a stensättningar, röseliknande lämningar, resta stenar och stensträngar. Fornlämningarna är endast delvis registrerade. Sjömarken söder om Västra hamnen upptas av ett mindre sommarstugeområde. Till Östra Greda hör också sjömarker vid Alverviken nordost om Husvalla by.

Strandpartiet vid Vialms udde inräknades i äldre tid i områdesbegreppen "Föra hamn" och "Matkroken", som avsåg fjärdarna från Lillholmsudden i Södra Greda till Horsnäsudden i Östra Greda, innanför Matkroksgrundet låga stenrevel.

Naturförhållanden:
Vid Östra Greda finner man såväl buskrika utmarker som havsstrandängar. Friskängar och gräsrika kalkfuktängar är två vanliga vegetationstyper. Stora delar av fuktmarkerna är mycket buskrika. Relativt stora delar av markerna är svagt hävdade.

Sammanfattande värdetext:
Fornlämningar i form av resta stenar och stensträngar. Starkt igenvuxna betesmarker till Östra Greda. Främsta värdet knutet till de fina havsstrandängarna invid Förbofjärd. Friska marker dominerar, dock är friskängarna av ett något artfattigt slag. Vissa skiften hyser många slåttergynnade arter. Gredavikens strandängar är tyvärr obetade sedan några år tillbaka.

47. Föra

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Föra kyrka och den intilliggande byn ligger ca 100 meter öster om östra landsvägen. Byn omges dels av ett öppet åker- och beteslandskap. Bygatan är slingrande, delvis kantad av stenmurar och lövträd. Ladulängorna i byn är delvis sammanbyggda på ömse sidor av bygatan. De är uppförda i kalksten och trä. Några ladugårdar har dösade hörn. I byn finns flera välbevarade gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av intresse. Strax öster om

kyrkan ligger folkskolan, uppförd på 1920-talet samt den f.d. småskolan, uppförd ca 1880.

Av den medeltida kyrkan är endast tornet bevarat. Kyrkan byggdes om totalt år 1828. Själva tornet är en av Ölands bäst bevarade medeltida försvarstorn. Mot vägen, i kyrkogårdsmuren, finns en stiglucka med trappgavel, daterad 1787. Strax söder om kyrkogården finns ett rest stenkors med latinsk inskription, daterat 1431.

Naturförhållanden:
Vid Föra finns en naturbetesmark som består av buskrik utmark och breda havsstrandängar. Trädskiktet består av rönn, ask och oxel med en, nypon, hagtorn och slån i buskskiktet. Den vanligaste vegetationstypen är friskäng, medan även gräsrik och örtrik kalkfuktäng, salttåg-rödsvingelstrandäng samt revigt saltgrässtrandäng förekommer. Närmare tjugofem indikatorarter, som exempelvis trift, saltnarv och ängsskära, finns i området. Hävden var vid inventeringstillfället måttlig.

Sammanfattande värdetext:
Dubbel radby med sammanhållen och sluten bygata. Bebyggelsen kring kyrkan från 1828 med en småskola från 1880. Kyrka med medeltida försvarstorn och intill kyrkan ett minneskors rest 1431.

Vid Föra finns buskrika och relativt artfattiga utmarker samt fina och breda havsstrandängar.

48. Södra Greda

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
I byn finns flera mycket välbevarade gårdsanläggningar och enskild bebyggelse, framför allt mangårdsbebyggelse, av intresse. Ett par av manbyggningarna har rik snickarglädje i vindskivor, på verandor osv. Ett par av sidobyggningarna är uppförda på hög källarfot i kalksten. Ladulängorna, uppförda i kalksten, är sammanbyggda mot den slingrande bygatan.

Cirka en km öster om byn, i sjömarken, ligger ett omfattande koncentrerat fornlämningsområde med bl a tretton rektangulära husgrunder samt några runda stensättningar. Ett omfattande stensträngssystem är synligt i anslutning till husgrunderna. Fornlämningarna ligger på en mindre åsbildning i sjömarken.

Naturförhållanden:
Vid Södra Greda finner man stora arealer naturlig betesmark. Vanligaste vegetationstypen i betesmarkerna vid Södra Greda är den artrika friskängen. Friskängarna innehåller ofta en blandning av arter från olika ängstyper. Andra vanliga vegetationstyper är den gräsrika varianten av kalkfuktäng och salttåg-rödsvingelstrandäng. De finaste strandängarna finns på Skäret i söder och längst i norr (Lappmarken). Bland övriga vegetationstyper, som enbart finns på små arealer, kan nämnas örtrik torräng, örtrik kalkfuktäng och strandmalörtstrandäng. Sammanlagt har sju olika hävdberoende vegetationstyper noterats. Sammanlagt har ett knappt trettiotal indikatorarter hittats i betesmarkerna vid Södra Greda. Till de mycket rikligt förekommande arterna hör endast salttåg. Ett drygt tiotal arter har bedömts vara vanliga i markerna. Även väster om byn finns betesmarker tillhörande Södra Greda.

Vid byn finns också en löväng som är skyddad som naturreservat. Ängen som slås årligen hyser en strandvall med utpräglad torrängsflora. Bland de vanligaste arterna är axveronika, backtimjan, solvända, fältsippa och nycklar. Öster om strandvallen finns artrika kalkfuktängar med bl. a majviva, orkideer, krissla m.m. Träd och buskskiktet är glest med hassel, ek och ask som dominanter.

Sammanfattande värdetext:
Södra Greda är en mycket välbevarad radby med flera gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av intresse. Lummig bygata. Stort fornlämningsområde öster om byn. Inom området är odlingslandskapet ålderdomligt, välbevarat med bl a hävdade ängar. Buskrika utmarker, havsstrandängar och en liten areal slåttermark tillhörande Södra Greda. Stor del av fastmarkerna är under igenväxande med enbuskar. På Lillholm finns fina havsstrandängar, främst då på Skäret med sina mycket flacka stränder. Slåtterängarna har en något

artfattig vegetation, kanske beroende på kontinuitetsbrottet i hävden.

49. Djurstad

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Djurstad är närmast att betrakta som en klungby med fyra gårdsanläggningar asymmetriskt placerade intill varandra. Mot de korsande bygatorna ligger ladulängor, uppförda i kalksten och trä. De är delvis sammanbyggda. Flera av längorna har dösade hörn. Gårdsanläggningarna är genomgående välbevarade. Mangårdsbyggningarna är dels salsbyggnader på hög källarfot i kalksten, dels ett par tvåvåningshus av parstugutyp. Strax söder om byn ligger en bysmedja, uppförd i kalksten samt en stubbkvarn. Bygatan omges av kalkstensmurar.

I sjömarkerna öster om byn finns ett större, sammanhängande fornlämningsområde med bl.a. gravfält med runda stensättningar och kullfallna bautastenar. Här finns också flera husgrunder. I anslutning till detta fornlämningsområde finns ett omfattande stensträngssystem med f d inhägnader och fägator från järnålder.

Naturförhållanden:
Mellan byn och kusten finns buskrika utmarker. Gräsrika kalkfuktängar och friskängar dominerar områdets vegetation. Krissla, rödklint och jordtistel är några av de vanligaste indikatorarterna. Markerna innehåller även rikligt med fornlämningar. Längs stranden finns smala remsor av havsstrandängar. Vid Djurstad ligger även naturreservatet Djurstads träsk med vidsträckta agbestånd.

Stora delar av kärret slås vilket bl.a gynnar fågellivet. Flera hävdgynnade fågelarter häckar i området bl. a torfsvipa, enkelbeckasin, rödbena och gulärla. I anslutning till våtmarkens norra del finns buskrika betesmarker som är artrika med växter som ängsskära, ludd och ängshavre, solvända och rödklint.

Sammanfattande värdetext:
Mycket välbevarad, väl sammanhållen by med enskilda gårdsanläggningar av stort intresse. Ålderdomliga bygator. Öster om byn finns ett stort, sammanhängande fornlämningsområde med lämningar från järnåldern. Svagt hävdade sjömarker tillhörande Djurstad. Enbuskvegetationen har börjat sprida sig och är ställvis tät, huvuddelen är dock smått ene. Fukt- och friskängar dominerar vegetationen. Sydligaste skiftet är fortfarande artrikt trots att bete saknas. Mycket liten areal havsstrandäng av strandmalörttyp. Djurstads träsk med sina vidsträckta agbestånd är skyddat som naturreservat framförallt för det rika fågellivet.

50. Grönslunda

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Grönslunda by består av två gårdar med mycket välbevarad bebyggelse. Ladulängorna, uppförda i kalksten, ligger mot bygatan. De har dösade hörn. På bägge gårdarna finns ålderdomliga sidobyggningar i putsad kalksten. Norr om byn finns flera, stora monumentala odlingsrösen.

Naturförhållanden:
Till Grönslunda by hör en del av det s k Långkärrsalvaret. Markerna domineras av gräsrika alvarhedar av fårsvingeltyp. Längst i väster ligger en strandvall, ofta bevuxen med en artrik torrängsvegetation. Inom markerna finns också en större vät bevuxen med krypven.

Sammanfattande värdetext:
Grönslunda by är en liten, mycket välbevarad radby. I väster ligger stora alvarmarker. Gräsrika alvarhedar dominerar vegetationen.

51. Emmetorp

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Emmetorp har en mycket välbevarad gårdsanläggning med äldre ekonomibyggnader i kalksten. Manbyggningen är en salsbyggnad, uppförd på hög källarfot i kalksten. Strax väster om gården ligger en gårdssmedja, uppförd i kalksten.

Gårdarna i Emmetorp ligger omgivna av lövdungar väster om väg 136. Norr om gårdarna omfattar ägorna ett område med alvarmark.

Naturförhållanden:
Norr om Emmetorp ligger stora öppna betesmarker. Området består av torra och öppna alvarmarker med ett flertal mindre bunkestarrkärr. På den öppna marken är fårsvingeltorräng vanlig. Även fårsvingelalvar och örtrik torräng finns på små ytor. Den buskrika utmarken har mest friskängsvegetation. Enstaka fårsvingelalvar, fårsvingeltorräng och örtrik ängshavretorräng förekommer också. Runt om kärren vidtar gräsrika kalkfuktängar och små ytor av örtrika kalkfuktängar. Brudbröd är vanligaste indikatorart både på den öppna och den buskrika utmarken. På den öppna utmarken hittas enstaka exemplar av vårbrodd, darrgräs, backnejlika, jordtistel, vildlin, slåtterblomma, grönvit nattviol, majviva och ängsvädd, flentimotej och fältsippa. Vid ensamgården Emmeboda ligger rätt stora arealer buskrika utmarker. Betesmarkerna innehåller rikligt med indikatorarter.

Sammanfattande värdetext:
Emmetorp har en gårdsanläggning av götisk typ. Stenmursomgärdade åkrar och fägator intill själva bebyggelsen. Till Emmetorp hör stora arealer naturlig betesmark. Norr om byn ligger stora alvarliknande betesmarker. Vid Emmeboda, en liten ensamgård en bit från själva byn, finns ytterligare betesmarker av högt naturvärde.

52. Uggletorp

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Av byns två gårdar ligger den ena öster om landsväg 136, medan den andra är utflyttad och belägen vid alvarkanten ca 500 meter väster om vägen.

Kulturlandskapet består av öppen åkermark närmast bebyggelsen samt betesmarker längre väster- och österut. Lummig trädvegetation ansluter till bebyggelsen.

I Uggletorp ligger en f d järnvägsstation och en nedlagd lanthandel, nu använd som försäljnings- och utställningslokal för konsthantverkare. Intill västra gården står en väderkvarn.

På storskifteskarta från 1803 anges liten "planterhage" väster om bebyggelsen. Enskifte genomfördes 1823-24.

Naturförhållanden:
Väster om Uggletorp ligger stora, naturliga betesmarker. Västra delen består huvudsakligen av alvarmarker. Östra delen är mer buskrik och vegetationen är främst av friskängskaraktär. Enstaka mindre starrkärr förekommer också. Brudbröd är en av de allra vanligaste indikatorarterna i området. Invid byn finns dessutom en av de fåtaliga slåtterängarna på Öland. Hävdgynnade arter i ängen och i utmarkerna är bl. a jordtistel, vildlin, slåtterblomma, nattviol, majviva, ängsvädd, fältsippa, backnejlika och axveronika.

Sammanfattande värdetext:
Öppet odlingslandskap. Välhävdad och varierad betesmark med stor areal vid Uggletorp. Västra delen utgörs huvxudsakligen av alvarmarker. Invid byn ligger Uggletorpsängen, en av Ölands kvarvarande ängar.

53. Folberga

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Folberga är en liten välbevarad radby på norra Ölands mittland knappt en kilometer öster om väg 136. En trädallé och stenmurar kantar vägen fram till byn. De fyra gårdarna med boningshusen längs bygatan i väster omges av vällagda kalkstensmurar. Gator mellan gårdarna leder fram till ladulängor och fähus i öster. Huslängorna är uppförda i kalksten och skiftesverk. Några är sammanbyggda och har dösade hörn. Strax norr om byn står en bysmedja, i söder finns kvarnbacke med stubbkvarn. Ytterligare en väderkvarn står vid infarten till byn.

Omgivande kulturlandskap är ett öppet åker- och ängslandskap med enstaka odlingsrösen. Trädridåer och stenmurar avgränsar ägorna. I

väster finns större betesmarker. Äldre vägförbindelse med Torps och Djurstads byar.

Naturförhållanden:
Vid Folberga finns välhävdade utmarker med framflörallt en och slån i buskskiktet och enstaka ekar, ask och björk i trädskiktet. Friskängar dominerar med inslag av ängshavretorrängar och kalkfuktängar. i Nordöstra delen finns ett kärr med bl a bunkestarr, älggräs och videört. Hävdgynnade arter är bl. a brudbröd, solvända, prästkrage, ängsvädd, majviva, backruta, gullviva, höskallra, svinrot och axveronika.

Sammanfattande värdetext:
Folberga by är en liten, mycket välbevarad radby som omges av ett öppet odlingslandskap med stenmurar och en gammal vägsträckning. Vid Folberga ligger flera mindre skiften med naturlig betesmark. Betesmarken väster om byn är särskilt variationsrik och mångformig.

54. Ingelstad

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Byn ligger en dryg kilometer söder om Föra kyrka med gårdarna tätt ihopbyggda. Lummig trädvegetation omger bebyggelsen. Flera av gårdarna har äldre bevarade byggnader från 1700- och 1800-tal av intresse. Området omfattar ett större igenväxande utmarksområde söder om byn. De kulturhistoriska värdena är inte kända.

Naturförhållanden:
Söder om Ingelstad ligger ett stort område med naturliga betesmarker. Huvuddelen utgörs av våtmarker. Fastmarkerna runt våtmarken intas av torra till friska marker som är mycket buskrika, vanligast är enbuskar. Hävdgynnade arter är bl. a jordtistel, brudbröd, solvända, prästkrage, vildlin, nycklar, majviva, backlöver, bockrot, nattviol och axveronika.

Sammanfattande värdetext:
Till Ingelstad hör stora betesmarker vid vätmarken i söder. Kärr och fuktängar dominerar vegetationen.

Föra socken
Alböke socken

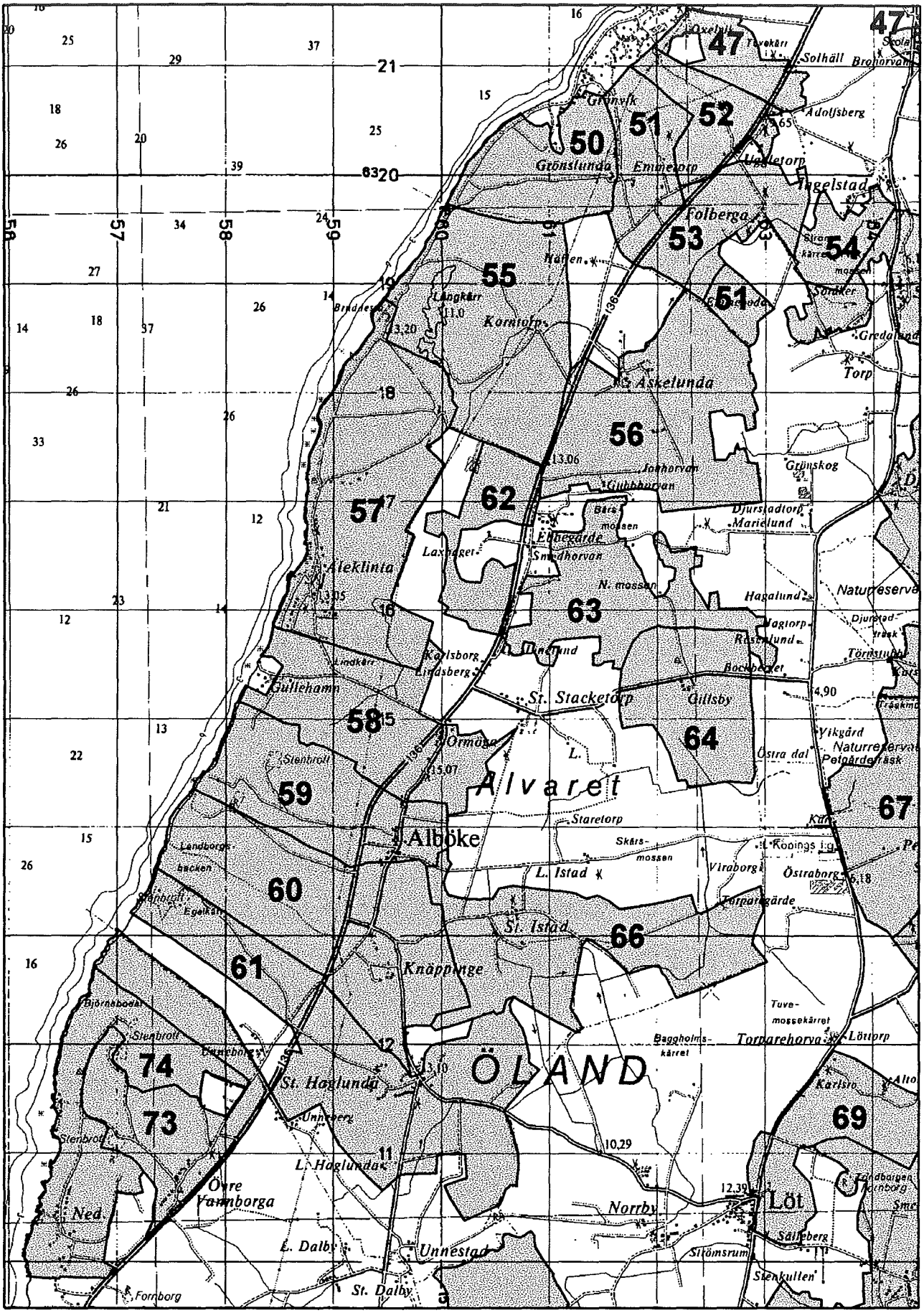

ALBÖKE SOCKEN

55. Korntorp

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Korntorp omges av ett kulturlandskap med små, stenmursomgärdade åkerlotter samt betesmarker av alvartyp. Närmast och inne i själva byn finns gott om träd som ger en lummig prägel. Korntorp består av två, intill varandra, liggande gårdar med välbevarad bebyggelse.

Naturförhållanden:
Korntorps by innehåller stora arealer naturlig betesmark. Väster om byn ligger det s k Långkärrsalvaret. Gräsdominerade alvarhedar dominerar alvarmarkerna. På höjdryggarna övergår vegetationen i en relativt artfattig fårsvingeltorräng. Långkärr bidrar till områdets mångformighet. Öster om byn ligger andra öppna betesmarker. Dessa utgörs huvudsakligen av öppna utmarker i relativt god hävd. Marken är oftast rätt torr och domineras därför av ängshavretorrängar. Vissa delar är lite buskrikare.

Sammanfattande värdetext:
Liten radby samt fiskeläge med mycket välbevarad bebyggelse. Till Korntorp hör både en del av Långkärralvaret och öppna betesmarker öster om byn. Båda markerna innehåller mycket skyddsvärd vegetation. Olika typer av artrika torrängstyper är vanligast. Markerna är till större delen i god hävd.

56. Askelunda

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Lummig radby med nord-sydlig sträckning med två gårdsfastigheter förskjutna några hundra meter nordväst om bykärnan. Delvis bevarade slutna gårdsstrukturer med enskilda byggnader av intresse. Byn ligger avskilt ca 500 m öster om västra landsvägen med liten bäck i norr. Gamla järnvägsbanken finns kvar intill gårdarna i väster som körväg till ägomarken i norr och söder. Ca 100 m norr om avtagsvägen till Askelunda och vid sidan om väg 136 finns gamla landsvägsbron, en stenvalvbro med pollare och järnräcke, kvar över bäcken från Korntorp.

Ensamgården Hällen med bevarad sluten gårdskaraktär har bostadshus och ekonomibyggnader från 1800-1900-tal.

Naturförhållanden:
I byns sydvästra del ligger områdets största betesmark. Merparten är mycket öppen och mycket välbetad. Vegetationen domineras av ängshavretorrängar. I sydost finns en annan betesmark, men av lite annan karaktär. Största delen upptas av kärr och fuktängar. Några mindre höjdryggar hyser en fin torrängsflora. Helt nära byn ligger en välbetad hage främst bestående av gräsrika kalkfuktängar. I buskskiktet finns en och slån, i trädskiktet oxel och enstaka tallar. Hävdgynnade arter är bl. a darrgräs, rödklint, jordtistel, ögontröst, brudbröd, solvända, prästkrage, bockrot, gullviva, backlöver och axveronika

Sammanfattande värdetext:
Radby samt ensamgården Hällen. Askelunda by innehåller mycket stora arealer skyddsvärda betesmarker. Sydväst om byn ligger ett mycket välbetat område med stor areal av artrika torrängar. Vid Degermossen återfinner man även lite fuktigare betesmarker.

57. Äleklinta

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Byn ligger i sluttningen av västra landborgen ca 100 m från Kalmarsund. Det omgivande landskapet består av öppen åker och alvarmark med enstaka lövträd inne i och närmast själva byn. Blandad bebyggelse med en kärna av delvis bevarad äldre gårdsbebyggelse från 1800- och tidigt 1900-tal utmed bygatan i söder. Fyra välbevarade stubbkvarnar finns i byn samt några sjöbodar i stransluttningen.

Ca 500 meter söder om Äleklinta ligger f d fiskeläget Gullehamn. Sjöbodarna i kalksten är idag ombyggda till fritidshus.

Bruddesta fiskeläge norr om Äleklinta har ett vackert men isolerat läge vid Kalmarsund på utplanad mark under västra landborgsbranten. Fiskeläget nås via alvarvägen från Äleklinta och har mycket välbevarad sjöbodsbebyggelse, huvudsakligen uppförd i kalksten. Kring sjöbodarna finns små stenmursinhägnader till skydd för betande djur.

I kalkstensberget intill sjöbodarna finns spår efter en omfattande kalkstensbrytning i äldre tid och ända in på 1900-talet. Här finns också ruiner efter ett par kalkugnar.

Längs med kusten ligger på landborgskanten ett fornlämningsstråk bestående av gravfält och enstaka gravanläggningar. Bl.a finns här två skeppssättningar.

Naturförhållanden:
Den sydligaste delen av Långkärrsalvaret tillhör Äleklinta by. Jorddjupet är här ofta mycket grunt och berget går i dagen på flera ställen. Olika varianter av fårsvingelalvar är den vanligaste vegetationstypen. Denna del av Långkärrsalvaret är måttligt hävdat. Även söder om byn finns alvarmarker. På denna del finns även flera fint utbildade kalkfuktängar av örtrik typ. Området är ovanligt välhävdat. En dominerar buskskiktet helt och växer särskilt tätt på höjdpartier och strandvallen. Hävdindikerande arter förekommer i stor omfattning med arter som kattfot, vildlin, axveronika, ögontröst, brudbröd, darrgräs, rödklint, jordtistel, backnejlika, solvända, luddkrissla, slåtterblomma, bockrot och majviva.

Sammanfattande värdetext:
Delvis bevarad radby intill Kalmarsund. Karaktären bonde/fiskeby understryks av de bevarade sjöbodarna vid byn. Välbevarad sjöbodbebyggelse vid Bruddesta fiskeläge med ruiner av kalkugnar. Alvarmarker vid Äleklinta både söder och norr om byn. Alvarhedar av fårsvingeltyp dominerar markerna på det s k Långkärrsalvaret. Söder om byn ligger välbetade alvarmarker med förekomst bl a av fina kalkfuktängar.

58. Ormöga

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Lummig bybebyggelse norr om Alböke kyrkby med enskilda byggnader av intresse. Ett par av gårdarna har välbevarade mangårdsbyggningar s k salsbyggnader uppförda i två våningar från 1800-talet. Kvarnbacke med väderkvarnar ligger intill gamla landsvägen strax söder om byn. I Ormöga fanns tidigare gästgiveri. Kulturlandskapet utgörs av ett flackt öppet odlings- och beteslandskap med alvarmarker i väster. På alvaret finns talldungar. Stenmurar avgränsar ägomarken.

Åssträckningen mellan Ormöga och Korntorp benämndes tidigare i folkmun "Ormöga hed".

Fornlämningarna på landborgen består av ett par gravfält med ca trettiofem stensättningar samt enskilda gravanläggningar bl a det sägenomspunna "stenskeppet i Trinnhorva", en skeppssättning 4x18 meter med tätt lagda relings- och stävstenar.

Naturförhållanden:
Ormöga har del i det stora Albökealvaret. Örtfattiga och gräsdominerade torrängstyper dominerar områdets vegetation. I höjdlägen hittar man även fint utbildade ängshavretorrängar. I den här norra delen av alvaret finns även en del kalkfuktängar. Här växer bland annat sumpgentiana, slåtterblomma och majviva.

Sammanfattande värdetext:
Öppet odlingslandskap med stenmurar, delvis välbevarade mangårdsbyggnader, och väderkvarn. Ett par gravfäl med stensättningar och en skeppssättning.

Alböke alvar är ett stort och varierat alvar med stor andel torräng. Betestrycket är relativt gott, vilket säkert förklarar den bitvis stora artrikedomen. Flera mycket välutbildade kalkfuktängar finns i norra delen av objektet. Det största värdet har området norr om Äleklintavägen med tuviga torrängar, övergångar mellan torräng och hällmarksalvar och örtrika kalkfuktängar.

59. Alböke

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Bebyggelsen intill kyrkan utgörs bl a av ett par välbevarade gårdsanläggningar. Alldeles söder om kyrkan ligger den f d folkskolan från 1875 samt småskolan från 1896. I byn finns också ett par nyuppförda fastigheter. Alböke kyrka nyuppfördes helt åren 1859 till 1862 efter ritningar av arkitekten Albert Törnqvist. Den är den enda på ön som är orienterad i norr-söder.

Naturförhållanden:
Den vackra kuststräckan väster om Alböke alvar, från Övra Vannborga i söder till Alböke i norr, utgörs av annan öppen utmark samt havsstrandäng. Den öppna utmarken har ett glest träd- och buskskikt med ask, björk, oxel, tall, en, slån, nypon och hagtorn. Fältskiktet är mycket varierande. De vanligaste vegetationstyperna är fårsvingeltorräng, ängshavretorräng, kalkfuktäng och gräsrik kalkfuktäng. Över tjugo indikatorarter, som exempelvis höskallra, sandmaskros och ängsvädd, förekommer i området. Hävden varierade vid inventeringstillfället från obefintlig till god. Havsstrandängen utgörs i fältskiktet av salttåg-rödsvingeläng, agnsäv-krypvenäng samt driftvallsvegetation. Förekommande indikatorarter är agnsäv, gulkämpar, havssälting, höskallra, krypven, salttåg och strandkrypa.

Alböke alvar har överlag något tjockare jordlager än de flesta övriga alvaren och därmed också ett större inslag av torrängar. En örtfattig, gräsdominerad torrängstyp dominerar. I tydliga höjdlägen tar en tydligt utbildad örtrik ängshavretorräng över. I fläckar med litet eller inget jordlager finns en mosaikform av örtrik ängshavretorräng och hällmarksalvar där artrikedomen är mycket stor. Det är relativt ovanligt med alvarhed av fårsvingeltyp. Där den förekommer är den utbildad med en heltäckande grässvål. På Alböke alvar noterades följande indikatorarter: axveronika, vårbrodd, darrgräs, knägräs, brudbröd, backsmultron, vildlin, bockrot och flentimotej.

Sammanfattande värdetext:
Välbevarad bebyggelsekoncentration kring kyrkan. Ålderdomligt, öppet kulturlandskap. Alvarmarker med rätt så tjocka jordlager. Kuststräckan från Alböke i norr till Övra Vannborga i söder är ett vackert och varierat område med sammantaget ett högt antal indikatorarter. Gräsrika torrängar dominerar vegetationen. I mindre delar finner man även örtrika ängshavretorrängar. Rikligt med indikatorarter och måttligt betestryck.

60. Knäppinge

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Lummig radby med öst-västlig sträckning med delvis bevarad äldre gårdsbebyggelse från 1800- och tidigt 1900-tal intill gamla häradsvägen mellan Alböke och Löts kyrkbyar. Den östligaste gården har kvar sin slutna götiska gårdsform. Byn hade tidigare direkt vägförbindelse med västra landsvägen, men efter ombyggnad av väg 136 återstår förbindelsen endast som enskild markväg vid sidan om västra vägen.

Bebyggelsen omges av ett öppet odlings- och alvar/beteslandskap med stenmurshägnade åkrar och vägar. Fornlämningarna på alvaret ca två km nordväst om byn består av ett gravfält och en ensamliggande gravanläggning, tillsammans ett tjugofemtal stensättningar.

Naturförhållanden:
Knäppinge har stora arealer av naturlig betesmark. Söder om byn ligger en mindre betesmark. Örtrika ängshavretorrängar är den dominerande vegetationen. Området är välhävdat och har en varierad flora med ett flertal indikatorarter. Till Knäppinge hör även en del av Albökealvaret. Alvaret domineras av gräsdominerade torrängar. På höjdryggar har man oftast en något örtrikare vegetation.

Sammanfattande värdetext:
Radby med delvis bevarad äldre gårdsbebyggelse i ett öppet odlingslandskap med stenmursomgärdade åkrar och vägar. Gravfält och ensamliggande grav på alvaret. Stora betesmarker tillhörande Knäppinge by. I väster ett

stort alvarskifte på Albökealvaret. Invid byn ytterligare betesmarker med en rik flora.

61. Haglunda

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Radbyn Stora Haglunda med delvis välbevarade slutna gårdsanläggningar och enskilda byggnader av intresse samt ensamgården Lilla Haglunda ligger invid gamla häradsvägen mellan Alböke och Löt. Omgivande odlingsmark i söder och öster består av förhållandevis stora öppna marker medan byns västra delar utgörs av alvar- och betesmarker på smala stenmurshägnade skiften mot Kalmarsund. Strax norr om radbyn ligger f d Alböke station med bevarade stationsbyggnader i trä. Gamla järnvägsbanken söderut utgör numera landsvägsförbindelse mot Bredsättra och Köping.

På alvarmarken i väster ca tre km från Stora Haglunda och på en flack moränås ligger ett ca 250 x 25 meter stort järnåldersgravfält med ett femtontal runda stensättningar. I sjömarken nedanför landborgen finns en 7 x 10 m stor stensättning intill stenbrottet vid Egelkärr. 1927 hittades en stor silverskatt från vikingatid på en åker intill byn. Från Haglunda kommer också en unik bronsskulptur, en mansfigur, från tidig järnålder. 1760 hittades en annan silverskatt.

Enligt tradition har byn legat längre söderut. Byn skulle ha blivit nedbränd och sedan uppbyggd på sin nuvarande plats. (Uppgift E. Lundkvist, Alböke socken.)

Naturförhållanden:
Till Haglunda hör stora arealer betesmarker väster om byn. Skiftet är avlångt och sträcker sig ut över Albökealvaret. Betesmarkerna består huvudsakligen av gräsdominerade och rätt örtfattiga torrängar. Fläckar här och där finner man dock även örtrika ängshavretorrängar och hällmarksalvar. Betesmarkerna har ett måttligt betestryck, vissa delar är dock svagt hävdade.

Sammanfattande värdetext:
Radby med delvis välbevarad gårdsanläggningar samt en ensamgård i ett öppet odlingslandskap med stenmurar. Järnåldersgravfält och platserna för två silverskatter finns på byns marker.

Betesmarker vid Haglunda, huvudsakligen bestående av torrängar och alvarliknande betesmarker. Måttligt betestryck och rikligt med indikatorarter.

62. Stora Stacketorp

Klass 3

De kulturhistoriska förhållandena på platsen är inte kända.

Naturförhållanden:
Vid Stora Stacketorp finns en fin öppen hagmark med ask och en i träd- och buskskiktet. Den vanligaste vegetationstypen är ängshavretorräng, medan även fårsvingeltorräng, kalkfuktäng och gräsrik kalkfuktäng förekommer. Drygt tio indikatorarter, som exempelvis backklöver och jungfrulin, kan hittas i hagen. Området var vid inventeringstillfället måttligt till väl hävdat.

Sammanfattande värdetext:
Vid Stora Stacketorp finns en fin öppen hagmark med ett måttligt antal indikatorarter.

63. Gillsby Mosse

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Beteslandskap norr om vägen Stacketorp - Löt. I anslutning till mindre odlingslotter i öster vid det s k Torparegärde finns tomtningar och husgrunder efter äldre torpbebyggelse. Stenmurar.

Naturförhållanden:
Gillsby mosse består både av öppna och buskbevuxna utmarker. Den öppna utmarken finns i östra och västra delarna av området. Den domineras av alvarmark med fårsvingelalvar och fårsvingeltorräng. Inslag av örtrik ängshavretorräng och friskäng förekommer. Våtmarken upptar en stor del av de centrala

delarna. Bärsmossen och sydligaste delen av Norra mossen är agkärr. Merparten av Norra mossen är bevuxen med bunkestarr och har stora ytor med öppet vatten. På den öppna utmarken växer vårbrodd, brudbröd, solvända, vildlin, flentimotej, fältsippa och axveronika. Darrgräs, ängsstarr, brudsporre, honungsblomster, vildlin, tvåblad, ormtunga, nycklar, nattviol, majviva och ängsvädd växer i enstaka exemplar på våtmarken.

Sammanfattande värdetext:
Sentida husgrunder, stenmurar. Området vid Gillsby mosse är stort och variationsrikt och hyser flera olika vegetationstyper. Det är till stor del måttligt hävdat och har ett flertal indikatorarter varav honungsblomster och majviva särskilt noteras. Vidare finns här ett flertal orkidéarter bl a S:t Pers nycklar, flugblomster, kärrknipprot, nattviol och brudsporre. Det stora våtmarkskomplexet med Bärsmossen och framför allt Norra mossen är av stort värde för både flora och fauna.

64. Gillsby

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Radby med nord-sydlig sträckning bestående av tre gårdar med delvis bevarade slutna gårdsstrukturer och enskilda byggnader av intresse. Byn ligger öppet på krönet av flack åssträckning med odlingsmark i väster och igenväxande betesmark/alvarmark mot öster. Vällagda kalkstensmurar avgränsar ägolotterna. Fornlämningarna söder om byn består av tre husgrunder troligen från järnålder. S k ämnesjärn vittnande om förhistorisk järnhantering har hittats på byns marker.

Naturförhållanden:
Vid Bromossen och Östra mark finns en buskrik utmark som sträcker sig över flera fastigheter. Trädskiktet består av björk och tall, medan buskskiktet utgörs av framförallt en men även av björksly. Förekommande vegetationstyper är ängshavretorräng, rödvenäng, gräsrik kalkfuktäng, kalkfuktäng, högstarrfuktäng av kärrkavlevariant och högörtfuktäng. Omkring femton indikatorarter, som exempelvis flentimotej, krissla och ängsskallra, finns i området. Hävden var vid inventeringstillfället varierande god, samtidigt som enen bedömdes behöva glesas ut.

Sammanfattande värdetext:
Liten radby på krönet av åssträckning, stenmurar i gärdet, tre husgrunder söder om byn samt fynd av ämnesjärn. Stora arealer betesmarker vid Gillsby. Både buskrika och helt öppna marker förekommer. En del av mossen ingår också i området.

Vid Bromossen och Östra mark finns en buskrik utmark med ett relativt högt antal indikatorarter.Utmarken sträcker sig över följande fastigheter; Staretorp, Lilla Istad, Stora Istad, Stora Stacketorp och Övra Vannborga.

65. Karse

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Karse omfattar två gårdar, Karse och Östra Karse, varav den västra Karse eller Karsö är den äldsta och sannolikt identisk med det i äldre kartbeskrivningar angivna Karstorp. Enligt uppgift har Karse fått sitt namn efter en Fru Kåre.

I äldre tid hade Karstorp fiskerätten på Kåreholm och gården räknades till Löts socken, men kom 1578 att tillhöra Alböke efter skattgärdens omläggning häradsvis till sockenvis.

Den västra gården i Karse utgör en välbevarad sluten gårdsenhet med man- och ekonomibyggnader från 1800- och 1900-tal. Gården anges som nyhemman i slutet på 1700-talet. Öster om den östligaste gården ligger, på igenväxande betesmark, ett stort fornlämningsområde med husgrunder och stensträngar. På Kåreholm ligger en befästningsanläggning med en kretslagd vall med utanförliggande vallgrav samt en rund borglämning, ca trettio meter i diameter med stenvall och vallgrav. I centrum av borgen ligger en husgrund.

Naturförhållanden:
Vid Karse finns buskrika utmarker längs kusten. Betesmarkerna är nästan helt trädlösa, men innehåller en hel del enbuskar. Gräsrika kalkfuktängar och friskängar är de vanligaste

vegetationstyperna. Längs själva strandremsan finns en smal bård av havsstrandängar. Markerna är ovanligt artrika med uppemot trettio hävdgynnade arter vid en översiktlig inventering. Arter som särskilt kan nämnas är kattfot, brudsporre, slåtterblomma, majviva, nattviol och backklöver.

Sammanfattande värdetext:
Två gårdar, varav den ena är ett nyhemman från 1700-talet. Den västra gården har en sluten och välbevarad bebyggelse. Rester av en befästningsanläggning på ön Kåreholm. Enbuskbevuxna utmarker tillhörande Karse med bl a fina havsstrandägar, främst med övre landstrandsvegetation. Friska och fuktiga ängsmarker dominerar. Måttligt betestryck, frånsett strandängarna som är mycket välbetade. Tuvigt och ofta med smått ene på tuvorna.

66. Stora Istad

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Kulturlandskapet utgörs av ett delvis ålderdomligt odlings- och beteslandskap med spridda odlingsrösen, lövskogspartier och stenmurar.

F d komministerbostället på Stora Istad är bebyggt med en tvåvånings moderniserad mangårdsbyggning i trä. Sidobyggnaderna är uppförda i putsad kalksten under brutna tak och är till exteriören troligen från tidigt 1800-tal. Bostället inrättades på 1600-talet, då Alböke var annexförsamling under Löts pastorat. Intill gården ligger en ekhage. Vid infarten står några åldriga pilträd som tillhört en f d allé. Över byns marker gick förr den s k Prästvägen mellan församlingarna. Vägen används fortfarande, nu som körväg till alvarområdet i öster. Nuvarande kyrkväg mellan Alböke och Löt tillkom först omkring år 1800.

Naturförhållanden:
Öppna och buskrika utmarker vid Stora Istad. Örtrika ängshavretorrängar är vanligast i de buskrika markerna. De öppna markerna är fuktiga och här är olika typer av kalkfuktängar dominerande. Området har ett hyfsat betestryck, särskilt de torrare delarna.

Sammanfattande värdetext:
Odlingslandskap med spridda odlingsrösen och stenmurar. Komministerboställe med sidobyggnader i putsad kalksten.

Betesmarker med ett måttligt betestryck vid Stora Istad. På en del ställen börjar buskvegetationen bli alltför tät. Fuktängar och våtmark upptar större delen av området.

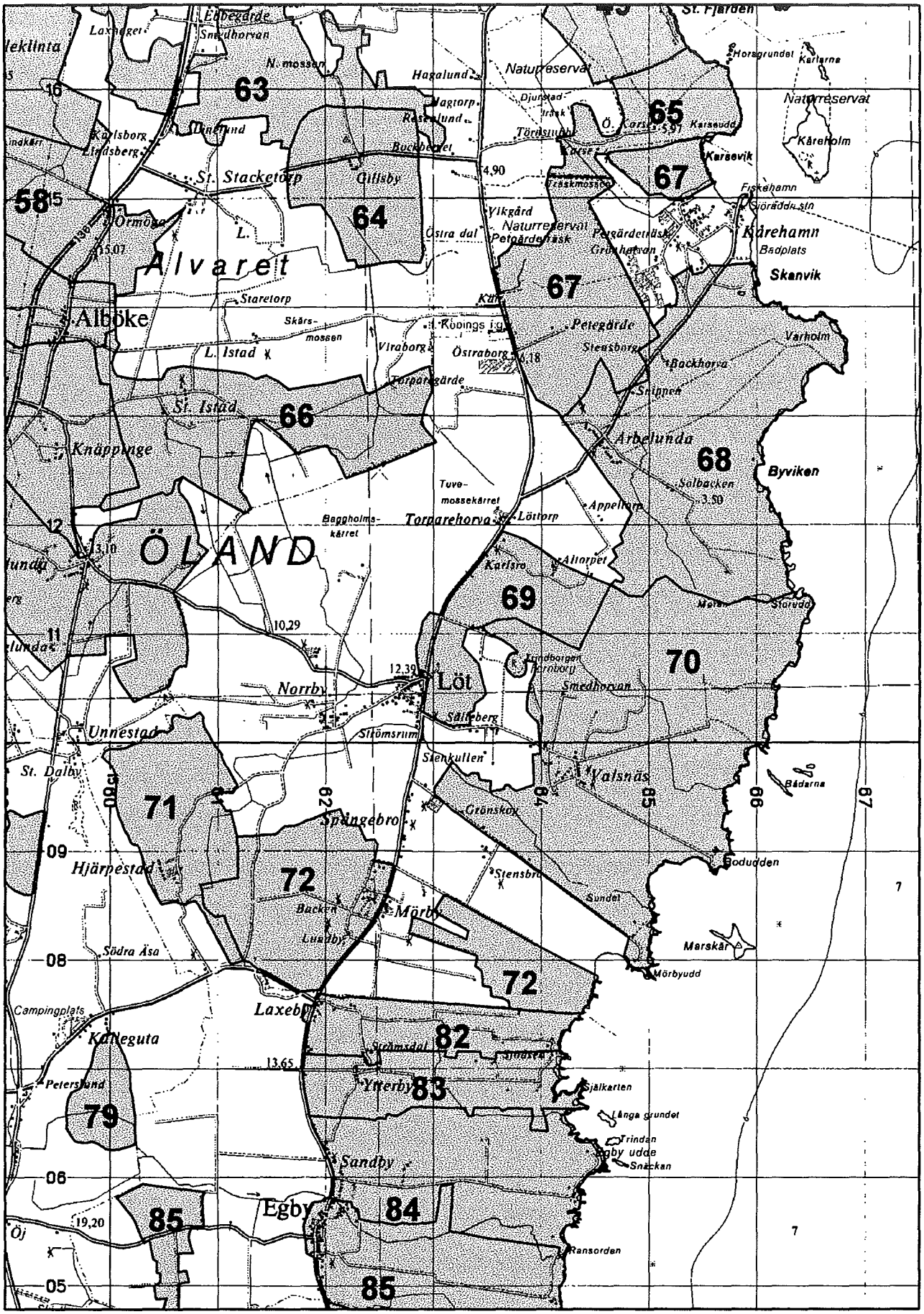
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
79
82
83
84
85
Alvaret
ÖLAND
Alböke
St. Stacketorp
Gillsby
Karlsborg
Lindsberg
Ormöga
Staretorp
Skärsmossen
L. Istad
St. Istad
Knäppinge
Viraborg
Östraborg
Torparegärde
Petegärde
Stensborg
Backhorva
Snippen
Arbelunda
Byviken
Solbacken
Tuvemossekärret
Baggholmskärret
Torparehorva
Löttorp
Appeltorp
Karlsro
Altorpet
Norrby
Löt
Unnestad
Strömsrum
Stenkullen
Valsnäs
St. Dalby
Spångebro
Grönskog
Hjärpestad
Stensbro
Sundet
Bodudden
Marskär
Mörbyudd
Mörby
Backen
Lundby
Södra Åsa
Laxeby
Campingplats
Kalleguta
Petersund
Ytterby
Själkarten
Långa grundet
Trindan
Egby udde
Snäckan
Sandby
Egby
Ransorden
Karlsvik
Karseudd
Kåreholm
Kårehamn
Badplats
Skanvik
Varholm
Fiskehamn
Naturreservat
Hagalund
Östra dal
Vikgård
Petgärdetträsk
Grönhalvan
Horsgrundet
Karlarna
Bådarna
Storudd
Moran
Smedhorvan
Sältberg
Trindborgen
Faroborg
Djunstad-
Törnstuhult
Ö. Karse
Karse
Träskmossen
Lindlund
Backberget
Hagtorp
Rasenlund
N. mossen
Ebbegärde
Smedhorvan
Laxnäget
Leklinta
St. Fjärden
Kärr
Kobings
Torp
Lötorp
Altorpet
Appeltorp
Solbacken
Byviken
Skanvik
Kårehamn
Karsevik
Karseudd
Kåreholm
Fiskehamn
Sjöräddningsstn
Petgärdetträsk
Grönhalvan
Petegärde
Stensborg
Backhorva
Snippen
Varholm
Arbelunda
Torparehorva
Löttorp
Appeltorp
Karlsro
Altorpet
Storudd
Moran
Smedhorvan
Trindborgen
Faroborg
Sältberg
Strömsrum
Stenkullen
Valsnäs
Bådarna
Grönskog
Spångebro
Stensbro
Sundet
Bodudden
Marskär
Mörbyudd
Mörby
Backen
Lundby
Hjärpestad
Södra Åsa
Laxeby
Campingplats
Kalleguta
Petersund
Ytterby
Själkarten
Långa grundet
Trindan
Egby udde
Snäckan
Sandby
Egby
Ransorden
Öj
Alböke
St. Stacketorp
Gillsby
Karlsborg
Lindsberg
Ormöga
Staretorp
Skärsmossen
L. Istad
St. Istad
Knäppinge
Viraborg
Östraborg
Torparegärde
Petegärde
Stensborg
Backhorva
Snippen
Arbelunda
Byviken
Solbacken
Tuvemossekärret
Baggholmskärret
Torparehorva
Löttorp
Appeltorp
Karlsro
Altorpet
Norrby
Löt
Unnestad
Strömsrum
Stenkullen
Valsnäs
St. Dalby
Spångebro
Grönskog
Hjärpestad
Stensbro
Sundet
Bodudden
Marskär
Mörbyudd
Mörby
Backen
Lundby
Södra Åsa
Laxeby
Campingplats
Kalleguta
Petersund
Ytterby
Själkarten
Långa grundet
Trindan
Egby udde
Snäckan
Sandby
Egby
Ransorden
Karlsvik
Karseudd
Kåreholm
Kårehamn
Badplats
Skanvik
Varholm
Fiskehamn
Naturreservat
Hagalund
Östra dal
Vikgård
Petgärdetträsk
Grönhalvan
Horsgrundet
Karlarna
Bådarna
Storudd
Moran
Smedhorvan
Trindborgen
Faroborg
Sältberg
Strömsrum
Stenkullen
Valsnäs
Djunstad-
Törnstuhult
Ö. Karse
Karse
Träskmossen
Lindlund
Backberget
Hagtorp
Rasenlund
N. mossen
Ebbegärde
Smedhorvan
Laxnäget
Leklinta
St. Fjärden
Kärr
Kobings
Torp
Lötorp
Altorpet
Appeltorp
Solbacken
Byviken
Skanvik
Kårehamn
Karsevik
Karseudd
Kåreholm
Fiskehamn
Sjöräddningsstn
Petgärdetträsk
Grönhalvan
Petegärde
Stensborg
Backhorva
Snippen
Varholm
Arbelunda
Torparehorva
Löttorp
Appeltorp
Karlsro
Altorpet
Storudd
Moran
Smedhorvan
Trindborgen
Faroborg
Sältberg
Strömsrum
Stenkullen
Valsnäs
Bådarna
Grönskog
Spångebro
Stensbro
Sundet
Bodudden
Marskär
Mörbyudd
Mörby
Backen
Lundby
Hjärpestad
Södra Åsa
Laxeby
Campingplats
Kalleguta
Petersund
Ytterby
Själkarten
Långa grundet
Trindan
Egby udde
Snäckan
Sandby
Egby
Ransorden
Öj
58
16
15
15,07
12
13,10
11
10,29
12,39
09
08
06
05
19,20
13,65
4,90
6,18
3,50
62
64
65
66
67
7

LÖTS SOCKEN

67. Petegärde

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Petegärde gård ligger på en åsrygg strax söder om Petgärdeträsk mellan östra landsvägen och Östersjön. Träsket har sedan utmarksdelningen 1820 tillhört gården.

1831 kartlade lantmätare Erik Folling Petegärde, som då varit ödehemman under kronan men upptagits av kyrkoherde Gustav Passenius. Gården, troligen bebodd sedan medeltid, ingick i den livstidsdonation som drottning Kristinas bokhållare Per Starck erhöll genom förläningsbrev 1666, men indrogs till Kronan i början av 1680-talet.

Näst prästgården är Petegärde socknens största gård och har sedan 1700-talet varit både länsmans- och riksdagsmansgård.

På gården finns två äldre sidobyggnader från 1700- och 1800-talet, varav den ena i trä på hög källarfot och med brutet tak, den andra i putsad sten med sadeltak. Bostadshuset, en modern tegelvilla, ligger idag vid sidan om gården och är från 1960-talet, då den gamla imponerande stora manbyggningen från 1700-talet revs.

Omgivande landskap är ett delvis öppet väl hävdat odlingslandskap med stenmursomgärdade åkrar och spridda odlingsrösen. En trädallé leder från landsvägen upp till gården. Norr och nordost om gården ligger ett drygt två km långt område med röjningsrösen och spridda husgrunder. I igenväxande betesmark vid Karseviken finns ett större stensträngsområde med enstaka husgrunder. Området fortsätter delvis in på Karses bymarker.

Naturförhållanden:
Till Petegärde finns betesmark dels vid Karseviken i norr och invid Tallträsket öster om gården. Sjömarkerna i norr består av buskrika utmarker. Gräsrika kalkfuktängar dominerar starkt sjömarkernas vegetation. Längst österut finns en smal remsa av havsstrandängar. Stora delar av fastmarkerna är bevuxna med enbuskar. Petgärdeträsk är skyddat som naturreservat framförallt för sitt rika fågelliv. Träsket var innan det vallades in en av Ölands finaste fågellokaler med bl. a den största kolonin för svarttärna på Öland. Efter en period av igenväxning har träsket nu genom genomgripande restaurering och hårt betestryck återfått något av sin forna status . Träsket utgörs framförallt av vass och ag. Omgivningarna till träsket utgörs till stor del av artrika kalkfuktängar med arter som vildlin, ängsvädd, nycklar, brudbröd, jungfrulin samt sumpgentiana.

Sammanfattande värdetext:
Delvis öppet odlingslandskap med stenmurar och spridda odlingsrösen. Petegärde gårds manbyggnad är riven men två välbevarade sidobyggnader finns kvar. I öster mindre sjömarksskifte tillhörande Petegärde och bestående av ett enda hägn. Gräsrika kalkfuktängar dominerar klart vegetationen. Fin, smal remsa av havsstrandäng utmed stranden. Rikligt med enbuskar strax ovanför havsstrandängen. I övrigt mest smått ene. Petgärdeträsk är skyddat som naturreservat.

68. Arbelunda

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Byn är belägen mellan östra landsvägen och Östersjön. Tvärs genom byn går vägen ned till Kårehamns fiskeläge. Flertalet gårdar i byn har mycket välbevarade gårdsanlägningar av götisk typ. Ladulängorna, i kalksten och trä, är delvis sammanbyggda mot bygatan. I regel ligger inte portskjulen vända direkt mot bygatan utan istället mot söder i fägårdarnas sidolänga. Flertalet manbyggningar är salsbyggnader under sadeltak. Strax norr om byn ligger kvarnbacken med två restaurerade stubbkvarnar.

Naturförhållanden:
Annan öppen utmark och havsstrandäng tillhörande Arbelunda by. Sammanlagt har åtta stycken hävdberoende vegetationstyper noterats vid fältinventeringen. Vanligast verkar den gräsrika typen av kalkfuktäng vara. Örtrik

torräng och tuvtåtelfuktäng är två andra relativt vanliga vegetationstyper. Välbetade örtrika torrängar finns bl a på den höglänta udden i norr (Varholm). I något lågländare partier växer ofta friskängar av artrikt slag. Längs själva kustremsan finner man en smal remsa av havsstrandängar. Till betesmarkernas vanligaste indikatorarter hör darrgräs, rödklint, brudbröd, strandkrypa, salttåg, gulkämpar och saltnarv. Ovanligt stora delar av markerna är mycket välbetade, ungefär halva arealen. Övriga delar är antingen måttligt hävdade eller svagt hävdade.

Sammanfattande värdetext:
En av Ölands bäst bevarade radbyar med genomgående mycket välbevarade enskilda gårdsanläggningar. Stora arealer betesmark tillhörande Arbelunda by. Det främsta värdet är knutet till de välhävdade havsstrandängarna och torrängarna på strandvallarna i norr. Sydligaste skiftena är oftast gödslingspåverkade. Ganska rikligt med enbuskar i norr.

69. Löt

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
I Löts kyrkby (Palmelund) ligger bl a den gamla sockenskolan, uppförd i kalksten 1850 samt småskolan från 1921. Här finns också två äldre handelsbodar samt koncentrerad stugbebyggesle av malmtyp. Löts prästgård är belägen strax öster om östra landsvägen, något avskild från den övriga bebyggelsen. Manbyggningen är uppförd under brutet tak 1868. Ladulängorna, i putsad kalksten, är byggda i början av 1800-talet.

Av den medeltida kyrkan finns i stort sett endast tornet bevarat, uppfört på 1100-talet och krönt med en lanternin från 1797. Långhuset är uppfört 1842.

Naturförhållanden:
Vid Löt ligger rätt stora arealer buskrik utmark. Vanligaste vegetationstypen i betesmarkerna vid Valsnäs-Löt är den gräsrika kalkfuktängen. Dessa fuktängar är oftast mycket tuviga. Även den örtrika varianten fanns här, men inom mycket begränsade arealer, främst då som smala zoner runt vätarna. Sammanlagt har ett drygt tjugotal indikatorarter hittats i betesmarkerna vid Valsnäs-Löt. Till de allra vanligast förekommande arter hör darrgräs, rödklint, jordtistel, ögontröst, brudbröd, solvända och krissla.

Sammanfattande värdetext:
Bebyggelsen kring Löts kyrka är välbevarad och ålderdomlig. Betesmarkerna är flacka och alvarliknande. Området är till stor del bevuxet med enbuskar, oftast dock rätt lågvuxna. Den norra delen har ett hyfsat betestryck, södra delen något sämre. Gräsrika kalkfuktängar dominerar vegetationen. Örtrik torräng och friskängar är också rätt vanliga. Många indikatorarter, dock ofta med låg frekvens.

70. Valsnäs

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Valsnäs är närmast att betrakta som en klungby med spridd bebyggelse och parvis liggande gårdar. Nästan samtliga gårdar har den kringbyggda, götiska gårdsformen intakt bevarad. I byn finns enskilda byggnader, framförallt mangårdsbebyggelse av intresse. En knapp kilometer om byn ligger en fornborg, Trindborgen, belägen i ett öppet, odlat område. Även själva borgområdet odlas. En kilometer norr om byn, i sjömarkerna mellan östra landsvägen och Östersjön, ligger ett av Ölands största och bäst bevarade områden med husgrunder från äldre järnåldern. Komplexet utgör resterna av en forntida byanläggning med ett flertal gårdar. Husgrunderna förenas genom ett omfattande system av f d hägnadsmurar.

Naturförhållanden:
Stora arealer öppen utmark hör till Valsnäs by. Sammanlagt har åtta stycken olika, hävdberoende vegetationstyper noterats vid fältinventeringen. Vanligast är den gräsrika typen av kalkfuktäng. Alla övriga vegetationstyper finns endast inom mindre arealer. Bägge torrängstyperna återfinns bl a i Valsnäs sjömarker. Till områdets absolut vanligaste indikatorarter hör rödklint, krissla och saltnarv. Dessa tre arter är rikligt förekommande.

Darrgräs, jordtistel, ängsskära, backruta, krypven, trift, salttåg och gulkämpar är alla indikatorarter som är vanligt förekommande i Valsnäs sjömarker. Ungefär halva arealen är måttligt hävdad. Den andra delen är endast svagt beteshävdad.

Sammanfattande värdetext:
Valsnäs har en för Öland ovanlig bystruktur med mycket välbevarade gårdsanläggningar. Inom området ligger en fornborg samt ett av Ölands märkligaste husgrundsområde från äldre järnålder. Stora sjömarker vid Valsnäs, där hävden är mycket varierad. Längst i norr och i den västra delen finns flera skiften som inte betats på flera år. De större skiftena längs stranden är troligen svagt gödslingspåverkade. Gräsrika kalkfuktängar dominerar vegetationen. Rikligt med indikatorarter varav flera är slåttergynnade. Mycket fint stensträngssystem och vacker landskapsbild.

71. Hjärpestad

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Med undantag för en gård i byns norra del, är ladulängorna helt sammanbyggda mot bygatan. I byn finns flera gårdsanläggningar samt enskild gårdsbebyggelse av stort intresse. Bl a finns i byn en av Ölands fyra bevarade loftbodar.

Norr om bygatan ligger en mindre fastighet av malmtyp. Vid avtagsvägen, en knapp km söder om byn, ligger en stor kvarn av holländsk typ.

Ca en km sydöst om byn, på ömse sidor om vägen mellan Köpingsvik och Löt, ligger ett större fornlämningsområde med två, intill varandra liggande, gravfält med runda, fyllda stensättningar samt ett par husgrunder av kämpagravstyp. Området ligger huvudsakligen på betad, öppen mark.

Naturförhållanden:
Sydost om byn finns öppna betesmarker. Kalkfuktängar dominerar objektet med inslag av tuvtåtelfuktäng och gräs-lågstarrfuktäng. Trädskiktet är glest och består av ask och björk. Darrgräs, ängsstarr, majviva och ängsvädd, brudsporre samt tätört är vanligt förekommande. Vid Lillmossen strax väster om byn ligger en annan betesmark. Denna är dock av lite lägre naturvärde.

Sammanfattande värdetext:
En av Ölands bäst bevarade radbyar med sammanbyggda ladulängor mot bygatan. I byn finns flera enskilda byggnader av stort intresse. Det omgivande kulturlandskapet är ålderdomligt och välbevarat Stort fornlämningsområde sydöst om byn.

En välhävdad öppen hagmark vid Hjärpestad med fuktängskaraktär. Hagen saknar i stort träd och buskar och har en tät grässvål. En klar dominans av kalkfuktängar i fältskiktet med typiska arter som majviva, brudsporre, tätört och ängsstarr.

72. Mörby

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Mörby på nordligaste partiet av Ölands östra landborg, littorinavallen, har välbevarad gårdsbebyggelse av närmast klungbykaraktär. Mörby skrevs på 1500-talet Myrby eller Möreby. Namnet alluderar troligen på kärrsträckningen sydväst om byn. Gårdarna ligger gruppvis placerade på bägge sidor av östra landsvägen och mitt för de gärden där deras ägolotter ursprungligen funnits. Stenmurskantade gator förbinder gårdsgrupperna med varandra. Byn har flera välbevarade manbyggnader och gårdshus från 1820-1890-talet uppförda i skiftesverk och sten. Äldst är boningshuset på fastigheten 4:4. Äldre kartor visar att gården Lundby sedan gammalt tillhört byn (1683) medan Backens gård är utflyttad från nr 3, Norrgården (1879). Den s k Nissgården är utflyttad från nr 1 till nr 4 (1860). Namn som "Skomakarhorvan" och "Skräddarplan" är relaterade till den inhysesbebyggelse som på 1700- och 1800-talet legat öster om byn. Kvar idag finns här ett f d båtsmanstorp med välbevarad ryggåsstuga uppförd i sten och trä.

Omgivande landskap utgörs av öppen åkermark närmast byn i väster och söder med trädridåer och lövskogsdungar. I öster betesmarker och strandängar. Stenmurar hägnar ägorna. Fägator.

I sjömarken ca 300 meter från stranden ligger ett gravfält med runda stensättningar och resta stenar. Fornlämningarna i byns västra del och i gräns mot Hjärpestad utgörs av ett par gravfält med ett fyrtiotal stensättningar, ett antal fossila åkrar och röjningsrösen i nära anslutning till husgrundsområden med tillhörande stensträngssystem från järnålder.

Naturförhållanden:
Mellan byn och havet finns helt öppna betesmarker. Sammanlagt har endast fyra stycken olika hävdberoende vegetationstyper noterats vid fältinventeringen. Vanligast verkar en artrik typ av friskäng vara. Exempel på friskängarnas artinnehåll är darrgräs, älväxing, ängshavre, kamäxing, rödklöver, getväppling, vildlin, höskallra, svartkämpar, rödklöver, brudsporre och brunört. Till områdets vanligaste indikatorarter hör darrgräs, jordtistel, brudbröd, vildlin och höskallra. Betestrycket varierar ganska mycket inom betesmarkerna. Halva arealen är måttligt beteshävdad och återfinns huvudsakligen i den norra delen.

Sammanfattande värdetext:
Öppet odlingslandskap med stenmurar, ibland i form av fägator. Bebyggelse av klungbykaraktär. Fornlämningar i form av husgrunder, stensträngar och gravfält.

Kort kustremsa med sjömarker vid Mörby. Sydligaste skiftena välbetade, men tyvärr har nog de flesta varit uppodlade tidigare. Längre norrut finns några mycket fina och artrika skiften med artrika friskängar, örtrika torrängar och kalkfuktäng. Speciellt värdefullt är skiftet 4:5 med sin mycket artrika vegetation.

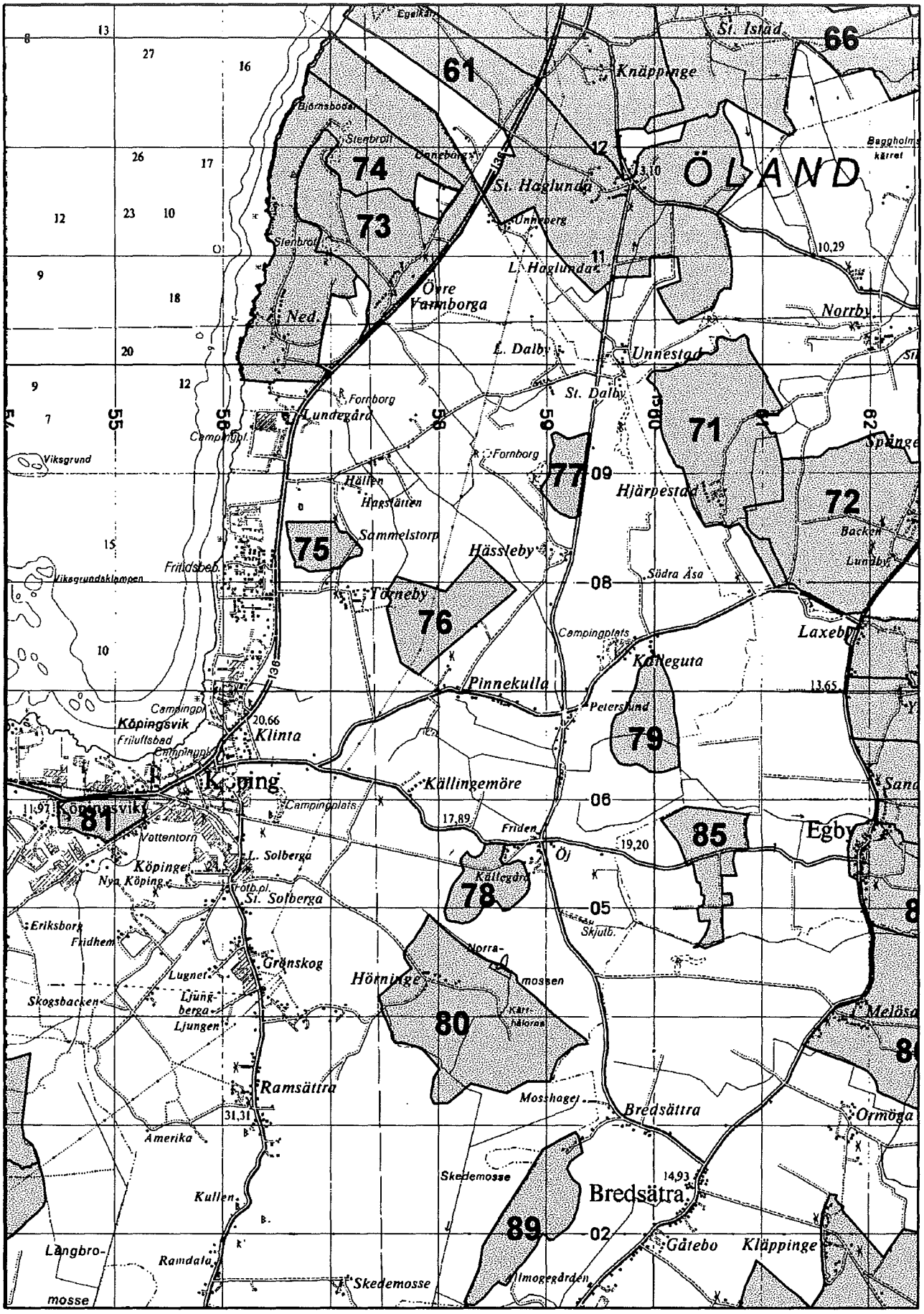
St. Istad
66
61
Knäppinge
Björnsboda
Stenbrott
74
73
St. Haglunda
ÖLAND
Unneberg
L. Haglunda
Övre Vannborga
Ned.
Norrby
L. Dalby
Unnestad
St. Dalby
Fornborg
Lundegård
71
Viksgrund
Hällen
Hagstätten
77
Hjärpestad
72
Sammelstorp
75
Hässleby
Backen
Lundby
Friluftsbad
Viksgrundsklippen
Törneby
76
Södra Åsa
Campingplats
Laxeby
Källeguta
Pinnekulla
Petersfund
Köpingsvik
Klinta
79
Köping
Källingemöre
Campingplats
Köpingsvik
81
Vattentorn
Friden
Öj
85
Egby
Köpinge
L. Solberga
Nya Köping
Fotb.pl.
St. Solberga
Källegård
78
Eriksborg
Fridhem
Skjutb.
Norra-
Grönskog
Lugnet
Hörninge
mossen
Skogsbacken
Ljung-
berga
Ljungen
80
Melösa
Ramsättra
Mosshaget
Bredsättra
Ormöga
Amerika
Skedemosse
Bredsätra
Kullen
89
Gåtebo
Kläppinge
Långbro-
Ramdala
Skedemosse
mosse

KÖPINGS SOCKEN

73. Övra Vannborga

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Övra Vannborga har flera mycket välbevarade gårdsanläggningar samt enskild man- och fägårdsbebyggelse av intresse. Norr om byn finns ett par kvarnar samt några stugor av malmtyp. Ca 400 meter öster om Övra Vannborga ligger ett gravfält med ett tiotal synliga stensättningar.

Naturförhållanden:
Betesmarkerna tillhörande Övra Vannborga är mycket fina. Huvuddelen av dessa återfinns i ett stort skifte norr om byn. Området är mycket välhävdat, men skulle behöva röjas upp lite i de buskrikare delarna. Grässvålen är mycket artrik och innehåller rikligt med indikatorarter, bl a rikligt med ormtunga.

Sammanfattande värdetext:
Välbevarad by, omgiven av ett vackert, välbevarat kulturlandskap. Övra Vannborga är en långsträckt radby med välbevarad bebyggelse. Intill byn finns förhistoriskt gravfältskomplex. Artrika och välbetade betesmarker tillhörande Övra Vannborga. I vissa delar dock väl buskrika och här skulle en röjning behöva göras. Framstående exempel på välhävdade betesmarker.

74. Nedra Vannborga

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Nedra Vannborga har spridd gårdsbebyggelse med delvis välbevarat byggnadsbestånd. Ett par välbevarade malmfastigheter från 1800-talet ligger intill byn.

I sjömarken strax norr om Nedra Vannborga ligger ett delvis sammanhängande gravfältskomplex med stensättningar samt rester av ett par domarringar.

Naturförhållanden:
Till byn hör en bred remsa av betesmarker närmast kusten. Området innehåller såväl fastmarker som havsstrandängar. På fastmarkerna är torra marker vanligast. Närmast vägen kan man bl a finna fina örtrika ängshavretorrängar och sandgräshedar. I lågpartier ligger flera fina kalkkärr med gott om orkidéer. Havsstrandängen är oftast endast några meter bred. Hävdgynnade arter är bl. a darrgräs, brudbröd, vildlin, nycklar, jungfrulin, gullviva, höskallra, mandelblomma och backlöver.

Sammanfattande värdetext:
Välbevarad by, omgiven av ett vackert, välbevarat kulturlandskap. Intill byn finns förhistoriskt gravfältskomplex. Kustremsa vid Nedra Vannborga med fina betesmarker. Variationen i vegetationen är stor, här växer såväl torra sandgräshedar som rikligt blöta kalkkärr.

75. Sammelstorp

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Lummig liten radby med intilliggande hagmark ett stycke norr om Törneby. Bevarade gårdsanläggningar med enskilda byggnader av intresse. Slingrande stenmursomgärdad bygata. Den ursprunliga byklungan ligger nära bygränsen i söder medan åbyggnaderna till en av gårdarna efter enskiftet flyttats halvannan kilometer norr om byn - gården Hagslätten. Ca 300 m väster om denna ligger ett mindre fornlämningsområde/gravfält i betesmark.

Naturförhållanden:
Liten hagmark vid Sammelstorp. Gräsrika kalkfuktängar dominerar hagens vegetation. Darrgräs, , jordtistel, tvåblad, nattviol, majviva och ängsnycklar är några av områdets indikatorarter. Hagen är något svagt betad idag.

Sammanfattande värdetext:
Liten radby med enstaka byggnader av intresse, slingrande, stenmursomgärdad bygata. Litet gravfält i markerna. Variationsrik hagmark vid Sammelstorp med många indikatorarter. Grässvålen förhållandevis tät trots en kraftig igenväxning i vissa delar. Högre betestryck är önskvärt.

76. Törneby

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Vinklad radby med flera bevarade gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av intresse. Bebyggelsen ligger i norra gränsen av byns inägomark, som sträcker sig mot söder till rågången mot Källingemöre.

En knapp halvkilometer öster om byn, på gammal betesmark intill ett våtmarksområde vid Hässelbymossen, finns ett sammanhållet fornlämningsområde med bl a gravfält med runda och rektangulära stensättningar samt husgrunder med tillhörande stensträngssystem. På krönet av en moränbacke strax söder om våtmarken ligger ytterligare ett gravfält i gammal åkermark med bl a två runda stensättningar med klotstenar i mitten. I området finns också ett flertal odlingsrösen.

I byn fanns tidigare en större tullkvarn.

Naturförhållanden:
Buskrika utmarker vid Törneby innehållande kalkfuktängar, örtrika torrängar och rödvenängar. Enstaka tall och björk växer i betesmarkens trädskikt, men det som präglar hagen är enbuskarna. Exempel på indikatorarter är jordtistel, nycklar, brudbröd, brudsporre, knissla och vildlin. Huvuddelen av området är svagt hävdat.

Sammanfattande värdetext:
Radby med välbevarade gårdsanläggningar. Husgrunder, stensträngar och gravfält. Lummig, ålderdomlig bygata. Stort fornlämningsområde öster om byn. Ålderdomligt, välbevarat kulturlandskap omger byn. Buskrika utmarker där mittpartiet består av ohävdad våtmark. De östra delarna däremot hyser örtrika ängshavretorrängar med hävdindikerande arter som bl a solvända, jungfrulin, brudbröd och jordtistel. Enbuskarna dominerar klart i buskskiktet.

77. Hässleby

Klass 2

De kulturhistoriska förhållandena på platsen är inte kända.

Naturförhållanden:
Vid Hässleby finns en buskrik hagmark med ask, björk, en och nypon i träd- och buskskiktet. Den vanligaste vegetationstypen är ängshavretorräng, men också fårsvingeltorräng och alvarvariant av ängshavretorräng förekommer. Närmare tjugofem indikatorarter, som exempelvis flentimotej, jordtistel, vildlin, nycklar, jungfrulin, axveronika, höskallra och fältsippa, finns i hagen. Området var vid inventeringstillfället väl hävdat.

Sammanfattande värdetext:
Vid Hässleby finns en fin buskrik hagmark med ett högt antal indikatorarter.

78. Källingemöre

Klass 3

De kulturhistoriska förhållandena på platsen är inte kända.

Naturförhållanden:
Vid Källingemöre finns en endominerad buskrik utmark med även ask, björk, tall, nypon, oxel, slån, hassel och hagtorn i träd- och buskskiktet. Den vanligaste vegetationstypen är ängshavretorräng, medan även rödvenäng och tuvtåtelfuktäng förekommer. Drygt femton indikatorarter, som exempelvis backsmörblomma, majviva och prästkrage, finns i hagen. Området var vid inventeringstillfället väl till måttligt hävdat, samtidigt som en viss gödslingspåverkan var synlig i södra delen av området.

Sammanfattande värdetext:
Vid Källingemöre finns en buskrik utmark, dominerad av en, med ett relativt högt antal indikatorarter.

79. Kalleguta-Öj

Klass 3

De kulturhistoriska förhållandena på platsen är inte kända.

Naturförhållanden:
Vid Kalleguta-Öj finns en buskrik utmark som präglas av enbuskar. I trädskiktet finns enstaka exemplar av ask och björk. Den van-

ligaste vegetationstypen är ängshavretorräng, medan även fårsvingeltorräng, kalkfuktäng och lågstarräng förekommer i mindre omfattning. Vid inventeringstillfället återfanns närmare tjugo indikatorarter, som exempelvis majviva, kattfot, jordtistel, nycklar, gullviva, backklöver och prästkrage.

Sammanfattande värdetext:
Vid Kalleguta-Öj finns en buskrik utmark med ett högt antal indikatorarter.

80. Hörninge

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Ladulängorna, i skiftesverk, är delvis sammanbyggda mot bygatan. I byn finns flera välbevarade gårdsanläggningar samt enskild bebyggelse av intresse. En knapp kilometer sydöst om byn ligger ett koncentrerat fornlämningsområde bestående av ett antal runda stensättningar samt en husgrund av kämpagravstyp. Området är beläget i gammal odlingsmark.

Naturförhållanden:
Öppen hagmark och träd- och buskbärande hagmarker invid Hörninge mosse. Kalkfuktängar är vanligt förekommande i de östra partierna av mossen, de västra delarna består av sämre hävdade tuvtåtelfuktängar. På fastmarkspartierna dominerar fårsvingeltorrängar med inslag av örtrika ängshavretorrängar. Indikatorarterna höskallra, skogsklöver, flugblomster, krutbrännare, ängsnycklar, nattviol. Johannesnycklar förekommer i enstaka exemplar.

Sammanfattande värdetext:
Välbevarad radby med flera välbevarade gårdsanläggningar. Byn har ett intressant läge mitt på ön och saknar helt kringliggande bebyggelse. Ålderdomlig bygata. Fornlämningsområde sydöst om byn. Hörninge mosse är ett forntida sjöbäcken som avsnörts från havet och dämts upp av strandvallen från ancylushavet. De centrala delarna består av ohävdade agbestånd och högörtfuktängar. Den östra delen utgörs av välhävdade kalkfuktängar med stor artrikedom, speciellt en mängd orkidéer, varav den hävdkrävande honungsblomster särskilt bör omnämnas. På fastmarken dominerar enbuskar som ställvis står alldeles för tätt och är i behov av uppröjning.

81. Solberga

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Gravfältet vid Solberga är beläget på landborgen, klinten, omedelbart söder om vägen från borgholm och alldeles vid infarten till Köpingsvik.

Höjden över havet är drygt 20 meter. Gravfältet är 300x100 meter stort och utgörs av 50 fornlämningar: 26 runda stensättningar, två närmast rektangulära, sju runda stenkretsar - domarringar, 12 block på underliggare samt tre jordfasta block, som kan ha ingått i förstörda domarringar. De runda stensättningarna är 5-25 meter i diameter. Domarringarna finns endast i gravfältets östra del. Hela gravfältet är fritt liggande i alvarmark, relativt nära landborgsbranten och man har därifrån en vid utsikt över viken.

Naturförhållanden:
Landborgen vid Köpingsvik betas och utgörs av en öppen hagmark som domineras av enbuskar i område med djupare jordlager medan det i de östra partierna utgörs av alvarmark ställvis. Örtrik ängshavretorräng och kalkfuktäng förekommer i mosaik i de enbuskpräglade områdena. I områden med ringa jorddjup dominerar alvarhedar av framförallt fårsvingeltyp.

Vid den översiktliga inventeringen upptäcktes uppemot 25 hävdgynnade arter varav darrgräs, brudbröd och solvända förekommer vanligt. I enstaka exemplar växer bl.a nycklar, ormtunga, bockrot, fältsippa, backsmörblomma, höskallra, axveronika, jungfrulin, backnejlika, flentimotej, krissla och jordtistel.

Sammanfattande värdetext:
Vid Köpingsvik finns en buskrik utmark där hällen ofta lyser igenom, med ett högt antal indikatorarter.

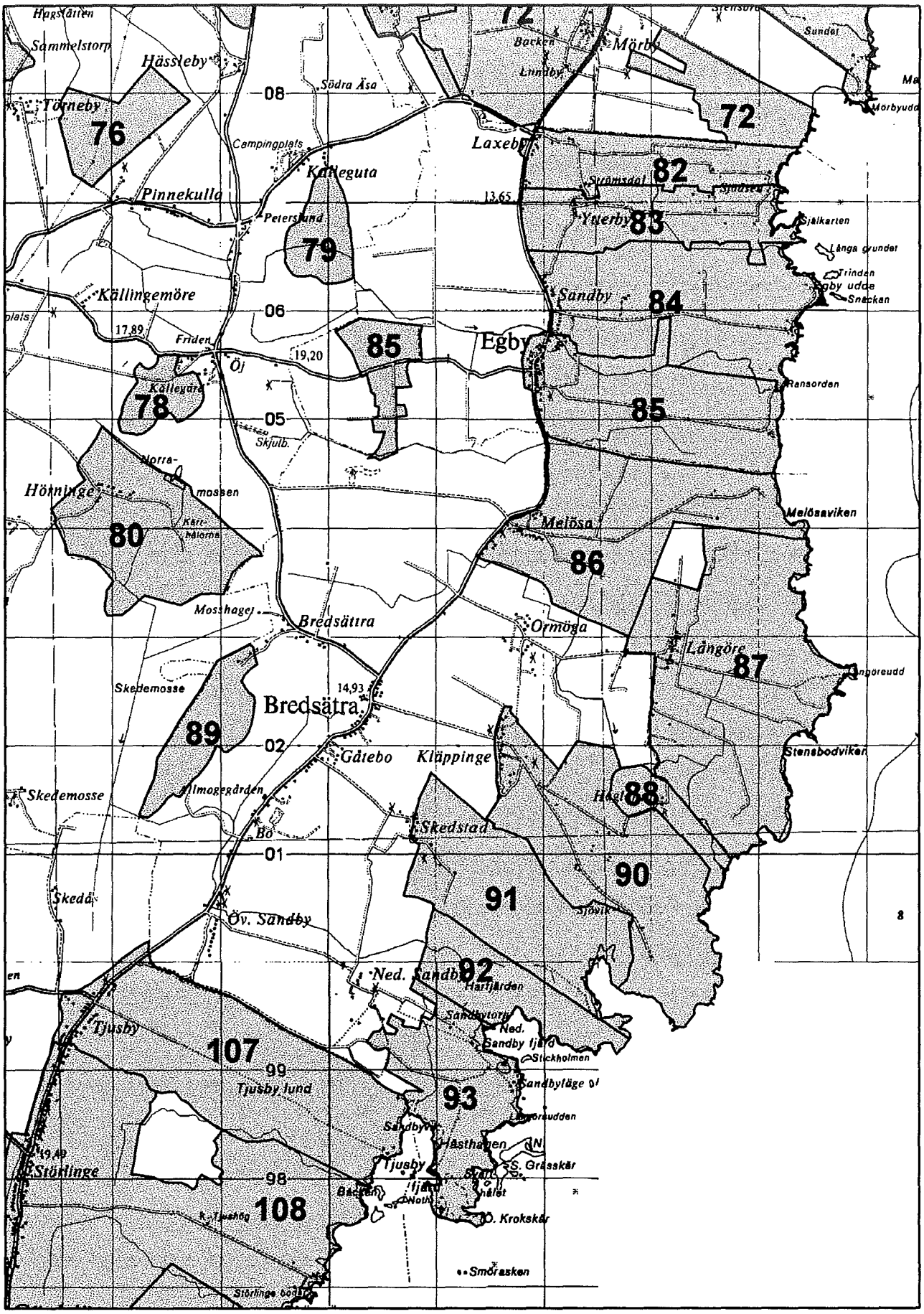
Högsätten
Sammelstorp
Hässleby
Törneby
76
08
Södra Åsa
Campingplats
Källeguta
Pinnekulla
Petersund
79
Källingemöre
06
17,89
Friden
Öj
19,20
85
Egby
Källegård
78
05
Skjulb.
Norra-
mossen
Hörninge
80
Mosshagen
Bredsätra
Skedemosse
14,93
89
02
Gdtebo
Kläppinge
Skedemosse
Allmogegården
Bo
01
Skedå
Öv. Sandby
Ned. Sandby
92
Tjusby
107
99
Tjusby lund
93
Sandbyvik
Tjusby
Hästhagen
Stenbacken
Störlinge
98
108
Smörasken
Mörby
Laxeby
72
82
13,65
Ytterby
83
Sandby
84
Egby
85
Ransorden
Melösa
86
Ormöga
Långöre
87
Stensbodviken
88
90
91
Sandbystorp
Ned. Sandby fjärd
Stickholmen
Sandbyläge
Sandbyvik
Hästhagen
S. Grässkär
Stora Kroksk.
Ö. Krokskär
Sjöviken
Melösaviken
Sundet
Morbyudd
Själkarten
Långa grundet
Trinden
Snäcken

EGBY SOCKEN

82. Laxeby

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Laxeby ödelades vid en brand 1914. Gårdarna återuppfördes senare på den ursprungliga bytomten vid östra landsvägen, men utan radbyns strikta regelbundna byggnadsplanering.

Kulturlandskapet öster om byn utgörs av ett flackt öppet odlings- och beteslandskap med stenmursomgärdade långsmala ägoskiften och sjögata ner till strandängar och f.d. sjöbodar vid Östersjön. Bodarna är idag ombyggda för fritidsändamål. Intill bebyggelsen lövträdvegetation samt spridda talldungar i sjömarkerna.

En rest granitsten står i norra delen av byn och tillhör sannolikt ett numera överodlat vikingatida gravfält.

Den gamla kyrkvägen till Egby via Ytterby går strax öster om byn. Intill vägen hagmarksliknande beteshagar.

Naturförhållanden:
Öppna utmarker och havsstrandängar på Laxebys ägor nere vid havet. Friskängar dominerar områdets vegetation med bl a arter som darrgräs, kamäxing, ängshavre, älväxing, vildlin och höskallra. Längst österut en smal bård av salttåg-rödsvingelstrandäng.

Sammanfattande värdetext:
Radby i ett öppet odlingslandskap med stenmurar, sjögata ner till stranden, rest sten i norra delen av byn. Strandnära betesmarker tillhörande Laxeby. Fastmarkerna domineras av artrika friskängar. Flera av skiftena dock gödslingspåverkade. Smal bård av havsstrandäng.

83. Ytterby

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
I byn finns flera välbevarade gårdsanläggningar samt enskilda byggnader av intresse. Byn är synlig från östra landsvägen, med mangårdsbyggningarna på rad mot väster. Mot öster är ladulängorna delvis sammanbyggda.

Naturförhållanden:
Öppna utmarker och havsstrandängar tillhörande Laxeby. Samfällda området i sydost innehåller mycket fina havsstrandängar. Friskängar dominerar områdets fastmarker. Höskallra, darrgräs, jordtistel och vildlin är exempel på några indikatorväxter. Flera av skiftena har varit uppodlade och har en något utarmad flora.

Sammanfattande värdetext:
Strandnära betesmarker tillhörande Ytterby. I södra delen finns mycket välhävdade och välutbildade havsstrandängar med breda övre landstränder. Rikligt med skonor innehållande bl a glasört. Fastmarksdelarna är ibland gödslingspåverkade på grund av tidigare uppodling. Några skiften är dock mycket artrika med bl a friskängar och små arealer örtrik kalkfuktäng.

84. Sandby

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Byn är belägen strax norr om Egby kyrka. Ladulängorna, i skiftesverk, är delvis sammanbyggda mot bygatan. I byn finns flera välbevarade salsbyggnader under brutet tak. Liksom i Egby är svarttjära vanlig på bostadshusen.

Mellan Sandby och Egby byar, ett stycke öster om landsvägen i ett mindre lövskogsområde, ligger den gemensamma malmen, med delvis välbevarad stugbebyggelse. I sjömarken öster om byn finns bebyggelselämningar med husgrunder och stensträngar från järnålder.

Naturförhållanden:
Öppna utmarker och havsstrandängar vid Sandby. Träd saknas helt och enbuskar förekommer endast sporadiskt. Åtta stycken olika hävdberoende vegetationstyper har kunnat urskiljas i betesmarkerna vid Sandby. Speciellt vanlig är den gräsrika typen av kalkfuktäng. Även den örtrika varianten av kalkfuktäng är rätt vanligt förekommande. Några andra vanliga vegetationstyper är tuvtåtelfuktäng, friskäng och salttåg-rödsvingelstrandäng. Tre övriga vegetationstyper finns inom mycket begränsade arealer. Dessa är örtrik torräng, nedre landstrandvegetation av revigt saltgrästyp och skonvegetation.

Ett drygt tjugofemtal indikatorarter har hittats i betesmarkerna. Endast tre av dessa förekommer rikligt. Dessa är darrgräs, höskallra och salttåg. I övrigt växer bl. a rödklint, jordtistel, krissla, vildlin, trift, strandkrypa, gulkämpar, nycklar, slåtterblomma, svinrot, majviva brudbröd och saltnarv. Huvuddelen av markerna är måttligt beteshävdade.

Sammanfattande värdetext:
Mycket variationsrika sjömarker tillhörande Sandby, bestående av både öppna utmarker och havsstrandängar. Utmarksdelen domineras av kalkfuktängar, främst den gräsrika typen. Havsstrandängarna är ovanligt breda och välbetade. Övre landstrandsvegetation dominerar.

85. Egby

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Byn har en mycket välbevarad bygata i öster med delvis sammanbyggda ladulängor i trä. I väster ligger manbyggningarna på rad, tätt intill varandra mot östra landsvägen, vilket ger byn en säregen karaktär. Några av dessa manbyggningar är ovanligt välbevarade salsbyggnader på hög källarfot i kalksten ("Borgholmsstil"). Sidobyggnaderna är genomgående svarttjärade eller rödfärgade parstugor.

Egby kyrka är belägen alldeles norr om Egby by. Det är en medeltidskyrka, ursprungligen uppförd på 1100-talet men ombyggd 1818. Större delen av långhuset, absiden och sakristian bevarades emellertid vid ombyggnaden. Kyrkan är Ölands minsta.

I sjömarken öster om byn finns bebyggelselämningar med husgrunder och stensträngar från järnålder.

Naturförhållanden:
Stora arealer öppna utmarker tillhörande Egby by. Betesmarkerna vid Egby innehåller både torra, friska och fuktiga ängsmarker. Fem olika vegetationstyper har kunnat urskiljas. Den dominerande vegetationen är kalkfuktängar av gräsrikt slag och friskängar med stort artinnehåll. Fina friskängar finns bl a i skiftet söder om sjögatan. Mindre arealer av örtrik torräng, tuvtåtelfuktäng och örtrik kalkfuktäng finns här och var i markerna. Ett tjugotal arter som indikerar lång och oavbruten hävd har hittats vid inventeringen. Ingen art av dessa var riklig-dominant i sin förekomst. Några arter var dock rätt vanliga. Dessa är darrgräs, rödklint, jordtistel, vildlin, gullviva, höskallra och ängsvädd.

Långt i väster ligger Egby ängar. Ängarna slås fortfarande och tillhör en av de få på Öland som ännu hävdas. Floran är något artfattig, men innehåller fortfarande flera slåttergynnade arter. Bland andra finner man här ormtunga, svinrot och gullviva.

Sammanfattande värdetext:
Måttligt betade sjömarker med stor areal kalkfuktängar vid Egby. Den gräsrika typen av kalkfuktäng dominerar, men även den örtrika varianten finns representerad. Även ganska rikligt med artrika friskängar. I väster en av de fåtaliga slåtterängarna på Öland.

BREDSÄTRA SOCKEN

86. Melösa

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Mellösa har tät, samlad bebyggelse med delvis sammanbyggda ladulängor mot bygatans södra sida. Under senare år har fägårdsbebyggelse också tillkommit norr om bygatan, vilket, ytligt sett, ger karaktären av dubbel radby. Flera av manbyggningarna är salsbyggnader uppförda på hög källarfot i kalksten ("Borgholmsstil").

På gårdstomternas förlängning åt norr i Mellösa, mellan byn och landsvägen, finns ett antal resta och kullfallna stenar, troligen utgörande de synliga resterna efter ett i våra dagar till största delen försvunnet bygravfält.

Naturförhållanden:
Betesmarkerna i Melösas sjömarker är i stort träd och buskfria, endast enstaka en och slånbuskar samt någon tall. Markerna domineras av kalkfuktängar. Den gräsrika typen är den absolut vanligaste, men på välbetade skiften hittar man även den lite artrikare typen med bl a majviva, slåtterblomma och honungsblomster. Två andra vanliga vegetationstyper är örtrik torräng och friskängar av ett artrikt slag. Torrängarna hittar man främst i områdets östra del, som främst innehåller grusiga jordar.

Till områdets vanligaste indikatorarter hör darrgräs, vårbrodd, rödklint, jordtistel, krissla, vildlin, gullviva, höskallra, ängsvädd, strandkrypa och salttåg. Endast darrgräset förekommer dock i rikliga mängder. De andra arterna är vanligt förekommande. I färre antal individer växer bl. a. nycklar, prästkrage, vildlin och majviva. Ungefär hälften av det totala antalet indikatorarter återfanns endast i litet antal. Flera av dessa är slåttergynnade, vilket antyder att delar av markerna tidigare utnyttjats för slåtter. Exempel på sådana arter är ängsskära, svinrot och slåtterblomma.

Huvuddelen av betesmarkerna har ett bra eller mycket bra betestryck. En mindre del är dock svagt beteshävdad.

Sammanfattande värdetext:
Långsträckt, mycket välbevarad radby. I byn finns flera gårdsanläggningar och enskild, framför allt mangårdsbebyggelse, av intresse. Bygatan har förtätad, ålderdomlig karaktär. Kring byn finns ett välbevarat öppet kulturlandskap ända ned mot Östersjön. Fina betesmarker vid Mellösa.

Främsta värdena ligger i rätt omfattande arealer frisk- och fuktängar i den västra delen. Stora arealer kalkfuktäng och artrik friskäng. Gräsrika kalkfuktängar dominerar, men här finns även den artrika typen. Området har ett hyfsat betestryck.

87. Långöre

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
I Långöre finns flera gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av intresse. Byn har mangårdsbyggningarna mot infartsvägen i väster, synliga på långt avstånd från byn.

Naturförhållanden:
Utmed hela kusten vid Långöre finns en smal remsa av betesmarker. Markerna består både av öppna utmarker och en smal zon med havsstrandäng. Olika typer av torrängar är de vanligaste vegetationstyperna. En relativt stor del av fastmarkerna verkar vara påverkade av gödsling eller uppodling. Väster om byn ligger en mindre beteshage. Hagen är väldigt tuvig och har glest buskskikt av enbuskar. Artfattiga friskängar dominerar vegetationen, men innehåller även mindre arealer av örtrik kalkfuktäng och örtrik torräng.

Sammanfattande värdetext:
Långsträckt, mycket välbevarad radby. I byn finns flera gårdsanläggningar och enskild, framför allt mangårdsbebyggelse, av intresse. Svaga betesmarker utmed kusten vid Långöre. Stor del har varit upptagen som åker eller gödslats. Främsta värdet ligger i den smala remsan med havsstrandäng, då främst av nedre landstrandsvegetation. Övre landstrandsvegetation av salttåg-rödsvingeltyp finns endast inom en liten areal. Invid gårdarna finns även en tuvig beteshage i god hävd. Något artfattig vegetation.

88. Haglerum

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Ensamliggande äldre gårdsbebyggelse i stenbunden sjömark vid Östersjön. I gårdsträdgård ligger ett gravröse, tjugofem meter i diameter.

Naturförhållanden:
På Haglerums marker finns en hel del öppna betesmarker endast enstaka enar och tallar i träd och buskskikt. Gräsrika kalkfuktängar och friskängar är vanligaste vegetationstyperna. Darrgräs, rödklint och jordtistel är de vanligaste indikatorväxterna, i mindre omfattning förekommer även nycklar, höskallra, brudbröd, vildlin, majviva, svinrot och axveronika. Större delen har en rätt måttlig hävd.

Sammanfattande värdetext:
Ensamliggande gård i sjömarken, gravröse på tomten. Fuktiga och friska betesmarker till Haglerum. Stor areal kalkfuktäng, framför allt av den gräsrika typen, men även en del lågvuxen, örtrik kalkfuktäng. Relativt stor areal artrik friskäng. Vissa partier verkar något gödslingspåverkade.

89. Gåtebo

Klass 2

De kulturhistoriska förhållandena på platsen är inte kända.

Naturförhållanden:
Vid Gåtebo finns en träd- och buskbärande hagmark öster om Skede mosse med ett något för tätt trädskikt av tall, björk och gran samt en, nypon och hassel i buskskiktet. Den vanligaste vegetationstypen är kalkfuktäng, men även rödvenhed och tuvtåtelfuktäng förekommer. Längs en höjdrygg breder en ängshavretorräng ut sig med karakteristiska arter. Över tjugofem indikatorarter, som exempelvis axveronika, solvända, nycklar, ormtunga, slåtterblomma, bockrot, majviva, fältsippa, höskallra, svinrot, ännskära, backlöver och krissla, finns i hagen. Området var vid inventeringstillfället svagt hävdat.

Sammanfattande värdetext:
Vid Gåtebo finns en träd- och buskbärande hagmark med stort antal hävdgynnade växter. Markerna utgörs till största delen av kalkfuktängar, men bl. a längs en höjdrygg breder en välhävdad ängshavretorräng ut sig.

90. Kläppinge

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Kläppinge radby med nord-sydlig sträckning ligger på en låg åsbildning mellan östra landsvägen och Östersjön ca en kilometer öster om Bredsättra kyrkby. Omgivande landskap är låglänt med den öppna odlingsmarken närmast byn. Längre mot öster vidtar betesmark och strandängar. Tvärs igenom byn går idag landsvägen till Kapelludden. På den s k Vårdbötsrörsbacken fanns förr en vårdkase.

På Kapelludden ligger Sankta Britas Kapell. Sydväst om kapellet ligger husgrunder som tolkats som lämningar efter den medeltida hamnplatsen Sikavarp. Invid husgrunderna står ett stenkors som omges av en låg ringmur. Öster om kapellet står Kapelluddens fyr uppförd 1871 och numera byggnadsminne. Kapellet ligger på en svag höjdrygg som sträcker sig från västgaveln och österut. Runt kapellet har legat en kyrkogård, 55 x 67 meter stor. Rester av bogårdsmuren är synlig ovan mark i söder, öster och i nordost. I kyrkogårdens sydöstra hörn ligger Sankta Britas brunn.

Naturförhållanden:
Betesmarkerna vid Kläppinge är i stort träd och buskfria. Från en planterad tallskog har en del småtallar spritt sig och etablerat sig i betesmarken. I buskskiktet finns enstaka enbuskar här och var. Fältskiktet domineras av gräsrika kalkfuktängar, dessa återfinns främst i den norra delen av området. Två rätt vanliga vegetationstyper är också artrika friskängar och salttåg-rödsvingelstrandäng. Bredaste strandängsremsan finns längst i söder, men även längs andra skiften finns fina strandängar. Bland övriga vegetationstyper, som endast återfinns inom mindre arealer, märks bl a örtrik torräng, tuvtåtelfuktäng, fårsvingeltorr-

äng, vätartad vegetation och nedre landstrandvegetation av revigt saltgrästyp.

Området är rikt på växter som indikerar lång och oavbruten hävd. Darrgräs, krypven och salttåg är mycket rikligt förekommande. Vanliga indikatorväxter är vårbrodd, rödklint, jordtistel, brudbröd, vildlin, höskallra, trift, strandkrypa och gulkämpar. Sammanlagt har tjugofyra arter som indikerar kontinuerlig hävd hittats. Huvuddelen av betesmarkerna har ett måttligt betestryck. En mindre del är dock svagt beteshävdad.

Sammanfattande värdetext:
Radby i öppet odlingslandskap. Kapellruin från 1200-talet med kyrkogård samt husgrunder efter den medeltida hamnplatsen Sikavarp. Fyren, en av de första järnfyrarna i landet, från 1871 och ritad av A. Gjellerstedt. Fina sjömarker vid Kläppinge. I söder finns breda havsstrandängar. Smal strandängsremsa längs större delen av kustremsan, dock inte alltid beteshävdade. Gräsrika fuktängar dominerar fastmarkerna. Insprängt i dessa finns små arealer friskäng. Området har ett måttligt betestryck.

91. Skedstad

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Lummig radby med äldre gårdsbebyggelse och enskilda byggnader av intresse. Kulturlandskapet öster om bebyggelsen utgörs av ett delvis låglänt beteslandskap med strandängar vid Östersjön. Landskapet präglas av en imponerande mängd gråstensmurar som sträcker sig över markerna. På byns samfällda mark i sydöst finns välbevarad f d malmbebyggelse och moderna fritidshus. Härifrån leder en mycket fin ca 500 m lång fägata mellan stenmurar ut till sjömarkerna. Dungar med lövskog med inslag av björk samt tallskog bryter horisonten.

På låg grusås strax öster om byn finns några större rösen, troligen röjningsrösen.

Naturförhållanden:
Betesmarkerna vid Skedstad är i stort sett träd och buskfria med endast enstaka oxlar i trädskiktet och enbuskar i buskskiktet som i vissa områden kan vara något tätare, speciellt i de västra. Fältskiktet är mycket variationsrikt med ovanligt många vegetationstyper. Ingen av dessa är dock rikligt-dominant förekommande. Vanliga vegetationstyper är örtrik torräng, tuvtåtelfuktäng, högörtfuktäng, gräsrik kalkfuktäng, artrik friskäng och vätvegetation.

Några skiften i norr (exempelvis 8:1 och 5:1) innehåller mycket välbetade och breda havsstrandängar. Strandängarna består huvudsakligen av salttåg-rödsvingeltyp och skonor med salttålig vegetation. De övriga vegetationstyperna finns endast inom mindre arealer. Typerna är stagghed och fårsvingeltorräng.

Betesmarkerna vid Skedstad har ett stort antal arter som indikerar lång och oavbruten hävd. Några av dessa är rikligt förekommande. Dessa är darrgräs, brudbröd, trift, salttåg och havssälting. Flertalet indikatorarter är dock endast vanligt förekommande. Till de mest intressanta bland dessa hör jordtistel, knägräs, vildlin, höskallra och gulkämpar. Betestrycket varierar ganska mycket. Hälften av arealen är svagt betad idag. Övriga arealerna har dock antingen ett måttligt betestryck eller är mycket välbetade.

Sammanfattande värdetext:
Radby med välbevarad bebyggelse i ett öppet odlingslandskap som präglas av stenmurar och fägata ut i sjömarkerna. Malmbebyggelse. Sjömarkerna tillhörande Skedstads by innehåller mycket fint utbildade och välhävdade havsstrandängar. Fastmarkerna är dock svagare hävdade. Den stora arealen friskäng är värd att notera. Mycket av dessa marker har nyligen röjts. I västra delen svagt hävdat eller helt obetat.

92. Bredsättra

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Bredsättra radby ligger intill vägen Bredsättra - Öj - Köping. En drygt kilometer öster om radbyn ligger kyrkbyn med f d skola och affär. Kyrkan med medeltida försvarstorn i väster är till sitt nuvarande utseende en sals-

kyrka i putsad sten uppförd 1848. Den åttkantiga lanterninen tillkom 1861.

Omgivande kulturlandskap utgörs av ett öppet odlings- och beteslandskap med stenmurshägnade åkrar och gärden. Planterade talldungar ligger i områdets norra del. Längst i väster finns lövskog. Sjömarker vid Östersjön. Fornlämningarna intill byn och längs vägen mot Köping består av delvis skadade gravfält med stensättningar, resta stenar och en hög.

Naturförhållanden:
Enbuskarna är vanliga i sjömarkerna vid Bredsättra. Trädskiktet är mer sparsamt och utgörs av enstaka tallar, poppel samt al och oxel. Örtrika torrängar dominerar fastmarkernas vegetation. Längs stränderna är det dock välsnaggade salttågrödsvingelstrandängar som är karaktäristiskt. På fastmarkernas något fuktigare delar är den gräsrika kalkfuktängen och artrika friskängar vanliga. Övriga förekommande vegetationstyper är högörtfuktäng, örtrik kalkfuktäng och nedre landstrandvegetation av revigt saltgräs-typ. Dessa tre typer finns enbart inom små arealer. Harfjäden är ett stort strandnära kärr dominerat av blåsäv.

Sammanlagt har närmare tjugofem arter som indikerar lång och oavbruten hävd observerats vid fältinventeringen. Av dessa är det endast darrgräs, krypven, salttåg och gulkämpar som finns i riklig mängd. Nio arter har bedömts vara vanliga. Dessa är vårbrodd, rödklint, jordtistel, brudbröd, vildlin, höskallra, ängsskallra, strandkrypa och havssältning. Av övriga hävdgynnade arter märks bl. a kattfot, prästkrage, ormtunga, majviva och ängsvädd. Området betas med såväl nötkreatur som hästar, vilket bl a fått mycket välbetade havsstrandängar som följd. Halva arealen har måttlig beteshävd.

Sammanfattande värdetext:
Radby i ett öppet odlingslandskap med stenmurar. Sockenkyrka. Gravfält. Sjömarker vid Bredsättra bestående av nästan enbart ett hägn. De torra delarna är enbuskbevuxna och behöver röjas ur. I anslutning till Harfjärden finns örtrika kalkfuktängar och fina friskängar. Smal bård av mycket välbetade havsstrandängar utmed nästan hela kuststräckan.

93. Övra Sandby

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Lummig radby vid gamla landsvägen ca femtio meter öster om nuvarande östra landsvägen.

Omgivande kulturlandskap utgörs av öppen åkermark närmast byn och lövskogsbevuxna betesmarker ned mot Östersjön. I väster finns en mindre tallplantering. I byn finns flera mycket välbevarade slutna gårdsanläggningar med delvis ålderdomligt byggnadsbestånd. Flera av gårdarnas ladulängor är sammanbyggda och har portlider mot bygatan. Stenmursomgärdade lahagar ligger i anslutning till gårdarna.

Strax norr om byn, intill östra landsvägen ligger byns kvarnbacke med fyra välbevarade stubbkvarnar. Kvarnarna står på ett överodlat och översandat gravfält från äldre järnålder. I åkerkant ca 450 m öster om byn finns ytterligare en fornlämning, en stensättning med pålagd odlingssten. Ett medeltida stenkors står i en talldunge strax söder om byn.

Naturförhållanden:
Buskrika utmarker och havsstrandängar tillhörande Övra och Nedra Sandby. Betesmarkerna innehåller stora arealer örtrika torrängar, gräsrika kalkfuktängar och strandängar av salttågrödsvingeltyp. Här finns rikligt av indikatorarter, till de lite speciella hör slagg, kattfot, låsbräken, brudsporre och ängsskära. Beteshävden i området är i vikande. Endast en mindre del har ett hyfsat betestryck. Röjning och återupptaget bete är mycket angeläget ur naturvårdssynpunkt.

Sammanfattande värdetext:
Mycket välbevarad radby med flera gårdsanläggningar och enskilda byggnader av intresse. Ålderdomlig bygata. Medeltida stenkors. Igenvuxna sjömarker till Övra och Nedra Sandby. En mycket stor del har svag eller ingen beteshävd. Breda havsstrandängar, tyvärr har också dessa alltför svag hävd. På torra marker finns fragment av hedvegetation. Små arealer med fina friskängar och kalkfuktängar. Övre landstrandsvegetation dominerar helt havsstrandängarna. Fårevadsudden, Flatbottnan och Hästhagen skulle kunna bli mycket fina efter röjning och återupptaget bete.

RÄPPLINGE SOCKEN

94. Borgholm

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Borgen har ett dominerande läge på den höga klinten strax söder om Borgholm, väl synlig från staden samt från västra landsvägen. Den är tillsammans med Solliden, Ölands mest besökta turistmål.

Solliden
Solliden - sommarresidens för kungen och hans familj - ligger en knapp kilometer söder om slottsruinen, alldeles nedanför landborgssluttningen. Slottet uppfördes åren 1903 till 1906 på uppdrag av drottning Victoria. Det är ritat av arkitekten Torben Grut i italiensk stil.

En vacker parkanläggning omger slottet med bl a pergolor, näckrosdammar, holländsk trädgård.

Slottet och trädgården visas sommartid för allmänheten.

Vasahuset
Stenhus, beläget strax öster om infarten till slottsruinen, vid landsvägen. Det är uppfört i kalksten som putsats. Byggnadens yttre har troligen tidigare sett helt annorlunda ut med bl.a. större fönsteröppningar. Det är uppfört i två våningar samt vinds- och källarvåning.

Mycket litet är känt om byggnadens historia och verkliga ålder. Det anses troligt att Gustav Vasa vid sina Ölandsbesök på 1530 till 1540-talen bodde i huset. Därav namnet Vasahuset.

Borgholms kungsgård
Medeltida gård, som under Gustav Vasas tid fick status av kungsgård. Den f d manbyggnaden, belägen vid södra infarten till Borgholm, är uppförd 1847 till 1849 i ren empirestil. Den nyttjas idag till semesterhem - Drottning Victorias vilohem.

Borgholms slottsruin
Ursprungligen en medeltida anläggning med kärntorn. Under Johan III:s och Karl X Gustavs tid byggdes det nuvarande slottet, som emellertid aldrig kom att helt färdigställas.

Genom en häftig eldsvåda ödelades slottet 1806. Under 1800-talets senare del, när staden Borgholm utvecklades till en betydande bad- och kurort, uppmärksammades ruinen alltmer och har sedan dess underhållits i etapper.

Flera mindre arkeologiska undersökningar har utförts inom slottsområdet under 1900-talet. De senaste undersökningarna skedde 1973-76 då bl a flera medeltida rum och murar framkom, vilka har kunnat ge en klarare bild av den medeltida anläggningens omfattning.

Sedan 1975 finns en permanent utställning på slottsruinen, som bl a visar arkeologiska fynd, modeller av den medeltida fästningen samt slottets utseende före branden 1806.

Naturförhållanden:
Slottsalvaret vid Borgholm tillhör till större delen Borgholms Kungsgård. Alvaret domineras nästan helt av örtrika torrängar. Ett litet bälte alvarhed av fårsvingelalvartyp finns i nordväst. Inslag av karstvegetation i form av grusslok, getrams, bergsskrabba, tulkört och buskviol finns i södra delen som är något mer kuperat. Mindre areal av fårsvingelalvar förekommer också. Södra delen är särskilt buskrik, främst då på en och nypon. Brudbröd, backsmultron och flentimotej är några av de vanligaste indikatorväxterna i övrigt bör jordtistel, nycklar, fältsippa, vildlin och busksviol också nämnas.

Betestrycket är rätt hyfsat över rätt stora delar. Längst i söder dock alltför svagt. I Borga hage naturreservat som ligger väster om alvaret finns ett par ängar som slås årligen. Flera hävdgynnade arter återfinns i ängarna bl. a nycklar, gullviva, mandelblom och brudbröd. Vid Fyrudden finns en liten strandäng som betas med arter typiska för välhävdade stränder som klöverärt, strandkrypa och gåsört. I torrare partier på fastmarken växer bl. a gullviva, brudbröd och axveronika.

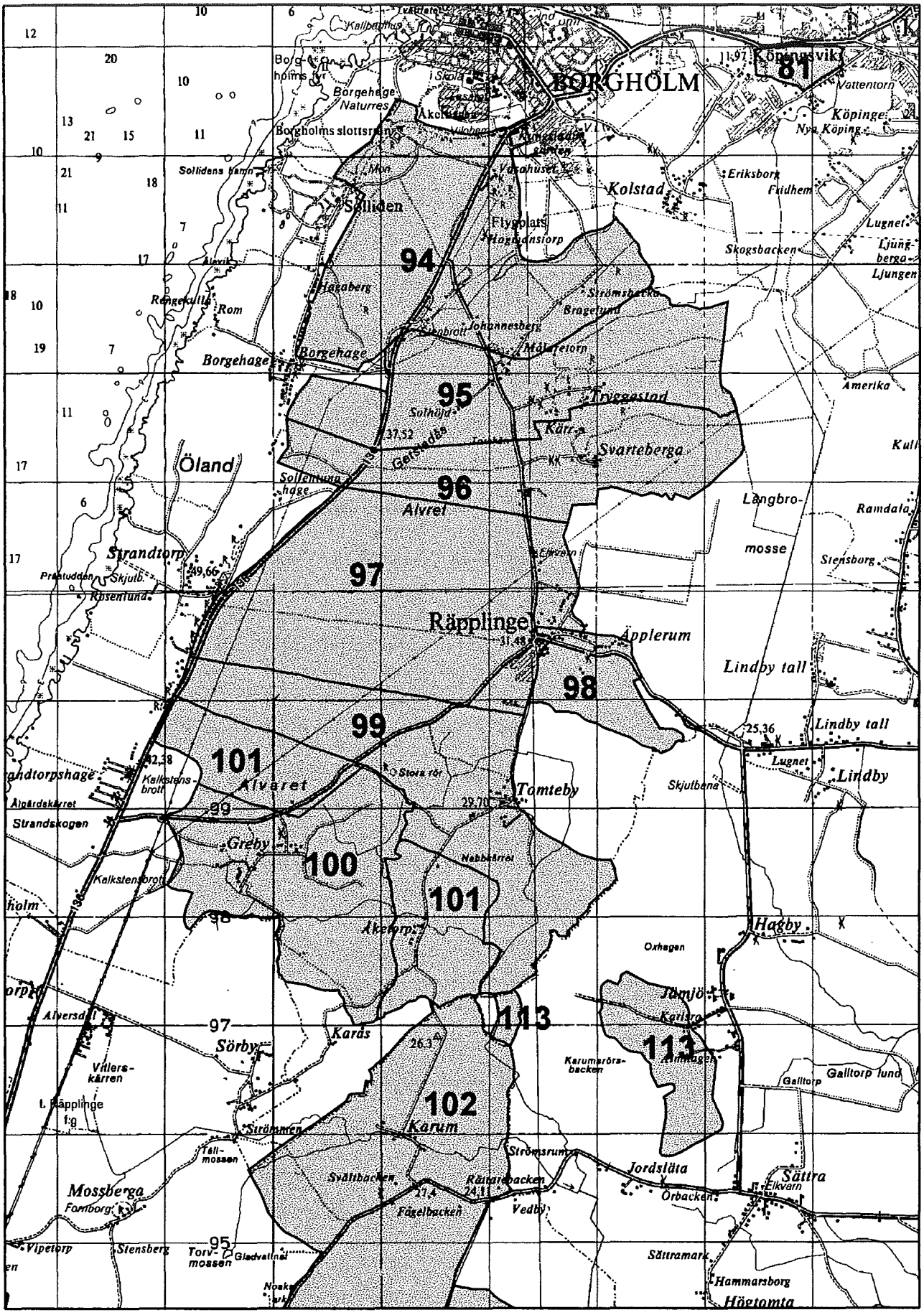
BORGHOLM
Köpingsvik
81
Vattentorn
Köpinge
Nya Köping
Borgehage Naturres
Borgholms slottsruin
Sollidens hamn
Solliden
Kolstad
Eriksborg
Fridhem
Flygplats
Hagmanstorp
Lugnet
Skogsbacken
Ljungberga
Ljungen
94
Hagaberg
Rom
Strömsbacka
Bragelund
Johannesberg
Borgehage
Borgehage
Målaretorp
95
Solhöjd
Tryggestad
Amerika
Kärr
Svarteberga
Öland
Sollentuna hage
96
Alvret
Langbro-
mosse
Ramdala
Strandtorp
Skjutb.
Rosenlund
97
Stensborg
Räpplinge
Äpplerum
Lindby tall
98
99
Lindby tall
Lugnet
Lindby
101
Alvaret
Tomteby
Skjutbana
Strandskogen
Greby
100
Kalkstensbrott
101
Hagby
Oxhagen
Jämjö
Karlsro
113
113
Karumarörsbacken
Galltorp
Galltorp lund
Alversdal
Sörby
Karås
Vitlerskärren
t. Räpplinge f:g
102
Karum
Strömmen
Tällmossen
Strömsrum
Jordsläta
Sättra
Elkvarn
Mossberga
Svältbacken
Rättarebacken
Örbacken
Fågelbacken
Vedby
Vipetorp
Stensberg
Torvmossen
Gladvattnet
Sättramark
Hammarsborg
Högtomta

Sammanfattande värdetext:
Fornlämningar
Inom hela området finns enskilda fornlämningar samt sammanhängande fornlämningsområden av varierande omfattning.

På landsborgskrönet mellan Borgehage by och Solliden finns rester efter ett större, sammanhängande gravfält med flera runda stensättningar.

På alvaret mellan västra landsvägen och landborgsbranten vid Solliden och Borgehage finns flera, enskilt belägna, runda stensättningar och ett mindre gravfält med ett tiotal runda, fyllda stensättningar.

Ett hundratal meter söder om Vasahuset, på alvarmark, finns ett koncentrerat område med stora, rektangulära husgrunder samt ett mindre gravfält med synliga stensättningar.

På Gedstadås finns ett mer eller mindre sammanhängande fornlämningssystem med bl a gravfältskomplex med resta stenar och stensättningar samt husgrunder (kämpagravar) i större och mindre koncentrationer. I områdets nordöstliga del finns ett omfattande stensträngsystem.

Något ensartad alvarmark strax söder om Borgholm. Vegetationen är nästan uteslutande en örtrik ängshavretorräng. Ett litet bälte alvarhed av fårsvingelalvartyp finns i nordväst. Inslag av karstvegetation i form av grusslok, getrams, bergsskrabba, tulkört och buskviol ger variation åt ängshavretorrängen i enbevuxna, något kuperade områden i söder. Busktätheten ökar successivt åt söder. Längst i norr, i slottsruinens närmaste omgivning, är det närmast buskfritt och vegetationen är mycket välbetad. Välhävdade ängar i Borga hage naturreservat.

95. Tryggestad

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Byns västra del har tydlig radbykaraktär, medan den södra och östra delen av byn har klungbykaraktär med mera oregelbundet placerade gårdsanläggningar. I byn finns flera enskilda byggnader av intresse. Här finns bl a ett par manbyggningar av parstugutyp under brutet tak, exteriört välbevarade. Viss nybebyggelse har tillkommit i och utanför byn, bl a har några moderna fritidshus och bostadsfastigheter tillkommit alldeles söder och väster om byn. I byns nordöstra del ligger också ett nyuppfört ridhus.

Naturförhållanden:
Buskrika betesmarker vid Gestadås tillhörande Tryggestads by. På åsen växer välutbildade och örtrika torrängar med rikligt av indikatorväxter. Längs sidorna av åsen finns även friska och fuktiga marker.

Sammanfattande värdetext:
Välbevarad bymiljö med bl a exteriört intakt mangårdsbebyggelse. Lummiga vackra bygator. Byn omges av ett ålderdomligt, växlande kulturlandskap. Betesmarker längs Gestadås i stort behov av röjningar. Välutbildad torrängsflora.

96. Svarteberga - Kärr

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Byn har radbykaraktär med undantag för ett par större, ensamliggande gårdsanläggningar i väster och norr. I byn finns flera välbevarade gårdsanläggningar och enskilda byggnader. Kvarnbacke med tre stubbkvarnar intill byns infart i väster. Ensamgården Kärr är belägen ett par hundra meter norr om Svarteberga, och nås via en liten körväg från byn. Manbyggningen, en stor salsbyggnad uppförd på hög källarfot i kalksten ("Borgholmsstil") och med dubbel fritrappa, är idag moderniserad och ombyggd.

Cirka 600 meter öster om Svarteberga by ligger den nu överodlade Svarteberga fornborg. På kvarnbacken finns ett par runda stensättningar.

Fornlämningarna på alvaret består av stensträngar och stensättningar, de senare med påförd röjningssten.

Naturförhållanden:
Betesmarker bestående av både öppna alvarmarker och buskrika utmarker. De buskrika

delarna återfinns utmed Gestadås. Här och där längs åsen finns mycket fina exempel på örtrika torrängar. Alvarmarken är rätt fuktig och intas huvudsakligen av kalkfuktängar.

Sammanfattande värdetext:
Mycket välbevarad bymiljö med gårdar och enskilda byggnader av stort intresse. Byn omges av ett växlande, ålderdomligt kulturlandskap. Alvar och buskrika utmarker på Greby-Räpplinge alvar. Områdena längs Gestadås i stort behov av röjningar och utökat betestryck.

97. Räpplinge

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Räpplinge by, ca åtta kilometer sydost om Borgholm har tydlig radbykaraktär och ligger intill äldre by- och kyrkväg till Svarteberga och Tryggestad byar. Flertalet gårdar är ombyggda eller moderniserade. Kyrkan är från 1100-talets mitt, ombyggd och breddad 1802. Till kyrkmiljön hör den välbevarade prästgården med tvåvånings manbyggnad i trä från 1825 och med tillhörande tiondebod. Vid kyrkan ligger före detta småskolan och folkskolan från tidigt 1900-tal. Den senare inrymmer ett mindre hembygdsmuseum. Här finns också tre nedlagda lärarbostäder, enplansvillor i trä uppförda på 1950-talet samt två f d affärsfastigheter. Se även *Äpplerum*.

Omgivande landskap utgörs av ett öppet odlings- och beteslandskap med odlingsrösen, spridda dungar av lövskog och planterad tall. Av särskilt intresse är "stenmurslandskapet" på alvaret väster om byn med kilometerlånga kalkstenshägnader längs ägoskiftena fram till landsvägen och landborgen i väster.

På alvaret finns ett femtiotal registrerade fornlämningar bestående av ett flertal fragmentariska stensträngssystem, ett stort gravfält samt enskilda gravanläggningar, bl.a. en treudd, i folkmun kallad "Jätten".

Naturförhållanden:
Till Räpplinge hör öppna och välbetade alvarmarker på Greby-Räpplinge alvar. Jordlagrena är rätt tunna och domineras av lite artfattiga fårsvingelhedar. Enbuskar präglar landskapet i avsaknaden av träd. Hävdgynnade arter är bl.a. nycklar, jordtistel, brudbröd, solvända, fältsippa, slåtterblomma, ängsvädd och axveronika.

Sammanfattande värdetext:
Radby i ett öppet odlingslandskap med ett flertal stenmurar på alvaret. Kyrka och prästgård med tiondebod. Stensträngssystem och gravfält på alvaret. Stort alvarområde i väster med tunna jordar. Fårsvingelhedar dominerar.

98. Äpplerum

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
I byn finns flera välbevarade gårdsmiljöer och enskilda byggnader. Ladulängorna, huvudsakligen i trä, är delvis sammanbyggda mot bygatan/vägen. Mangårdsbyggningarna är dels större salsbyggnader, dels av parstugutyp. Flertalet är exteriört välbevarade. Till bymiljön hör gamla landsvägen mellan Räpplinge kyrkby och Äpplerum. Vägen kantas av stenmurar och lövträdvegetation. Intill det torgliknande äldre vägskälet mellan kyrkan och radbyn ligger förutom prästgården också den s k Klockarebacken och prästgårdens arrendeboställe samt äldre villa- och småhusbebyggelse.

Cirka 200 meter öster om kyrkan ligger Tingskullen, en kulle med ett gravröse. Namnet är belagt på 1700-talskartor och indikerar en tingsplats, som troligen går tillbaka till förhistorisk tid. På åkerimpedimenten i odlingsmarken söder om Tingskullen ligger flera odlingsrösen som överlagrar fornlämningar tillhörande ett numera överodlat gravfält från yngre järnålder.

Vid Grebyvägen cirka 500 meter sydväst om kyrkan ligger kommungården med bibliotek, samlingssal och teaterscen. Byggnaden uppfördes av Räpplinge kommun 1939 och är en av Sveriges första bygdegårdar som tillkommit på kommunalt initiativ.

Naturförhållanden:
Även Äpplerum har betesmarker på Räpplinge alvar. Längst i väster är fårsvingelhedar

helt dominerande. Vegetationen är gräsdominerad och består främst av krypven, fårsvingel och bågsvingel. Östra delen har ett något djupare jordtäcke. Här är den örtrika torrängen något vanligare. Hävden är rätt svag idag.

Sammanfattande värdetext:
Mycket välbevarad radby utmed landsvägen Räpplinge-Störlinge. Svagt betade alvarmarker till Äpplerum på Greby-Räpplingealvaret. Gräsrika torrängar i väster, något artrikare vegetation i östra delen.

99. Tomteby

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Byns västra del har tydlig radbykaraktär medan den östra delen har oregelbundet placerade gårdsanläggningar av närmast klungbykaraktär. Manbyggningarna utgörs av delvis ombyggda, moderniserade salsbyggnader och mindre boningshus av par- och enkelstugetyp. Öster och väster om byn finns delvis bevarad malmbebyggelse. Stenmurshägnade mindre beteshagar ligger i nära anslutning till gårdarna.

Tomteby - Greby - Åketorp:
Byarna ligger i Mittlandsskogens nordvästra kant med stora betesmarker på alvaret i väster. Delar av åker- och ängsmarken omges av lövskog. Med sina ganska spridda och oregelbundet formade åkrar, talrika odlingsrösen och stengärdsgårdar har området en anmärkningsvärt ålderdomlig prägel. Området är rikt på fornlämningar och korsas av äldre vägsträckningar, nu delvis fortfarande i bruk. På en höjdrygg norr och väster om Tomteby finns flera delvis skadade gravfält och enstaka gravanläggningar. I ängsmark strax norr om byn ligger tre nyligen upptäckta husgrunder, sannolikt lämningar efter en järnåldersgård.

Ett större fornlämningsområde delvis sammanhängande och hittills ej registrerat i hela sin omfattning finns på Greby och Åketorps marker. Fornlämningarna utgörs av husgrunder med tillhörande stensträngsystem och enstaka stensättningar. Området berör även delar av Karums marker i Högsrum. Vid Åketorp finns sammanhängande stråk av bronsåldersrösen.

Naturförhållanden:
På Greby-Räpplinge alvar har Tomteby huvuddelen av sina betesmarker. Den västra delen är mer alvarlik. Här växer främst gräsdominerade torrängar. I östra delen är jorddjupet lite större och vegetationen förändras här mot lite artrikare former av torrängar.

Sammanfattande värdetext:
Tudelad by med en radbydel och en klungbydel i norra kanten av Mittlandsskogen. Spridda och oregelbundet formade åkrar, talrika odlingsrösen och stenmurar, betade alvarmarker. Husgrunder, stensträngar och gravfält.

Alvarmarker till Tomteby huvudsakligen bestående av olika typer av torrängar. Den östra delen är lite artrikare.

100. Greby

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Greby består av två från varandra skilda bydelar, Överbyn och Nederbyn, båda med radbyprägel. Bebyggelsen utgörs av delvis bevarade gårdsanläggningar med flera salsbyggnader på hög källarfot i s k Borgholmsstil och enskilda byggnader av intresse. I Nederbyn ligger ett f.d. missionshus, nu fritidsbostad. Rester av malmbebyggelse ligger på alvaret väster om byn. Strax norr om Överbyn står en väderkvarn, som bl a använts vid framställning av potatismjöl.

Greby alvar har sedan medeltid och kanske även under förhistorisk tid nyttjats för brytning av röd kalksten. Alvarets västra delar upptas till stora delar av såväl övergivna gamla stenbrott som sentida yngre brott. Enstaka fornlämningar.

Området Tomteby - Greby - Åketorp, se *Tomteby.*

Naturförhållanden:
Väster om byn ligger en del alvarmarker på båda sidor om vägen. Vegetationen domineras av alvarhed av fårsvingeltyp. Hävden är svag

eller saknas helt på stora delar av alvarmarken.

Sammanfattande värdetext:
Två radbydelar med delvis bevarade gårdsanläggningar, väderkvarn. Stenbrott sedan medeltid på alvarmarkerna. Svagt betade alvarmarker väster om byn. Gräsrika alvarhedar dominerar vegetationen.

101. Åketorp

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Radby med delvis bevarade äldre gårdsbebyggelse av intresse. Ett par av manbyggningarna är större parstugor uppförda på hög källarfot. På Sörgården finns en tvåvånings sidobyggnad i trä, troligen från tidigt 1800-tal. Till Norrgården hör gammal fruktträdgård öster om bygatan. Stenmurshägnade fägator leder till utmarkerna i öster och väster. Äldre vägförbindelse går från Åketorp via Karås till Västra Sörby i Högsrum. Vägen har använts som kyrkväg mellan Räpplinge och Högsrum och finns inlagd på kartor från 1690-talet. Anslutande yngre vägsträckning går till Karum.

Området Tomteby - Greby - Åketorp, se *Tomteby*.

Naturförhållanden:
Även Åkertorp har betesmarker på Greby-Räpplingealvaret. Huvuddelen utgörs av rätt fattiga alvarmarker med litet jordlager. Gräsrika alvarhedar är områdets vanligaste vegetationstyp. Till skillnad från andra delar av alvaret är Åkertorps marker i rätt god beteshävd.

Sammanfattande värdetext:
Betade alvarmarker med relativt artfattig vegetation. Alvarhedar av gräsrikt slag dominerar.

HÖGSRUMS SOCKEN

102. Karum

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Odlingslandskapet i Karum kan till större delen betraktas som ett reliktområde. Det landskap vi ser idag bär spår från många olika tidsskeden, allt från järnålder och framåt. Husgrunder, hägnader från såväl förhistorisk tid som historisk tid, odlingsrösen, brukningsvägar och uppodlade områden är exempel på tydliga element som kan avläsas.

Vi gravfältet Noaks ark har tre arkeologiska undersökningar gjorts under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Totalt har 25 gravar undersökts. De flesta var små eller medelstora låga, runda stensättningar, jordblandade och mer eller mindre starkt övertorvade. Fyra fyrsidiga stensättningar och en liten, låg rombisk har också undesökts. Flera av de undersökta gravarna var brandgravar. De två fyrsidiga stensättningarna var vapengravar. Dessa kan dateras till förromersk järnålder. Skeppssättningen torde ha anlagts under yngre bronsålder och vissa andra gravar kan också ha anlagts under denna period.

Genom kartor kan vi följa byns utveckling från slutet av 1600-talet till idag. 1680-talets lantrevisioneskarta visar hur de små, oregelbundet formade åkrarna ligger i anslutningen till bebyggesen.

En karta redovisar nya åkrar i norr och en samtidig utökning av de befintliga åkrarna i gärdets södra del. De nyupptagna åkrarna i norra ängen har troligen varit uppodlade under förhistorisk tid. Ängen är fortfarande mycket stor i förhållande till den odlade jorden. Förutom bete på utmarken hade varje gård ett beteshag.

Storskifteskartan från 1777 visar att uppodlingen fortsatt i samma omfattning som tidigare. Små områden har tagits upp i ängen och befintliga åkrar har utökats. Detta märks särskilt väl i byns södra, mellersta och västra del. Storskiftet fastställes aldrig.

Djurgårdsinrättningen som hade inneburit att all utmark låg under Kronan, upphörde 1801. Utmarken fördelades därefter mellan byarna och för Karums del ennebar det att alvarmarkerna söder om byn nu kom att läggas till byn. De 458 tunnlanden som tillföll Karum bestod av torra och skarpa betesmarker. På flera ställen var flisan i dagen.

Knappt 40 år efter storskiftet påbörjades enskiftesförrättningen. Oenigheten mellan hemmansägarna var stor och inte heller detta skifte kom att fastställas. Men den karta som upprättades 1817 vid förrättningens inledning ger oss mycket goda kunskaper om utseende och hävd av det odlingslandskap som fanns då.

År 1839 fastställdes laga skifte för Karum. Skifteskartan visar endast på små förändringar i jämförelse med den karta som hade upprättats vid enskiftet ett par decennier tidigare. Anledningen till det stora motståndet mot att skifta byns marker känner vi inte till. Kanske ansåg man att nackdelarna övervägde fördelarna, kostnaderna för skifte var kanske högre än de vinster man kunde tänkas göra.

Naturförhållanden:
Karums alvar är ett av de mycket få alvarmarkerna på mellersta Öland. Örtrika torrängar dominerar på de torraste delarna. I de låglänta delarna finner man däremot tuviga kalkfuktängar. Alvaret är nyligen röjt och vegetationen i dessa delar har ännu ej stabiliserat sig. Mindre områden av hällmarkskaraktär förekommer också. Hävdgynnade arter är bl. a nycklar, gullviva, brudbröd, ängsviol, solvända, axveronika och bergsskrabba. På Karums marker finns bortemot två hektar slåtteräng. Slåttern har nyligen återupptagits på större delen av området.Flera hävdgynnade arter har redan vandrat tillbaka, eller finns sedan tidigare, t.ex. nycklar, brudbröd, svinrot, klasefibbla, och backklöver. Vegetationen kan förväntas bli allt värdefullare ju längre slåttern pågår.

Sammanfattande värdetext:
Stora alvarmarker i söder på Karums alvar. Torrängar av alvarkaraktär dominerar vegetationen. Flera slåtterängar finns i gärdet norr om byn.

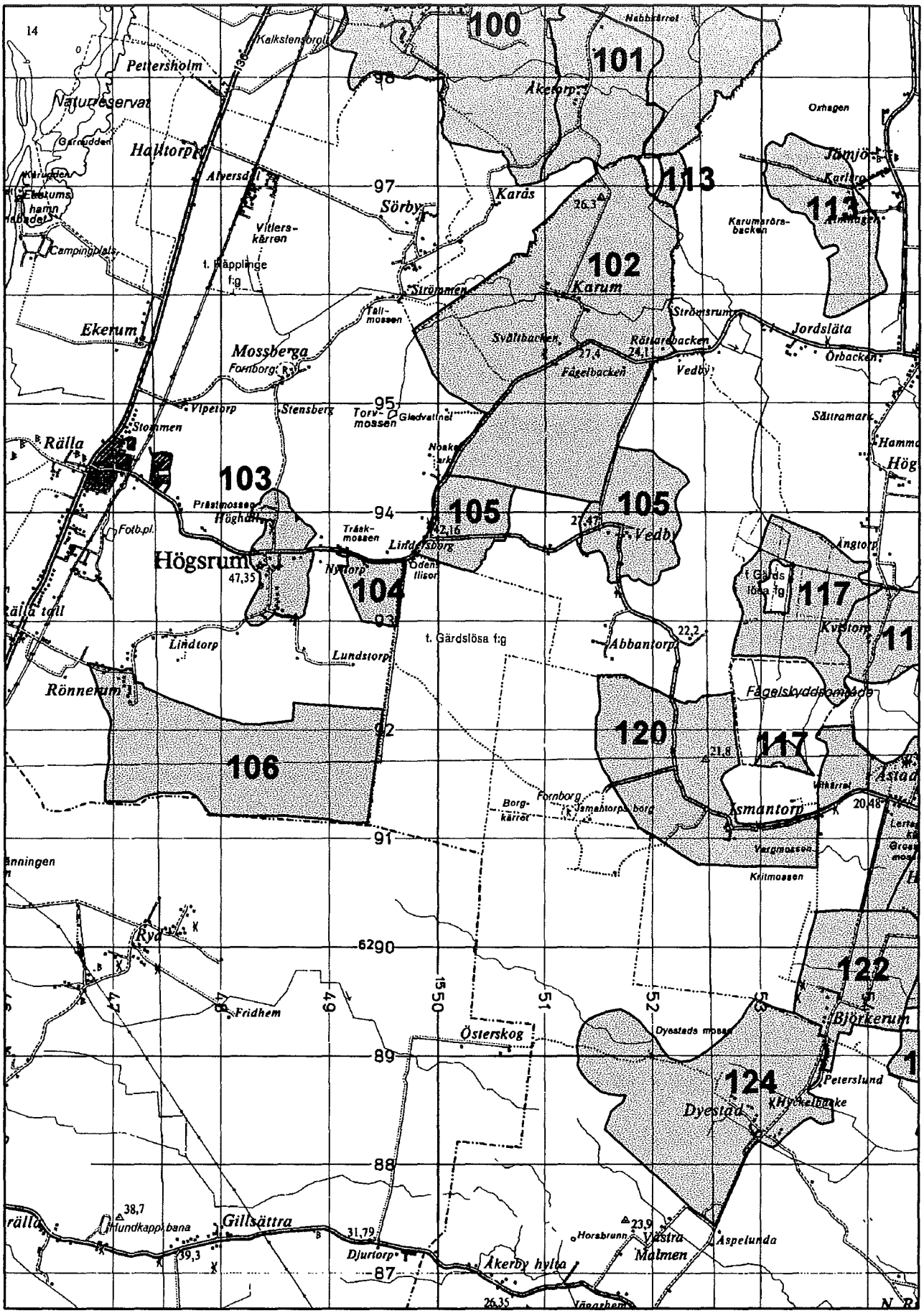
100
101
102
103
104
105
106
113
117
120
122
124
Petersholm
Naturreservat
Halltorp
Sörby
Karås
Karum
Ekerum
Mossberga
Rälla
Högsrum
Lindtorp
Lundstorp
Rönnerum
Ryd
Fridhem
Österskog
Gillsättra
Djurtorp
Åkerby hylta
Västra Malmen
Aspelunda
Dyestad
Björkerum
Petershund
Jordsläta
Strömsrum
Vedby
Abbantorp
Kvistorp
Ångtorp
Fågelskyddsområde
Åsmantorp
Kvittmossen
Dyestads mosse
Horsbrunn
Strömmen
Svältbacken
Rätsarebacken
Fågelbacken
Stensberg
Torvmossen
Gladvattnet
Prästmossen
Trädkmossen
Lindersborg
Nyetorp
Ödenslisor
Fornborg
Borgkärret
Vargmossen
Sätramark
Örbacken
Karumsrörsbacken
Orthagen
Jämjö
Karlbro
Kalkstensorgel
Nabbkärret
Åkerstorp
Atversdal
Vitlerskärren
Campingplats
Fotb.pl.
Hällatorp
Gärdslösa t:g
Rälla tall
Gillsättra
Mundkapplöpningsbana
Västra Malmen
Åkerby hylta
Djurtorp
Österskog
Fridhem
Ryd
Rönnerum
Lundstorp
Lindtorp
Högsrum
Rälla
Petersholm
Ekerum
Mossberga
Karum
Karås
Sörby
Åsmantorp
Abbantorp
Vedby
Björkerum
Petershund
Dyestad
Aspelunda
Jordsläta
Kvistorp
Ångtorp
Fågelskyddsområde
Sätramark
Örbacken
Strömsrum
Strömmen
Svältbacken
Rätsarebacken
Fågelbacken
Vedby
Stensberg
Torvmossen
Gladvattnet
Prästmossen
Trädkmossen
Lindersborg
Nyetorp
Ödenslisor
Fornborg
Borgkärret
Vargmossen
Kvittmossen
Dyestads mosse
Horsbrunn

103. Högsrum

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Rad- och kyrkby på sluttningen av öst-västlig åssträckning intill landsvägen Rälla-Gärdslösa/ Långlöt. Omgivande kulturlandskap utgörs av ett öppet odlings- och beteslandskap i högländ läge. Bebyggelsen utgörs av delvis välbevarade tätt liggande gårdsanläggningar öster om bygatan mot Rönnerum. Flera av gårdarna har äldre envånings manbyggningar i trä av parstugetyp, till exteriören ombyggda och moderniserade under 1900-talet.

Högsrums kyrka är en salskyrka från 1822 med medeltida västtorn. Den åttkantiga lanterninen tillkom 1840. Kyrka och kyrkogård omges av en bogårdsmur i kallmurad kalksten. Mitt emot kyrkan ligger f d sockenstugan, senare skolhus, från 1827. Byggnaden som är uppförd i två våningar i putsad kalksten, används idag som församlingshus. Vid kyrkplanen ligger också bygdegården "Klockaregården", f d folkskolehus från 1897 samt hembygdsföreningens gårdsmuseum med enkelstuga och ladulänga i skiftesverk.

På alvaråsens krön vid Höghäll finns byns kvarnbacke med ett par stubbkvarnar. Kvarnarna står på ett gravfält med runda stensättningar och resta stenar. I backsluttning intill kvarnen i väster ligger en stenkällare med torvtak. Över kvarbacken passerar gamla kyrkvägen till Räpplinge via Mossberga och Karås.

Naturförhållanden:
Vid Höghäll norr om Högsrum ligger en alvarliknande betesmark som domineras av torra vegetationstyper med skiftande jorddjup. Området saknar tyvärr beteshävd idag, men hyser arter som darrgräs, jordtistel, nycklar, prästkrage, gullviva, backlöver och axveronika. Enbuskar och slånbuskar har expanderat och hotar att buska igen betesmarken.

Sammanfattande värdetext:
Radby med delvis välbevarade gårdsanläggningar i ett öppet odlingslandskap. Väderkvarnar belägna på ett gravfält med resta stenar och stensättningar. Kyrka med sockenstuga och skolhus. Öppen betesmark med torrängar vid Höghäll. Små hällmarkspartier förekommer.

104. Nyttorp

Klass 2

De kulturhistoriska förhållandena på platsen är inte kända.

Naturförhållanden:
Vid Nyttorp finns en mindre buskrik utmark. Trädskiktet består av ek och ask, varav vissa är bevuxna med murgröna. Buskskiktet består av hassel, en, nypon, hagtorn och slån. Den vanligaste vegetationstypen är kalkfuktäng, medan även ängshavretorräng, rödvenäng och lågstarrfuktäng förekommer. Över tjugo indikatorarter, som exempelvis jungfrulin, nycklar, jordtistel, vildlin, backklöver, bockrot, krissla och ängsstarr, finns i området. Hävden var god vid inventeringstillfället.

Sammanfattande värdetext:
Vid Nyttorp finns en öppen utmark med ett högt antal indikatorarter.

105. Vedby

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Byns ladulängor, uppförda i skiftesverk, är delvis sammanbyggda mot bygatan. Manbyggningarna är genomgående av salstyp med ljusmålade fasader. Inga ekonomibyggnader är äldre än från 1870-talet, då en förödande brand drabbade byn.

Norr om byn, i utkanten av Karums alvar, finns ett förhistoriskt gravfält med bl a ett femtontal synliga gravanläggningar varav en domarring.

Naturförhållanden:
Längst i väster på Vedbys marker finns buskrika betesmarker. Söder om vägen ligger en välbetad mark med friskängar som dominerande inslag. Örtrika ängshavretorrängar är också en vanlig vegetationstyp. Solvända och

jordtistel är två rikligt förekommande indikatorväxter. Norr om vägen är markerna betydligt sämre hävdade. Betesmarken är stadd i igenväxning och förekomsten av enbuskar är stor. Örtrika torrängar dominerar. Strax väster om byn ligger ytterligare en buskrik betesmark. Området är mycket variationsrikt och innehåller ett drygt tjugotal indikatorväxter. Följande hävdgynnade arter förekommer bl. a i de olika hagarna darrgräs, jordtistel, nycklar, solvända, prästkrage, gullviva, axveronika, vildlin, fältsippa, ängsstarr, backklöver, höskallra och nattviol.

Sammanfattande värdetext:
Välbevarad radby, omgiven av ett ålderdomligt kulturlandskap. Vägen har ursprunglig sträckning förbi byn. Fornlämningsområde intill byn. Till Vedby hör flera värdefulla betesmarker. Längst i väster finns två alvarliknande skiften med rik torrängsflora. Närmare byn ligger ytterligare en betesmark. Området är variationsrikt och innehåller många indikatorarter.

106. Rönnerum

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Lummig välbevarad radby i nord-sydligt läge belägen i Mittlandsskogens nordvästra del, ca en kilometer öster om västra landsvägen. Omgivande landskap består av planterad tallskog i norr och öppen åker i öster.

De kringbyggda gårdarna har ladulängor uppförda i skiftesverk med portlider mot bygatan i öster. Flertalet manbyggningar är salsbyggnader under brutet tak. Norr om byn finns bevarad malmbebyggelse med stugor och små ekonomibyggnader. Strax väster om byn finns en bysmedja.

Ca två kilometer sydost om byn ligger Rönnerums fornby, jämte Övetorp och Brostorp ett av de bästa exempel på övergivna järnåldersbyar på mittlandet. Inom ett område 300 x 400 meter ligger tio husgrunder omgivna och förbundna med stensträngar utgörande tre till fyra gårdsbildningar. Till fornbyn hör en brunn till vilken en gata mellan stensträngar leder.

Fornbyn omges av ett ålderdomligt kulturlandskap med f d lövängar och alvarbetonad mark.

Naturförhållanden:
Vid Rönnerums fornby finns värdefulla betesmarker. Enbuskar präglar buskskiktet medan ask är vanligst i trädskiktet. Vid själva fornbyn domineras vegetationen av fårsvingeltorrängar. I området finner man även gräsrika kalkfuktängar och örtrika ängshavretorrängar. Darrgräs, axveronika och solvända är de vanligaste indikatorarterna i området, men även ncyklar, jordtistel, majviva, ängsvädd, knägräs och ängsstarr förekommer. Betesmarken är i sin helhet mycket välbetad.

Sammanfattande värdetext:
Välbevarad radby. I utmarken öster om byn finns lämningar efter en järnåldersby med tio husgrunder, stensträngar och en brunn. Välutbildade fårsvingeltorrängar med stor förekomst av solvända och axveronika omger det gamla fornminnet. Nordväst om fornbyn ligger en välhävdad kalkfuktäng med älväxingdominans. Fältskiktet i kalkfuktängen och omgivande mosaiklandskap med ängshavretorrängar är mycket välbetad och grässvålen är tät och artrik. I kalkfuktängen finner man bl a den hävdkrävande arten honungsblomster.

GÄRDSLÖSA SOCKEN

107. Tjusby

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Tjusby är belägen intill östra landsvägen med gårdsbebyggelse på ömse sidor om bygatan/-vägen. Bygatan kantas av stenmurar, stora lövträd och buskvegetation som ger bygatan en särskild karaktär. Byns gårdar ligger i flera fall något åtskilda från varandra. I byn finns välbevarade gårdsanläggningar samt enskild bebyggelse av intresse. Bebyggelsen på Störlinge malm består av ren stugbebyggelse samt ett par mindre jordbruksfastigheter. Flera av dessa är idag fritidsbostäder.

Strax norr om byn ligger ett par nyuppförda fritidsfastigheter. Ytterligare ett hundratal meter norrut ligger ett mindre sågverk, ägt av en av byns jordbrukare.

Naturförhållanden:
Vid Tjusby finns buskrika utmarker och havsstrandängar. Fastmarkerna är buskrika, men innehåller trots detta en mycket skyddsvärd vegetation. Artrika friskängar är den vanligaste vegetationstypen. I denna vegetation återfinns bl a jordtistel, vildlin, majviva och ängsvädd. Små fläckar av artrika kalkfuktängar finns här och där. Området har till stor del ett måttligt betestryck.

Sammanfattande värdetext:
Välbevarad, dubbel radby med lummig bygata tvärs genom byn. På Störlinge malm, söder om byn, finns mycket välbevarad stugbebyggelse från 1800-talet och 1900-talets början.

Igenväxande betesmarker vid Tjusby. Friska ängsmarker dominerar, vilka ofta är tuviga och mycket artrika. Tuviga delar är ibland en mosaik av frisk- och fuktängar. I området finns flera lövskogsdungar. De hyfsat öppna delarna har ett måttligt betestryck.

108. Störlinge

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Gårdsanläggningarna i byn ligger på ömse sidor om bygatan/landsvägen. I byn finns flera välbevarade gårdsanläggningar samt enskild bebyggelse av intresse. Flertalet ladulängor är uppförda i skiftesverk och delvis sammanbyggda mot vägen.

Halvannan km öster om byn, i den s k Östra utmarken, ligger ett av Ölands största bronsåldersrösen - Tjus hög.

Naturförhållanden:
Vanligaste vegetationstypen i betesmarkerna vid Störlinge är den artrika friskängen. Denna typ är ofta svagt tuvig och innehåller en blandning av arter från olika ängstyper. Följande arter förekommer bland andra: älväxing, salttåg, brunört, getväppling och vildlin. Andra vanliga vegetationstyper är örtrik torräng och gräsrik kalkfuktäng. Längs stranden finns också hyfsat stora arealer av havsstrandängar, som här domineras av övre landstrandvegetation av salttåg-rödsvingeltyp.

Sammanlagt har ett trettiotal indikatorarter hittats i betesmarkerna vid Störlinge. Till de allra rikligast förekommande arterna hör darrgräs, ängsskallra och salttåg. Ett drygt tiotal arter får anses vara vanliga i markerna. Dessa är vårbrodd, rödklint, jordtistel, brudbröd, krissla, vildlin, gullviva, ängsvädd, axveronika, krypven, strandkrypa, höstfibbla och gulkämpar. Övriga indikatorarter har endast setts i enstaka exemplar eller inom mycket små arealer. Halva arealen är måttligt beteshävdad. Övriga delar är antingen välhävdade eller svagt hävdade.

Sammanfattande värdetext:
Välbevarad, dubbel radby med enskilda byggnader och gårdsanläggningar av intresse. Byn är en av Ölands största. Norr om byn ligger Störlinge kvarnrad, en av de längsta och bäst bevarade på ön.

Mycket artrika sjömarker tillhörande Störlinge by. Artrika friskängar dominerar starkt. De är oftast tuviga och innehåller då ofta kalkfuktängar mellan tuvorna. Små arealer av

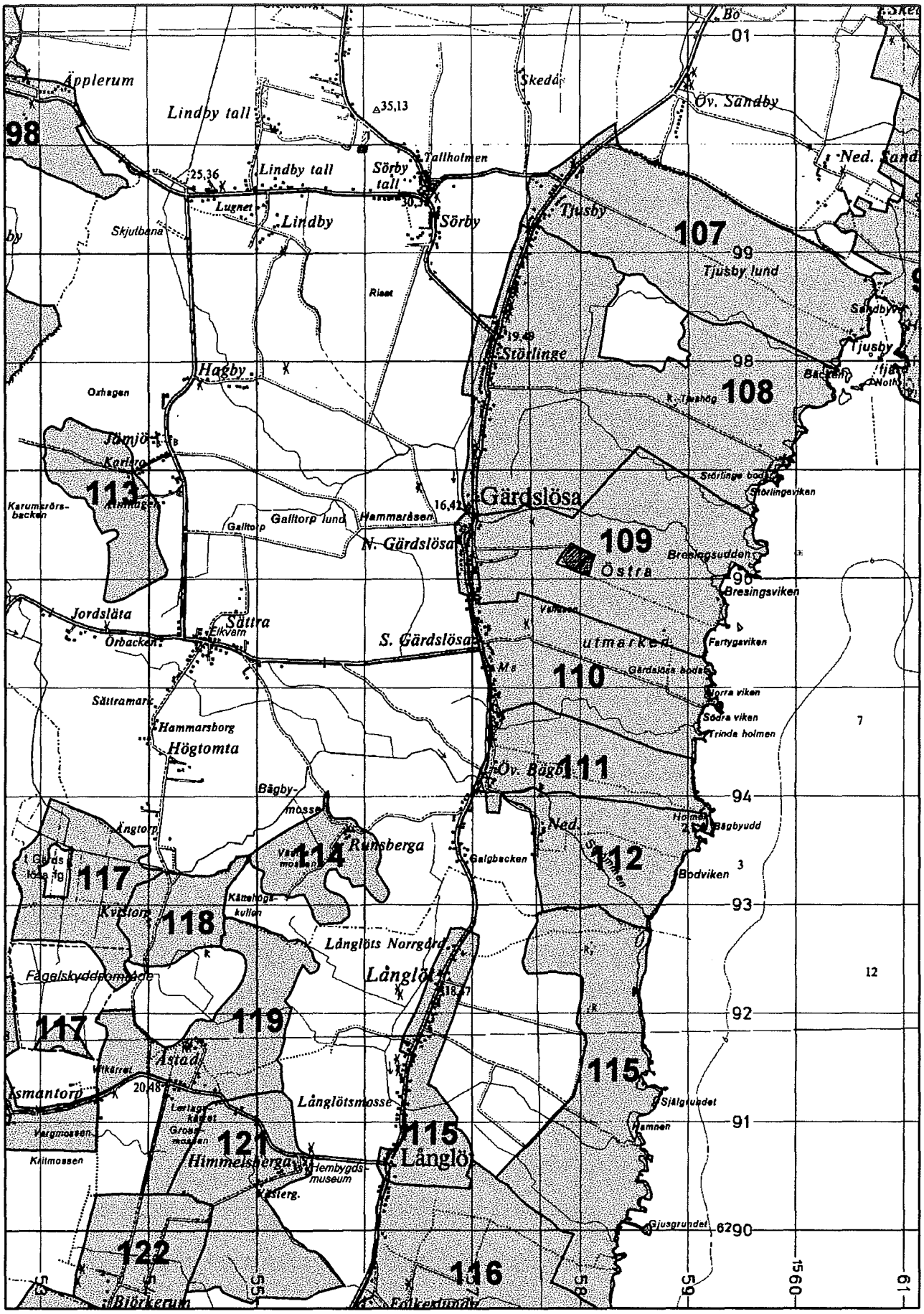
Äpplerum
Lindby tall
Lindby tall
Sörby tall
Tallholmen
Lugnet
Lindby
Sörby
Skjulbana
Skedå
Öv. Sandby
Ned. Sand
Tjusby
Tjusby lund
Riset
Störlinge
Hagby
Oxhagen
Jämjö
Karlsro
Karumsrörsbacken
Galltorp lund
Galltorp
Hammaråsen
Gärdslösa
N. Gärdslösa
Östra
Bresingsudden
Bresingsviken
Störlingeviken
Jordsläta
Sättra
Elkvern
Örbacken
S. Gärdslösa
utmarken
Fartygsviken
Gärdslösa bodar
Norra viken
Södra viken
Trinda holmen
Sättramark
Hammarsborg
Högtomta
Öv. Bägby
Bägbymosse
Ängtorp
Runsberga
Ned.
Bägbyudd
Galgbacken
Bodviken
Kvistorp
Kättehögskullen
Långlöts Norrgård
Långlöt
Fågelskyddsområde
Åstad
Ismantorp
Vargmossen
Kritmossen
Långlötsmosse
Himmelsberga
Hembygdsmuseum
Kästerg.
Långlö
Själgrundet
Hamnen
Gjusgrundet
Björkerum
Folkeslunda
98
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
121
122
01
99
98
96
94
93
92
91
90
53
55
57
58
59
60
61
7
12
3

örtrik kalkfuktäng finns också. Längs kusten i norr hittar man fina, välbetade havsstrandängar med breda zoner med övre landstrandsvegetation. En stor del av området är igenväxande med enbuskar.

109.Norra Gärdslösa

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
I bägge byarna finns flera mycket välbevarade gårdsanläggningar samt enskild bebyggelse av stort intresse. Ladulängorna är i regel uppförda i skiftesverk och delvis sammanbyggda mot bygatan. I norra Gärdslösa finns skolhus och handelsbod från 1880-talet, bägge exteriört mycket välbevarade byggnader. Mellan de bägge byarna ligger den gemensamma malmen med delvis mycket välbevarad stugbebyggelse från 1800-talet.

Prästgården är belägen i södra Gärdslösa. Det är en stor, rödfärgad tvåvåningsbyggnad, ursprungligen uppförd under 1700-talet, men på- och tillbyggd under 1800-talet. Skalden Erik Johan Stagnelius föddes här 1793.

Kyrkan är belägen strax norr om norra Gärdslösa by. Det är Ölands enda helt bevarade medeltidskyrka, uppförd på 1200-talet. Interiört finns bevarade kalkmålningar från 1400-talets slut. Sydportalen är av gotländsk typ i kalksten, säkerligen utförd av någon gotländsk mästare. Kyrkan byggdes om något under 1800-talet, men inte alls i samma utsträckning som övriga öländska kyrkor.

Norr om Gärdslösa kyrka, väster om landsvägen, finns ett större förhistoriskt gravfältskomplex med synliga stensättningar och resta stenar. Över Silverbäcken, intill kyrkan, finns en vacker stenvalsbro, uppförd på 1700-talet. Här står också en milsten från 1737.

Naturförhållanden:
Betesmarkerna vid Norra Gärdslösa är mycket variationsrika vad gäller vegetationen. Torra och fuktiga fastmarker dominerar. Örtrik torräng av ängshavretyp och gräsrik kalkfuktäng är de två vanligaste vegetationstyperna. Även fårsvingeltorräng, tuvtåtelfuktäng och artrika friskängar är vanligt förekommande. På de sandiga strandvallarna växer även hedartade växtsamhällen som rödvenhed och stagghed, totalt är dock detta små arealer. Längs strandlinjen finner man också mindre områden med havsstrandäng, främst då i områdets norra del. Övre landstrandsvegetation av salttåg-rödsvingeltyp är mest frekvent. Skonor förekommer, dock utan den typiska saltpräglade vegetationen.

Ett knappt trettiotal arter som indikerar lång beteshävd har hittats vid inventeringen. Till de rikligast förekommande hör brudbröd, salttåg, vårbrodd, darrgräs, ljung, rödklint, ängsskallra, axveronika, strandkrypa, gulkämpar, revigt saltgräs och havssälting. Betestrycket i markerna verkar vara i avtagande. Ungefär hälften av arealen är svagt hävdad. Endast en mindre del har ett måttligt betestryck.

Sammanfattande värdetext:
Två mycket välbevarade radbyar med tillhörande äldre malmbebyggelse. Av särskilt intresse är miljöerna kring kyrkan, skolan och handelsboden. I södra Gärdslösa finns sammanbyggda ladulängor mot bygatan samt bevarad prästgård från 1700-talet. Norr om kyrkan finns ett förhistoriskt bygravfält.

Igenväxande betesmarker vid Norra Gärdslösa. Stora delar av fastmarkerna har vuxit igen med enbuskar. Flera av dessa marker betas dock ännu svagt med nötkreatur. Enstaka välbetat skifte finns också. I nordöstra delen finns mycket fint utbildade havsstrandängar med breda övre landstränder.

110. Södra Gärdslösa

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Se Norra Gärdslösa.

Naturförhållanden:
Öppna utmarker som tillhör Södra Gärdslösa. Sammanlagt har sex stycken olika hävdberoende vegetationstyper noterats vid fältinventeringen. Vanligast verkar den örtrika torrängen av ängshavretyp vara. Alla de övriga vegetationstyperna finns enbart inom begränsade arealer. Bland annat växer inom sjömarkerna små partier med alvarhed av hällmarkstyp,

fårsvingeltorräng och tuvtåtelfuktäng. Många av betesmarkerna är tuviga och vegetationen blir då ofta mycket mosaikartad. Uppe på tuvorna växer oftast en örtrik torrängsvegetation, medan man mellan tuvorna finner en gräsdominerad vätvegetation.

Till områdets vanligaste indikatorarter hör vårbrodd, darrgräs, jordtistel, brudbröd, gullviva, höskallra, axveronika och trift. Sammanlagt har tjugofyra olika arter som indikerar lång och oavbruten hävd hittats. Ungefär halva arealen betesmark har ett hyfsat betestryck idag. Övriga halvan är dock för svagt betad och kommer på lite sikt att växa igen med buskar och sly.

Sammanfattande värdetext:
Torra betesmarker tillhörande Södra Gärdslösa. Den örtrika torrängen dominerar starkt markernas fältskiktsvegetation. Ibland är den tuvig och innehåller då även vätartad vegetation. Hyfsat bete i den södra delen. Norra delen har ett svagare betestryck och igenväxningen med enbuskar har börjat.

111. Övra Bägby

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
I bägge byarna finns gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av intresse. Nedra Bägby har delvis sammanbyggda ladulängor i skiftesverk mot bygatan. Norr om Övra Bägby och vid landsvägen, väster om Nedra Bägby finns spridd malmbebyggelse. Det är dels äldre stugbebyggelse, dels småskalig bebyggelse av villatyp. Intill Bägby bro vid gamla landsvägen norr om Övra Bägby står två runstenar. Bron, uppförd i kalksten, är byggd på 1700-talet.

Naturförhållanden:
Östra utmarken är Övra Bägbys viktigaste betesmarker. Örtrik torräng och gräsrik kalkfuktäng är de två vanligaste vegetationstyperna. Vårbrodd, darrgräs och brudbröd är rikligt förekommande indikatorarter i betesmarkerna. Betestrycket i markerna är svagt. Några skiften betas inte längre.

Sammanfattande värdetext:
Två välbevarade radbyar. Bygatan i Nedra Bägby är välbevarad med bl a sammanbyggda ladulängor mot gatan. Svagt betade utmarker på Övra Bägbygs marker. Torra och fuktiga betesmarker dominerar. Flertalet skiften är svagt beteshävdade.

112. Nedra Bägby

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Se Övra Bägby.

Naturförhållanden:
Torra och fuktiga ängsmarker dominerar betesmarkerna till Nedra Bägby. Örtrik torräng och gräsrik kalkfuktäng är de vanligaste vegetationstyperna. Även fårsvingeltorräng, artrik variant av friskäng och tuviga marker med en blandning av torrängs- och vätvegetation är också rätt vanliga. Den senare typen återfinns oftast i de delar där jordtäcket är mycket tunt. Små arealer av tuvtåtelfuktäng och renodlad vätvegetation finns också.

Sammanlagt har ett knappt tjugotal indikatorarter noterats vid inventeringen. Vårbrodd, darrgräs och brudbröd är rikligt förekommande i Nedra Bägbys sjömarker. Till vanliga arter hör rödklint, jordtistel, flentimotej, gullviva, höskallra, axveronika och trift. Flertalet indikatorarter återfinns dock i mindre mängd.

Sammanfattande värdetext:
Enbuskbevuxna betesmarker vid Nedra Bägby. Torra ängsmarker dominerar områdets vegetation. Kalkfuktängarna är nästan alltid av gräsrik typ. Relativt små arealer friskäng och något artfattiga på grund av svagt bete. Välhävdat och måttligt hävdat. Rikligt med stensträngar.

113. Runsberga

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Radby med delvis sammanbyggda ladulängor mot bygatan. I byn finns flera välbevarade gårdsanläggningar. Några av byns gårdstomter står öde.

Ungefär en kilometer sydväst om byn ligger ett fornlämningsområde bestående av ett delvis sammanhängande gravfält med synliga runda stensättningar samt ett större röse, den s k Kättehögskullen.

Naturförhållanden:
Buskrik utmark strax väster om Runsberga. Gräsrika kalkfuktängar är den vanligaste vegetationen. På lite högläntare delar växer välutbildade ängshavretorrängar. Vissa delar är mycket buskrika, främst då på enbuskar. Betesmarkerna är svagt hävdade idag.

Sammanfattande värdetext:
Ålderdomlig radby i Mittlandsskogens utkanter med välbevarad bygata och vägmiljö. I byns utmarker finns bl a bevarade rester av lövängar. Hela det omgivande kulturlandskapet ger ett ålderdomligt intryck. Stort fornlämningsområde sydväst om byn. Fuktängar och torrängar sydväst om Bägby mosse. Den större delen av området upptas av gräsrika kalkfuktängar som domineras av älväxing. I högre liggande partier finns väl utbildade ängshavretorrängar speciellt märkbart är det i den nordvästra delen av utmarken. Enbuskar finns i mångfald och vissa torrängspartier är i klart behov av röjning. Området är svagt hävdat vilket har givit en förnapålagring av fjolårsgräs i vissa parter.

114. Jämjö - Sättra

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Västra äng tillhör Jämjö by och ligger där Högsrums, Räpplinge och Gärdslösa socknar gränsar till varandra. Tidigare betesmarker avskiljer området från byns gärde som ligger ca 1,5 km österut. Markens beskaffenhet, som t.ex. jorddjupet har säkert styrt odlingen till detta område. Under tidigt 1800-tal var området inhägnat av stenmur och bestod främst av äng med inslag av sanka partier och lövträd. Den östligaste delen har varit uppodlad men de små åkrarna uppgavs som öde redan 1832. Enligt den nuvarande markägaren hävdades Västra äng genom slåtter fram till 1910-talet. Därefter har området till 1960-talet använts för bete med ett sent påsläpp, oftast först efter midsommar. Markägaren har återupptagit slåttern av naturvårdsskäl.

Områdets enda fornlämning utgörs av en stensträng med den nordostliga begränsningen i en närmast fyrsidig hägnad yta, ca 120 meter i sida.

Naturförhållanden:
Vid Jämjö - Sättra finns två endominerade buskrika utmarker med ett trädskikt bestående av björk, ask, ek samt tall och ett buskskikt bestående av en, slån, hagtorn, nypon, hassel, slån samt skogstry. Vid inventeringstillfället bedömdes röjning vara av nöden för att behålla de biologiska värdena. Förekommande vegetationstyper är fårsvingeltorräng, ängshavretorräng och rödvenäng. Markerna hyser drygt ett dussin indikatorarter, som exempelvis backsmultron, backklöver och axveronika. Hävden var vid inventeringstillfället till största delen svag.

Vid Västra äng finns små slåtterhävdade träd- och buskbärande ängar, som kring de träd- och buskfria ängsytorna omges av ask, björk och ek. Förekommande vegetationstyper är gräsrik och örtrik kalkfuktäng samt ängshavretorräng. Omkring trettio indikatorarter, som exempelvis majviva, rosettjungfrulin och toppjungfrulin, förekommer i området.

Sammanfattande värdetext:
Vid Jämjö - Sättra finns två endominerade buskrika utmarker. Markerna hyser ett måttligt antal indikatorarter. Vid Västra äng finns små slåtterängar med ett mycket högt antal indikatorarter.

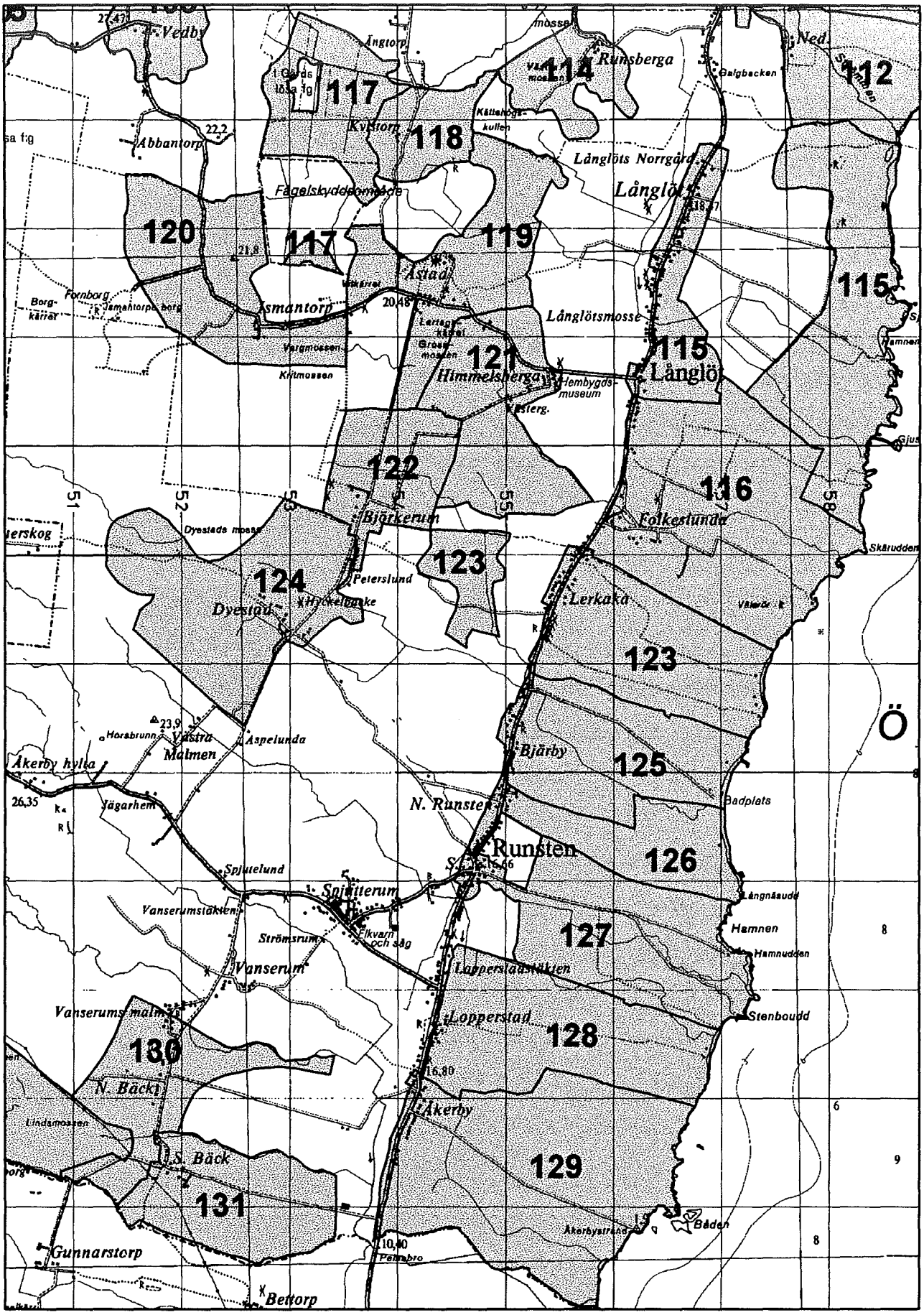
Vedby
Ängtorp
Runsberga
Ned
Kvidtorp
Abbantorp
Långlöts Norrgård
Fågelskyddsområde
Åstads
Fornborg
Borgkärret
Åsmantorp
Långlötsmossen
Varpmossen
Kittmossen
Himmelsberga
Hembygdsmuseum
Långlö
Björkerum
Folkestunda
Dyestads mosse
Peterslund
Dyestad
Lerkaka
Skärudden
Horsbrunn
Västra Malmen
Aspelunda
Åkerby hylta
Bjärby
Jägarhem
N. Runsten
Badplats
Runsten
Splutelund
Snitterum
Vanserumsläkten
Kvarn och såg
Strömsrum
Vanserum
Loppersladsläkten
Långnäsudd
Hamnen
Hamnudden
Vanserums malm
Loppersta
Stenboudd
N. Bäck
Åkerby
Lindsmossen
S. Bäck
Gunnarstorp
Bettorp
Båden
Åkerbystrand
Petersbro
Ö

LÅNGLÖTS SOCKEN

115. Långlöt

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Långsträckt by med flera gårdsanläggningar och enskilda byggnader av intresse. Byns gårdsbebyggelse var tidigare helt koncentrerad till bygatans/vägens östra sida. Under 1900-talet har emellertid flera ekonomibyggnader uppförts också utmed vägens västra sida. Flera av manbyggnaderna och sidobyggningarna på gårdarna är uppförda kring 1800-talets början och mitt. Norrgården kan närmast betraktas som en mindre herrgårdsanläggning. Den välbevarade manbyggningen här är uppförd 1850. På Långlötsmosse söder om byn finns flera välbevarade småfastigheter av malmtyp. Här ligger också ett f d mejeri, missionshus och handelsbod.

Söder om kyrkan ligger det f d lönebostället med mycket välbevarad mangårdsbebyggelse från 1800-talets mitt.

Naturförhållanden:
Tio olika vegetationstyper har kunnat urskiljas i betesmarkerna vid Långlöt. Speciellt vanlig är olika typer av torrängar, främst då örtrik ängshavretorräng. Även den gräsrika varianten av kalkfuktäng är dock också vanligt förekommande. Två andra vanliga vegetationstyper är högörtfuktäng och friskängar av ett artrikt slag. Dessa friskängar innehåller ofta en blandning av arter från torr-, frisk- och fuktängen. Trettioen olika indikatorarter har hittats i betesmarkerna vid Långlöt. Några av arterna är rikligt eller vanligt förekommande. Till dessa hör bl a vårbrodd, darrgräs, jordtistel, brudbröd, vildlin, gullviva, höskallra och ängsvädd. Flertalet indikatorarter förekommer dock endast i enstaka exemplar. Betestrycket varierar mycket mellan skiftena. Hela skalan från mycket välbetade marker till områden helt utan betesdjur finns representerad.

Norr om Långlöts mosse ligger en mindre, igenväxande betesmark. Området domineras av kalkfuktängar. Vanliga arter är brudsporre, majviva, älväxing och krissla. Betesmarken är igenväxande med enbuskar.

Sammanfattande värdetext:
Ölands längsta radby. Ända in på 1920-talet mätte gårdarnas sammanbyggda ladulängor närmare en km i längd. Byn är idag något upplöst men inrymmer flera intressanta gårdsanläggningar och enskilda byggnader. Välbevarad malmbebyggelse på Långlöts mosse. Värdefull miljö kring kyrkan och f d lönebostället.

Lång kustremsa med strandnära betesmarker vid Långlöt. Olika typer av torrängar dominerar vegetationen, främst då den örtrika ängshavretypen. Även arealen friskängar är relativt stor, de är ofta mycket tuviga. Betestrycket varierar kraftigt mellan skiftena. Markerna i norr betas av får. Väster om byn vid Långlöts mosse ligger mindre betesmark som börjat växa igen med enbuskar.

116. Folkeslunda

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
I byn finns ett mycket ålderdomligt, välbevarat byggnadsbestånd. Mot bygatan finns delvis sammanbyggda ladulängor i skiftesverk. Gårdsanläggningarna är genomgående mycket välbevarade. I byns östra del ligger en gårdssmedja, ägd av hembygdsföreningen, uppförd i kalksten. Uppe vid landsvägen ligger en låg, parstuga av 1700-talstyp, exteriört och interiört välbevarad.

Väster om byn, utefter östra landsvägen, ligger ett omfattande gravfältskomplex som sträcker sig vidare norrut mot Långlöt. Gravfältet har undersökts arkeologiskt under 1960- och 1970-talen i samband med bl a ny landsvägsdragning. Fältet är totalundersökt och har gett fina fynd från perioden sen bronsålder till sen vikingatid. Här ligger bl a den berömda "kroppkakan" eller "Wälter sten", ett klotrunt flyttblock som utgjort centrum i en stor gravanläggning från 400-talet.

Naturförhållanden:
Markerna vid Folkeslunda är mycket variationsrika och innehåller sju olika vegetationstyper. Torränar av örtrikt slag är den dominerande vegetationstypen. De mest välutbildade och välbetade torrängarna finns i två

av skiftena söder om sjögatan. Fuktängar är också rätt vanliga i området. Både gräsrik kalkfuktäng och tuvtåtelfuktäng kunde noteras vid inventeringen. Även friskängar av ett mycket artrikt slag är vanligt förekommande. Några vegetationstyper finns endast inom mindre arealer.

Trots de variationsrika markerna är antalet funna indikatorarter inte speciellt stort. Sammanlagt fjorton stycken. Några av dessa är rikligt förekommande. Dessa är vårbrodd, brudbröd och höskallra. Till de vanligt förekommande arterna hör darrgräs, jordtistel, vildlin, gullviva, ängsvädd och axveronika.

Betestrycket varierar rätt mycket inom området. Den norra och södra delen är mest välbetad. Skiftena norr om sjögatan var vid inventeringstillfället obetade.

Sammanfattande värdetext:
Ålderdomlig, mycket välbevarad radby med flera gårdsmiljöer och enskild bebyggelse av stort intresse. Lummig, vacker bygata. Stort gravfältskomplex uppe vid östra landsvägen.

Torra och välbetade sjömarker vid Folkeslunda. Örtrika torrängar är vanligaste vegetationstyp och ibland är dessa mycket fint utbildade och artrika. Relativt få indikatorarter har dock noterats vid fältinventeringen. Nötbete dominerar, men i norr finns även skiften som fårbetas. I området finns rikligt med fornlämningar. Några av de välbetade skiftena söder om sjögatan innehåller mycket välbevarade stensträngar och är dessutom botaniskt mycket värdefulla.

117. Amundsmosse

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Amunds mosse i Mittlandsskogens norra del var i äldre tid kronomark, men nyttjades av kringliggande byar för ängsslåtter, särskilt under torra somrar. Under 1700-talet lades nyttjanderätten under Borgholms kungsgård. 1818 avmättes mossen för skattläggning och 1834-35 verkställdes laga skifte. Mossen upptog då 454 tunnland, som fördelades på 36 lotter med de flesta delägarna från Norra och Södra Gärdslösa, men även bönder från Hagby, Högtomta, Jämjö, Lindby, Sättra, Åstad, Kvisttorp och Abbantorp hade lotter i mossen. Efter slåtter kring midsommartid nyttjades mossen för oxbete under sensommar och höst.

På 1834 års karta har flera av de nu skogsklädda holmarna särskilda namn som t ex Idegransholmen, Flygtholmen, Tillgiftsholmen, Oxelholmen. Inbuktningen sydväst om Kvisttorp kallas på 1729 års karta för Prästviken.

Naturförhållanden:
Amundsmosse är Ölands största agmyr och är omgiven av fuktängar, framför allt gräsrika kalkfuktängar men även örtrika dito. Övriga växtsamhälle i fuktängsmarginalen är högörtäng och gräs-lågstarrfuktäng.

Öster om myren dominerar örtrik ängshavretorräng. I ett välutbildat hässle där det dessutom finns inslag av en alvarvariant av örtrik ängshavretorräng. På fastmarken är solvända rikligt förekommande. Darrgräs, jordtistel, brudbröd, vildlin och gullviva är vanliga. Inom Amundsmosse förekommer dessutom bl a stor blåklocka, ängsstarr, rödklint, nycklar, sumpgentiana, krissla, prästkrage, vildlin, tvåblad, korskovall och toppjungfrulin.

Sammanfattande värdetext:
Mosse i utmarken som nyttjades till slåtter och efterbete av kringliggande byar.

Ölands största agmyr omgiven av kärrmark av extremrik typ med axag och stor orkidérikedom. Fastmarkspartiet sydost om kärret har en välbetad ängshavretorräng som är mycket artrik liksom kalkfuktängsmarginalerna med sin orkidérikedom. Sammantaget en stor och variationsfylld betesmark med troligen lång kontinuitet.

118. Kvistorp

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Byn består av två gårdar med åkermarken i nordost. I bygräns mot väster ligger den stora Amundsmosse. Byn omges av ädellövskog. Den sydligast belägna gården har en märklig manbyggning, uppförd i villastil 1916, efter förebild från en Borgholmsvilla. I en löväng strax söder om gården står en kopia av huset, utförd i cement på 1930-talet av gårdens dåvarande ägare Martin Persson. Ytterligare en kopia, i arbetad granit, står som gravsten på

Långlöts kyrkogård. I bygräns mot Åstad, ca en halvkilometer sydost om byn ligger ett fornlämningsområde bestående av ett tiotal husgrunder med tillhörande stensträngsystem samt ett par stensättningar.

Naturförhållanden:
Invid Amunds mosse ligger ett av de få betade hässlena på Öland. Vegetationen är mycket artrik och består huvudsakligen av örtrika ängshavretorrängar. Hävdgynnade arter är bl a nycklar, brudbröd, axveronika, gullviva, bockrot, vildlin. Betet idag är rätt svagt och höjt betestryck vore därför önskvärt.

Sammanfattande värdetext:
Liten radby, omgiven av ett mycket välbevarat kulturlandskap samt ålderdomlig vägmiljö. Fornlämningsområde i f d lövängar sydost om byn. I västra delen ligger ett av fåtaliga hässlen som fortfarande betas. Vegetationen domineras av örtrika torrängar.

119. Åstad

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Åstad har av gammalt två bydelar, den norra med en klunga av fyra gårdar, byggd på en låg åsrygg, den södra med tre gårdar ca 300 meter sydost därom. Vid den norra gårdsklungan ligger det s k torget, markerat på de äldsta bykartorna. Två väderkvarnar hör till byn, den ena intill norra byklungan, den andra på åsen i väster. Manbyggningarna är genomgående välbevarade salsbyggnader eller större parstugor.

Till bymiljön hör också Långlöts f d järnvägsstation och f d lanthandel med kringliggande yngre bebyggelse längs gamla järnvägsbanken, numera landsväg mot söder och norr. Till miljön hör också den gamla vägsträckningen mot Himmelsberga. En knapp kilometer norr om byn ligger ett större fornlämningsområde med husgrunder, stensträngssystem, gravrösen och stensättningar. Flera odlingsrösen finns också i området.

Naturförhållanden:
Norr om Vitkärret ligger ett betat hässle. Östra delen är helt öppen medan västra delen är mycket tät med hasselbuskar. Vegetationen i de öppnare delarna består av örtrika torrängar. Beteshävden idag är lite väl svag.

Sammanfattande värdetext:
Mycket välbevarad bymiljö med bl a mangårdsbebyggelse av intresse. Norr om byn finns ett större fornlämningsområde. Betat hässle i västra delen av Åstads marker. Mycket värdefull naturtyp med rik markflora. Röjningar och ökat betestryck är önskvärt.

120. Ismantorp

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Ismantorps fornborg är Ölands näst största fornborg. Den är belägen mitt inne i Mittlandsskogen och nås via en liten avtagsväg från vägen mellan Långlöt och Högsrum.

Borgen anses vara anlagd omkring 400 e Kr och kan, förutom som skyddsanläggning, även haft funktionen som kultplats. Innanför murarna, som nu har en höjd varierande mellan tre till fyra meter, är 88 husgrunder klart urskiljbara. Borgens inre diameter är ca 125 meter.

Riksantikvarieämbetet har förvärvat den kringliggande marken och området markvårdas nu regelbundet genom fårbetning och röjning. Ett av syftena är att på detta sätt låta återställa det förhistoriska kulturlandskapet kring borgen.

Naturförhållanden:
Runt fornborgen finns en välhävdad betesmark som betas av får. Trädskiktet domineras av ek och i buskskiktet är enbuskar vanligast. Kalkfuktängar förekommer i låglänta partier medan torrängar dominerar upp mot borgen. Orkidéinslaget är stort men det finns även andra betespräglade växter som darrgräs, ängsstarr, jordtistel, brudbröd, solvända, vildlin och jungfrulin.

Öster om byn ligger Vargmossen som utgörs av ett större betesskifte som innefattar såväl betade fuktängar som hässlen. Området domineras huvudsakligen av agvegetation. Längs kärrets kanter växer välbetade lågstarrängar och kalkfuktängar. På lite torrare delar är ängshavretorrängen vanlig. Darrgräs, brudbröd, solvända och prästkrage är några av de indikatorarter som är vanliga på fastmarken. Väster om Vargmossen finns ett tätt hässle.

Sammanfattande värdetext:
På byns marker ligger Ölands näst största fornborg från ca 400 eKr. Betade torr- och fuktängar i anslutning till Vargmossen. Flera hässlen ligger i anslutning till området.

121. Himmelsberga

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Byns gårdar har sammanbyggda ladulängor i skiftesverk på ömse sidor av bygatan. Ett par delvis nyuppförda kalkstenslängor finns också i byn. Byns östra del, som idag utgörs av tre gårdsanläggningar, är sedan 1957 hembygdsmuseum. I byn finns flera gårdsanläggningar samt enskilda byggnader av mycket stort intresse. Strax söder om byn finns ett litet malmställe med stuga och ladugård som bildar en gårdsanläggning i miniatyr. Byggnaderna tillhör Himmelsberga hembygdsmuseum och är flyttade hit vid 1970-talets början.

Naturförhållanden:
Väster om Himmelsberga ligger två betesmarker av högt naturvärde. Hagen söder om vägen är nyligen uppröjd. Tät grässvål saknas, men trots det finns här indikatorväxter som svinrot, jordtistel, tvåblad och jungfrulin. Friskäng av rödventyp är den vanligast förekommande vegetationstypen. Norr om vägen ligger Grossmossen. Det är ett variationsrikt område med en blandning av fuktängar, kärr och torrängar. De centrala delarna utgörs av obetade kärrytor dominerade av bunkestarr och ag. Kärrknipprot och svinrot är vanliga indikatorarter.

Sammanfattande värdetext:
Ölands kanske bäst bevarade dubbla radby med ålderdomlig bygata. Gårdsmiljöer och enskilda byggnader av mycket stort kulturhistoriskt intresse. Himmelsberga hembygdsmuseum är ett av Ölands mest frekventerade turistmål. Vägmiljöerna kring byn är väsentliga för den välbevarade helhetsbilden. Betesmarkerna vid Himmelsberga är av två typer. Här finns dels en nyligen röjd björkhage, dels en stor betad våtmark med en mängd indikatorarter. Grossmossen domineras av kärrpartier men i marginaler finns välbetade kalkfuktängar och örtrika ängshavretorrängar.

122. Björkerum

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Välbevarad radby i Mittlandsskogens östra del. Det närmast omgivande landskapet utgörs av öppen odlingsmark. Nordost om byn finns lundar av ek, ask och alm. Väster om byn finns mossmarker. Åkerarealen var före laga skifte förhållandevis liten men utökades väsentligt efter skiftet genom nyodlingar i ängsgärdet norr om byn.

De fem gårdarna ligger i en gles rad i N-S med den nordligaste gården indragen ett stycke åt väster. Fägårdar och ladulängor ligger mot bygatan i öster. Gårdslägena är samma som för 300 år sedan, men är troligen ännu äldre. Byn är välbyggd och har flera bevarade äldre gårdsbyggnader och gårdsmiljöer av stort intresse. Ett par av manbyggningarna är salsbyggnader uppförda kring 1880. Till bebyggelsemiljön hör en kvarnbacke väster om byn där tidigare minst tre kvarnar stått, men idag finns endast en kvar. Tidigare passerade också järnvägen strax öster om bygatan. Delar av gamla järnvägsbanken används numera som byväg till och från byn.

Naturförhållanden:
Kritmossen, sydost om Ismantorp, är en myr dominerad av bunkestarr. Myrmarken omges av kalkfuktängar och mindre partier med lågstarräng. Fastmarken, som har björk i trädskiktet samt hassel och en i buskskiktet, domineras av ängshavretorräng. Området hyser många hävdgynnade arter som exempelvis axveronika, slåtterblomma, nycklar, gullviva, fältsippa, vildlin och majviva. Vid inventeringstillfället var hävden till största delen måttlig.

Sammanfattande värdetext:
Välbevarad radby omgiven av ett öppet odlingslandskap, väderkvarn på kvarnbacken. Gårdsanläggningar av götisk typ. Ett par manbyggningar är exteriört mycket välbevarade. Sydost om Ismantorp finns en betad våtmark, Kritmossen, som utgörs av kärrvegetation med omgivande kalkfuktängar och ängshavretorrängar. Ett högt antal indikatorarter förekommer i området.

RUNSTENS SOCKEN

123. Lerkaka

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Gårdsanläggningarna ligger på ömse sidor om östra landsvägen/bygatan. Ladulängorna, uppförda i skiftesverk, är delvis sammanbyggda mot vägen. Mangårdsbebyggelsen är genomgående mycket välbevarad. Norr om byn finns välbevarad malmbebyggelse med bl a stugbebyggelse från 1800-talet samt ett par amerikainspirerade hus av villatyp från 1900-talets början. Malmen är delvis gemensam med grannbyn i norr, Folkeslunda. Alldeles söder om byn ligger kvarnbacken med fem välbevarade stubbekvarnar på rad. Här ligger också en källare i kalksten samt Ölands enda bevarade linbastu.

Söder om byn, på kvarnbacken, finns synliga spår av ett sammanhängande förhistoriskt gravfält i form av stensättningar av varierande slag. Mittemot kvarnraden står en av Ölands vackraste runstenar.

Naturförhållanden:
Liksom i många andra byars sjömarker domineras vegetationen av kalkfuktängar. Till allra största delen är dessa kalkfuktängar starkt gräsdominerade, men här finns även mindre arealer av den lågvuxna och örtrika typen. Vanligt förekommande vegetation i övrigt är örtrika torrängar och mycket artrika friskängar. Friskängarna innehåller en blandning av torra, friska och fuktiga arter, exempelvis brudbröd, ängssyra och älväxing. Fårsvingeltorräng, tuvtåtelfuktäng och vätvegetation finns i dessa sjömarker inom mycket begränsade arealer.

Betesmarkerna vid Lerkaka är mycket rika på indikatorarter. Närmare ett trettiotal arter noterades vid inventeringen. Fyra arter var rikligt förekommande. Dessa är darrgräs, brudbröd, krissla och höskallra. Något mindre vanliga är vårbrodd, rödklint, jordtistel, vildlin, gullviva, axveronika och trift. Alla övriga växter som indikerar lång beteshävd finns enbart som enstaka exemplar.

Sammanfattande värdetext:
Välbevarad, dubbel radby med bl a ålderdomlig mangårdsbebyggelse. Lerkaka kvarnrad är ett av Ölands mest frekventerade turistmål. Fornlämningsområde intill östra landsvägen, söder om byn. Något svagt betade sjömarker till Lerkaka. Gräsrika kalkfuktängar dominerar vegetationen, men fläckar av den örtrika varianten finns här och var. I norr är torrängarna rätt vanliga, främst den örtrika ängshavretorrängen. Vissa skiften skulle bli mycket fina om betestrycket höjdes. Ställvis finns även fina och artrika friskängar.

124. Dyestad

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:
Byn ligger i Mittlandsskogens östra del. Odlingsmarken upptar byns södra och mellersta delar medan utmarkerna ligger i norr och nordväst kring Dyestad mosse.

Bebyggelsen ligger norr om gamla byvägen och strax väster om bygränsen till Runstens kyrkby. Den består av delvis bevarade äldre gårdsbildningar och enskilda byggnader av intresse. På gamla riksdagsmansgården Dyestad 2:6 (f d nr 1) finns en tvåvåningsbyggning från 1844, vars väggmålningar av bygdemålaren Jöns Larsson överflyttats till Himmelsberga i samband med renovering. Grenngården har en något yngre tvåvånings manbyggnad. F d komministergården, nr 5, har en envånings salsbyggnad med brutet tak uppförd omkring 1850.

I igenväxande betesmark nordväst om byns gårdar finns ett större fornlämningsområde med fyra husgrunder med anslutande stensträngssystem och ett femtontal röjningsrösen (fornby) samt ett gravfält med runda stensättningar.

I gamla södra ängsgärdet ligger ytterligare ett fornlämningsområde med boplatslämningar och röjningsrösen samt gravar bl a ett röse och en treudd.

Naturförhållanden:
Dyestads by saknar naturliga betesmarker. I övrigt är naturvärdena okända. Delar av Kritmossen hör till byn, se *Björkerum.*

Sammanfattande värdetext:
By i öppet odlingslandskap med delvis bevarade äldre gårdsbildningar och enskilda byggnader av intresse. Fornlämningsområde med husgrunder, stensträngssystem och gravfält.

125. Bjärby

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
I byn finns flera mycket välbevarade gårdsanläggningar samt enskild bebyggelse av intresse. Ladulängorna, uppförda i skiftesverk, är delvis sammanbyggda mot bygatan.

Strax norr och söder om byn finns välbevarad malmbebyggelse med stugor och små ekonomibyggnader från 1800-talet.

Norr om byn finns rester av ett bygravfält med bl a ett par bautastenar. Mitt inne i byn, intill landsvägen, står en mycket vacker runsten.

Naturförhållanden:
Till Bjärby hör relativt små arealer naturlig betesmark. Flertalet av skiftena är gräsrika. Gräsrik kalkfuktäng är den vanligaste vegetationstypen. Hävden varierar mellan de olika markerna, men flertalet har ett lågt betestryck. Det största skiftet betas av får.

Sammanfattande värdetext:
Mycket välbevarad radby, med gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av intresse. Välbevarad malmbebyggelse norr och söder om byn. Betesmarkerna vid Bjärby är uppdelade i ett flertal mindre skiften. Betet är oftast lite svagt. Gräsrika kalkfuktängar är vanligt förekommande.

126. Norra Runsten

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
I bägge byarna finns delvis sammanbyggda ladulängor i skiftesverk och kalksten mot bygatan/ landsvägen. Gårdarna är genomgående mycket välbevarade med stora manbyggningar av salstyp, vanligen under brutet tak. Speciellt i Södra Runsten har gårdarna storgårdskaraktär av för Öland ovanliga mått.

Byarna knyts samman av malmen, med stugor och småställen från 1800-talet och 1900-talets början. Till flera av dessa fastigheter hör små, ofta vinkelställda ekonomibyggnader i trä och kalksten. Här ligger också en handelsbod. Även söder om Södra Runsten, efter landsvägen, ligger delvis välbevarad malmbebyggelse. Intill kyrkan ligger prästgården med välbevarad manbyggning, uppförd 1828. Här ligger också den gamla folkskolan från 1872 och småskolan från 1895.

Runstens kyrka
Kyrkan är belägen i Södra Runsten. Kyrkan är uppförd 1836, tornet två år senare. Kyrktornet kröns av en ovanligt stor, åttakantig lanternin och är försett med två tornur.

Intill prästgården finns förhöjningar i marken, troligen rester av medeltida bebyggelse.

Naturförhållanden:
Området är mycket variationsrikt och innehåller ett flertal olika vegetationstyper, alltifrån det torraste till det fuktiga. Den vanligaste vegetationstypen är torrängar av fårsvingeltyp. Längs stranden i norra delen återfinns en ovanlig vegetation, sandgräsheden. Typiskt för denna är det glesa fältskiktet och inslaget av olika lavarter. I anslutning till det stora kärr- och fuktängsområdet i nordvästra delen finns både gräsrika kalkfuktängar och tuvtåtelfuktängar.

Sammanlagt har ett knappt tjugotal arter som indikerar lång och oavbruten hävd hittats. Endast två arter förekommer i några större mängder. Dessa är vårbrodd och darrgräs. Fem indikatorarter är relativt vanliga: jordtistel, backnejlika, brudbröd, ängsskallra och mandelblomma. Övriga arter har endast noterats i enstaka exemplar eller inom mindre områden. Betesmarkerna hävdas genom bete med ungdjur. Halva arealen har ett måttligt betestryck. Mindre delar som är riktigt välhävdade och svagt beteshävdade finns också.

Sammanfattande värdetext:
Två mycket välbevarade radbyar med gårdsmiljöer och mangårdsbebyggelse av storgårdstyp. Lummig, vacker, något krökt bygata. Värdefull miljö kring kyrkan och gamla häradsvägen mot Glömminge med bl a prästgård och folkskola.

Torra sjömarker vid Norra Runsten. Fårsvingeltorrängar och sandgräshedar är två rätt vanliga vegetationstyper. I nordväst finns ett stort kärr- och fuktängsområde, med såväl kalkfuktängar som ren kärrvegetation. Relativt få indikatorarter och flertalet av dessa har en låg förekomstfrekvens.

127. Södra Runsten

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Se Norra Runsten.

Naturförhållanden:
Stora delar av betesmarkerna vid Södra Runsten är mycket tuviga och välbetade. Detta gör att vegetationen blir mycket mosaikartad. Vanligt är att det på tuvorna växer en fårsvingeltorräng och mellan dessa gräsrika kalkfuktängar eller vätartad vegetation. I områdets västra delar återfinns även en del tuvtåtelfuktäng och gräsrik kalkfuktäng. Även tuviga friskängar är rätt vanliga.

Sammanlagt har ett tjugotal indikatorarter hittats. Flertalet har låg och medelmåttig förekomstfrekvens. Två arter är dock rikligt representerade - vårbrodd och brudbröd. Vanliga arter i betesmarkerna vid Runsten är darrgräs, jordtistel, vildlin, knölsmörblomma, ängsskallra, axveronika, trift och gulkämpar. Huvuddelen av markerna är mycket välbetade. En mindre del har ett måttligt betestryck.

Sammanfattande värdetext:
Se Norra Runsten.

Mycket välbetade sjömarker vid Södra Runsten. Stora delar av markerna är mycket tuviga. Tät grässvål finns dock oftast såväl på som mellan tuvorna. Mosaikartad och svårklassificerad vegetation med torrängar uppe på tuvorna och frisk eller fuktängar mellan. Bra exempel på välhävdat utmarksbete.

128. Lopperstad

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Byns ladulängor är delvis sammanbyggda mot bygatan. Ett par av gårdarna har välbevarade, intakta gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av intresse. Malmbebyggelse finns norr om byn på den s k Lopperstadstäkten samt söder om byn. Det är dels välbevarad stugbebyggelse från 1800-talet med tillhörande små ekonomibyggnader och inslag av nyare bebyggelse.

Strax söder om byn, på Lopperstadstäkten finns ett par bautastenar resta alldeles intill vägen. Dessa härrör från ett omfattande, ursprungligen sammanhängande gravfält som idag har sin största synliga koncentration alldeles väster om Lopperstads by, på ömse sidor av landsvägen. Gravfältet består av ett femtontal synliga stensättningar, domarringar och resta stenar. Ytterligare ett tjugotal liggande stenar vittnar om gravfältets verkliga omfattning. Under 1800-talet har gravfältet nyttjats som byns grustag (täkt).

Naturförhållanden:
Lopperstads sjömarker är variationsrika och innehåller ett tiotal olika vegetationstyper. Vanligaste vegetation är den örtrika torrängen, som återfinns främst i västra delarna av sjömarkerna. Svagt betade torrängar är bevuxna med enbuskar. Hyfsat vanliga vegetationstyper är fårsvingeltorräng, gräsrik kalkfuktäng och artrika friskängar. Mycket fina friskängar noterades i ett av skiftena (3:4). De övriga sex typerna återfinns bara inom mindre arealer. Till de mest intressanta bland dessa hör sandgräsheden och örtrik kalkfuktäng. Båda typerna återfanns i markernas nordöstra delar.

Betesmarkerna vid Lopperstad har ett stort antal arter som indikerar lång och oavbruten hävd. Några av dessa är rikligt förekommande. Dessa är vårbrodd, darrgräs och brudbröd. Flertalet indikatorarter är dock endast vanligt eller enstaka förekommande. Till de mest

intressanta bland dessa hör kattfot, ljung, brudsporre, honungsblomster, krissla, vildlin, nattviol, majviva, ängsskallra, backklöver och axveronika.

Huvuddelen av betesmarkerna är välhävdade eller måttligt hävdade. En mindre del har ett svagt betestryck.

Sammanfattande värdetext:
Välbevarad radby med intakta, ålderdomliga gårdsanläggningar samt enskild bebyggelse av intresse. Malmbebyggelsen söder och norr om byn har välbevarad, småskalig bebyggelse i behåll. Omfattande järnåldersgravfält alldeles intill byn och på ömse sidor av landsvägen som ger en ovanligt fin, historisk kontinuitet åt hela bymiljön.

Fina sjömarker vid Lopperstad. Torra betesmarker dominerar, främst av örtrik torrängstyp. De västra delarna är igenväxande med enbuskar. Variationsrik vegetation med bl a sandgräshedar närmast stranden i norr och artrika kalkfuktängar längs vattendraget.

129. Åkerby

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Långsträckt by med flera mycket välbevarade gårdsanläggningar. I byns södra del är ladulängorna, uppförda i skiftesverk, delvis sammanbyggda. I byns norra del har fägårdsbebyggelsen flyttats från sin ursprungliga plats intill mangårdarna och nyuppförts på andra sidan vägen/bygatan (väster om vägen). Flertalet av dessa ekonomibyggnader är uppförda på 1920-30-talen. Öster om vägen ligger i dessa fall mangårdarnas trädgårdar direkt mot vägen. Norr om byn finns delvis mycket välbevarad malmbebyggelse med stugor och små ekonomibyggnader från 1800-talets senare del och 1900-talets början.

Söder om byn, på ömse sidor av östra landsvägen, finns bevarade rester av ett långsträckt gravfältskomplex, bestående av flera synliga stensättningar och högar.

Naturförhållanden:
Åkerbys sjömarker innehåller relativt många olika vegetationstyper. Den gräsrika kalkfuktängen är mycket vanligt förekommande, i vissa delar har fuktängarna börjat växa igen något med mindre enbuskar. I betesmarkerna är också torrängar av såväl fårsvingel som örtrik typ vanliga. Även gräsbevuxna vätar är vanliga i området. Flera olika typer av fuktängar återfanns inom mindre arealer.

Sammanlagt har tjugo indikatorarter hittats inom områdets fastmarksdel. Inga arter är rikligt förekommande. Några vanliga arter är vårbrodd, jordtistel, brudbröd, krissla, vildlin, gullviva, höskallra och axveronika. Flertalet indikatorväxter finns dock endast i rätt litet antal. Ungefär halva arealen är måttligt hävdad, medan andra halvan är svagt hävdad.

Sammanfattande värdetext:
Radby med välbevarade gårdsanläggningar och enskild dito bebyggelse. Särskilt i byns norra del är mangårdarna direkt synliga mot vägen, vilket här endast understryker radbykaraktären. Välbevarad malmbebyggelse norr om byn. Långsträckt gravfältskomplex söder om byn.

Ganska svagt betade sjömarker vid Åkerby. Gräsrika kalkfuktängar dominerar vegetationen. I den norra delen återfinns dock mycket fårsvingeltorrängar och vätar. På sina ställen finns breda havsstrandängar. I nordväst har enbuskarna börjat breda ut sig. Längst i söder finns små fragment av slåtterängar.

130. Norra Bäck

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:
Byarna Norra och Södra Bäck har troligen uppstått genom delning av ett forntida bygdelag som funnits i anslutning till våtmarksområdet i väster den s k Lindmossen. Bynamnet anknyter till den bäck som bildar gräns mellan byarnas gärden och som avvattnar mossmarken.

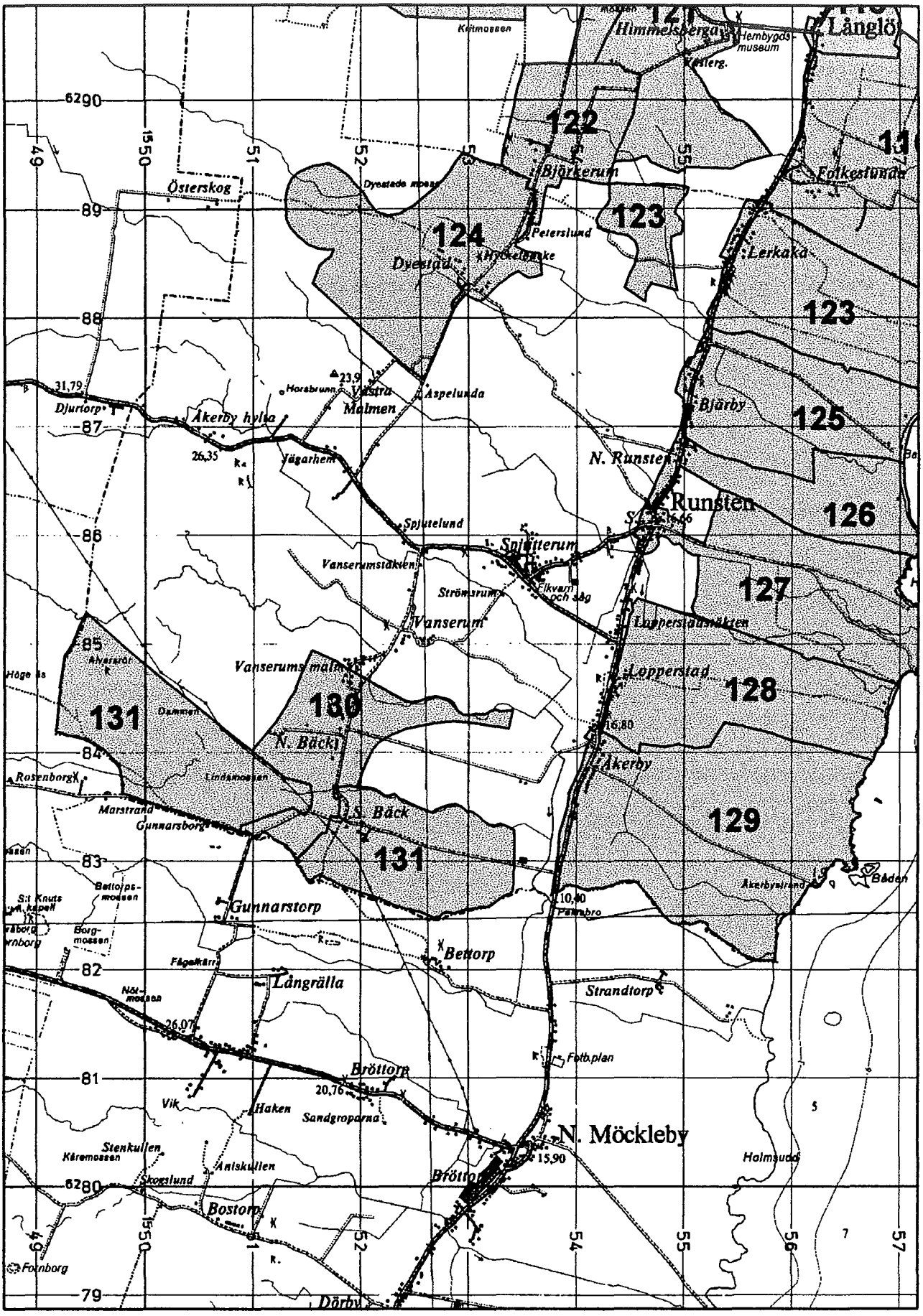
Långlö
Himmelsberga
Hembygds-museum
Kritmossen
122
Björkerum
Folkeslunda
Österskog
Dyestade mosse
123
124
Peterslund
Dyestad
Lerkaka
123
Horsbrunn
Västra Malmen
Aspelunda
Djurtorp
Åkerby hylta
Jägarhem
Bjärby
125
N. Runsten
Runsten
126
Spjutelund
Spjutterum
Vanserumstäkten
Strömsrum
Elkvarn och såg
127
Vanserum
Lopperstadstäkten
Vanserums malm
Lopperstad
128
131
130
N. Bäck
Åkerby
Rosenborg
Marstrand
Gunnarsborg
S. Bäck
129
131
Bettorpsmossen
Gunnarstorp
Bettorp
Borgmossen
Fågelkärr
Långrälla
Strandtorp
Nötmossen
Bröttorp
Folb.plan
Vik
Haken
Sandgroparna
N. Möckleby
Stenkullen
Kåremossen
Aniskullen
Skogslund
Bostorp
Holmsund
Fornborg
Dörby
Båden
Åkerbystrand
Pattabro
Höge ås
Alvarsrör
Dammen
Lindsmossen
Bettorpsmossen
Borgmossen
Nötmossen
Kåremossen
Skogslund
6290
6280
89
88
87
86
85
84
83
82
81
79
49
1550
51
52
53
54
55
56
57
31,79
23,9
26,35
16,66
16,80
10,40
26,07
20,76
15,90

N. Bäck ligger i Mittlandsskogens östra del. Omgivande landskap består av öppen åker och betesmark med lövträdsvegetation kring själva bebyggelsen. I byn finns flera väl bevarade gårdsanläggningar. Framför allt är mangårdsbebyggelsen intressant med bl.a. ett par salsbyggnader under brutna tak och på hög stenfot i s k Borgholmsstil. Fast. Norra Bäck 9:1 är en synnerligen välbevarad bondgård från mitten på 1800-talet. På gården bodde Jöns Larsson (1809-1906), en av Ölands mest kända byggdemålare.

Till bymiljön hör även gamla vägsträckningen och bebyggelsen på Vanserums malm, vilken delvis är gemensam med Norra Bäcks.

Ca 2 kilometer väster om byn intill Södra Bäcks marker finns ett fornlämningsområde med röjningsrösen, rester av stensträngar och ett par stensättningar. Se även *Södra Bäck.*

Naturförhållanden:
Vid Norra Bäck finns en betesmark strax norr om byn. Genom hagen rinner en mindre bäck. På de fuktigare delarna växer tuvtåtelfuktängar och på torrare partier återfinns örtrika ängshavretorrängar. Betesmarken är mycket välbetad och innehåller rikligt med indikatorväxter, bland annat darrgräs, jordtistel och ängsvädd. Väster om byn finns några skiften med intressant vegetation. På ett har bland annat hårstarr återfunnits. Ett återupptaget bete på detta skifte vore mycket önskvärt.

Sammanfattande värdetext:
Radby med flera välbevarade gårdsanläggningar i ett öppet odlingslandskap. Gammal vägsträckning genom byn. Fornlämningsområde med bl a ett par stensättningar. En liten välhävdad hage vid Norra Bäck. Tuvtåtelfuktängar och örtrika torrängar är områdets vanligaste vegetationstyper. Väster om byn finns idag obetade marker, där bland annat den sällsynta hårstarren växer.

131. Södra Bäck

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:
Se även *Norra Bäck.*

Byn Södra Bäck ligger ca två km innanför östra landborgen med en svagt kuperad åkerslätt öster om gårdarna och vidsträckta utmarker med omväxlande fuktängar, mossar och lövskog i väster samt ett område med alvarmark invid gränsen mot Algutsrum. Byn har fem gårdar grupperade på ömse sidor om bygatan och med i huvudsak moderna ekonomibyggnader. Den enda gård som behållit sin gamla kringbyggda prägel är f d nr 3 med bevarade gårdbyggnader från 1800-talet.

Storskifte förrättades 1793 och enskifte 1824-25. Vid det senare antogs ett område sydväst om gårdarna till samfällt stenbrott det s k Bäckbrottet.

S. Bäck nr 4 var under 1800-talet bosäte för kronofogden i Ölands södra mot. Boningshuset flyttades omkring 1880 till Spjuterum enligt sägen efter en ödesdiger pokeromgång för kronofogden.

Längs bygränsen i söder och väster om den stora Lindmossen finns ett fyrtiotal fornlämningar omfattande gravfält och ensamliggande gravar (stensättningar med bl.a. hällkistor, resta stenar och röset Alversrör eller Bogilaus grav) från järnålder med intilliggande boplatslämningar (stensträngar och röjningsrösen).

Naturförhållanden:
På Södra Bäcks utmarker i väster finns mycket variationsrika betesmarker, enbuskar dominerar, men trädinslaget är ställvis stort med tall, björk, ask och ek. Området innehåller både öppna och buskrika betesmarker samt även mindre areal alvarmark. Lindsmossens vidsträckta fuktängar dominerar dock betesmarkerna. I marginalerna runt kärret finns artrika kalkfuktängar. Den lilla alvarmarken innehåller både vätar och alvarhedar av fårsvingeltyp. Längst i väster vidtar buskrika utmarker. Söder om byn finns ytterligare betesmarker. Enbuskar dominerar buskskiktet i markerna. Örtrika kalkfuktängar och får-

svingeltorrängar är exempel på förekommande vegetationstyper. Hävdgynnade arter är bl. a nycklar, jordtistel, solvända, vildlin, majviva, axveronika och fältsippa

Sammanfattande värdetext:
By i öppet odlingslandskap. Fornlämningsområde med gravfält och ensamliggande gravar.

Till Södra Bäck hör stora betesmarker väster och söder om byn. I väster återfinns ett mycket variationsrikt område med både alvarhedar och torrängar. Runt Lindsmossen finns dessutom stora fuktängsarealer. I söder består vegetationen av en blandning av friska och fuktiga ängsmarker. Örtrika kalkfuktängar återfinns bland annat här.

Index över bevarandeområden

Alböke 69
Alvara 36
Alvedsjö 44
Amundsmosse 106
Arbelunda 74
Askelunda 67

Binnerbäck 41
Bjärby 110
Björkerum 108
Bläsinge 41
Bocketorp 37
Borgholm 89
Bredsättra 87
Böda 36
Böda Kronopark 34

Djurstad 63
Dyestad 109
Dödevi -Munketorp 39

Egby 84
Emmetorp 63
Enerum 34
Eskilslund 45

Fagerum 34
Folberga 64
Folkeslunda 105
Frönäs 52
Föra 61

Gillberga 51
Gillsby 71
Gillsby Mosse 70
Glabo 39
Greby 93
Grönslunda 63
Gudesjö 44
Gunnarstorp 51
Gåtebo 86

Hagaby 40
Hagelstad 45
Haglerum 86
Haglunda 70
Hallnäs 55
Himmelsberga 108
Hjälmstad - Gel 59
Hjärpestad 76
Horn 43
Husvalla 61

Hässleby 80
Högby 40
Högenäs 49
Högsrum 97
Hörlösa 52
Hörninge 81

Ingelstad 65
Ismantorp 107

Jämjö - Sättra 103

Kalleguta-Öj 80
Karse 71
Karum 95
Kläppinge 86
Knisa 56
Knäppinge 69
Korntorp 67
Kvarnstad 45
Kvistorp 106
Kyrketorp 36
Källingemöre 80

Laxeby 83
Legenäs 56
Lerkaka 109
Lilla Horn 53
Lofta 59
Lopperstad 111
Lundeby 55
Långlöt 105
Långöre 85
Löt 75

Marsjö 60
Mellböda - Strandtorp 36
Melösa 85
Mörby 76

Nedra Bägby 102
Nedra Vannborga 79
Norra Bäck 112
Norra Gärdslösa 101
Norra Runsten 110
Nyby 47
Nyttorp 97

Ormöga 68

Persnäs 54
Petegärde 74

Runsberga 102
Räpplinge 92
Rönnerum 98

Sammelstorp 79
Sandby 40
Sandby 83
Sjöstorp 33
Skedstad 87
Solberga 81
Stenninge 54
Stora Istad 72
Stora Stacketorp 70
Störlinge 99
Svarteberga - Kärr 91
Södra Bäck 114
Södra Greda 62
Södra Gärdslösa 101
Södra Runsten 111

Tjusby 99
Tomteby 93
Torp - Mellby 33
Trosnäs 52
Tryggestad 91
Törneby 80

Uggletorp 64

Valsnäs 75
Vedby 43
Vedby 97
Vi - Källa 48

Ytterby 83

Åkerby 112
Åketorp 94
Åstad 107

Äleklinta 67
Äpplerum 92

Östra & Västra
Honungstorp 48
Östra Greda 61
Östra Vässby 60
Övra Bägby 102
Övra Sandby 88
Övra Vannborga 79

LÄNSSTYRELSEN KALMAR LÄN INFORMERAR

MEDDELANDESERIEN: KRONOLOGISK FÖRTECKNING

1995:5	Utvärdering av kalkningen i Lyckebyån
1995:6	Utvärdering av kalkningen i Nättrabyån
1995:7	Utvärdering av kalkningen i Halltorpsån
1995:8	Vård av missbrukare. En uppföljning av LVM-ärenden i Kalmar län 1994
1995:9	Vegetationsmätningar i ängs- och hagmarker. En statistisk utvärdering av nålsticksmetoden samt diskussion kring artarea-analysen
1995:10	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Torsås kommun
1995:11	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Kalmar kommun
1995:12	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Nybro kommun
1995:13	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Vimmerby kommun
1995:14	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Mönsterås kommun
1995:15	Ängslador/Madhus. Inventering 1994/95
1995:16	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Oskarshamns kommun
1995:17	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Västerviks kommun
1995:18	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Emmaboda kommun
1995:19	Analys av den regionala utvecklingen i Kalmar län i anslutning till 1995 års prognosöversyn
1995:20	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Mörbylånga kommun
1995:21	Projektverksamhet inom länsplaneringen 1994/95
1995:22	Regionalt miljöövervakningsprogram för Kalmar län
1995:23	Elfiskeundersökningar på miljöövervakningsstationerna i Kalmar län 1995
1995:24	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Hultsfreds kommun
1995:25	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Borgholms kommun